

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Vangelis Kechriotis anısına...

Selim Deringil, Ahmet Ersoy, Arzu Öztürkmen, Erol Köroğlu, Malte Fuhrmann, Ece Zerman, Polina İvanova, Nilay Özlü ve K. Mehmet Kentel bir tarihçi, aktivist, akademisyen, dost olarak Vangelis Kechriotis'i anlatıyor. Firuzan Melike Sümertaş, Gizem Tongo ve Okean Yıldırım Türk ise Kechriotis'in verdiği esinle yazdıkları makalelerle dosyaya katılıyor, sayfa 28

Ne Zamandan Beri
İstanbul'un Fethi Kutlanıyor
ve Ayasofya'nın Camiye
Çevrilmesi İsteniyor?

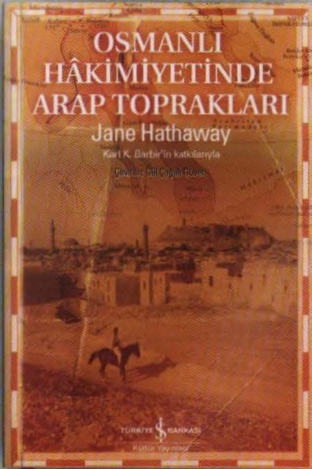
Mehmet Ö. Alkan

Magnesia Definesi
Bir İonia Kentinin
Hellenistik Dönem
Sikkeleri

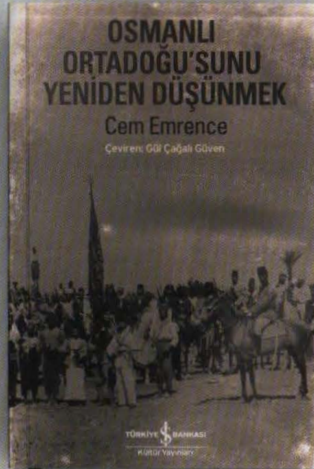
Oğuz Tekin — Mehmet Yılmaz

Tarihçi Halil İnalcık'ı kaybettik...

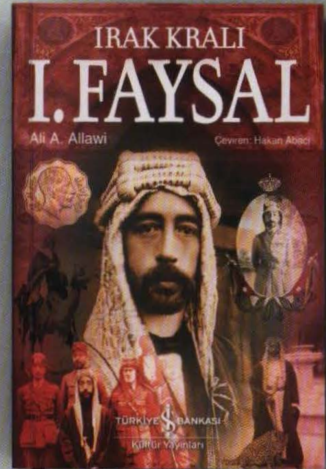
ORTADOĞU'YA OSMANLI TARİHİ İÇİNDEN BAKMAK...

Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları
Jane Hathaway
çev. Gül Çağalı Güven
400 s, 28 TL

Osmanlı Ortadoğu'sunu Yeniden Düşünmek
Cem Emrence
çev. Gül Çağalı Güven
176 s, 18 TL

Irak Kralı I. Faysal
Ali A. Allawi
çev. Hakan Abacı
808 s, 65 TL

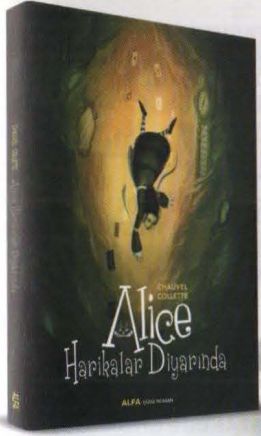
Kitabevrimizi: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37
Cadebustan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Beşiktaş, Tel: (0212) 571 20 32
Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 • Ankara - Yenışehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73
İzmir - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • Diyarbakır - Orta, Tel: (0412) 228 42 16 • Eskişehir - Tepebaşı,
Tel: (0222) 220 49 13 • Konya - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • Mersin, Tel: (0324) 238 18 14
Samsun - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • Trabzon Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğunuz İş Bankası Kültür Yayınları
yeni kitapların bütümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Manisa kitabevimiz açıldı.
Yeni kitaplar Manisa Atatürk Bulvarı Caddesi
No: 302 Merkez - Manisa
Tel: (0304) 233 619 24

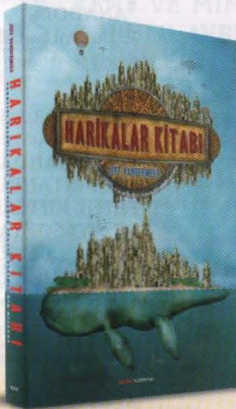
Alice Harikalar Diyarında

Evde keyfim ne kadar da yerindeydi...
Bütün günümü büyüüyüp küçülmeyle geçirmiyordum,
bana emir veren bir fare ya da tavşan yoktu...
Şu yuvaya girdiğim için öyle pişmanım ki!

19x25 cm / 72 sayfa / kuşe kağıt / renkli baskı

DÜNYANIN EN KEYİFLİ YARATICI YAZARLIK KİTABI

USTALARDAN DERSLER

Charles Yu
Karen Lord
Lauren Beukes
Kim Stanley Robinson
David Anthony Durham
Joe Abercrombie
Peter Straub
Nnedi Okorafor

George R. R. Martin
Lev Grossman
Neil Gaiman
Catherynne M. Valente
Karen Joy Fowler
Ursula K. Le Guin
John Crowley
Ricki Ducornet

ALFA

www.alfakitap.com

[f /alfakitap](https://www.facebook.com/alfakitap)

[t /alfakitap](https://www.instagram.com/alfakitap)

[/alfakitap](https://www.youtube.com/alfakitap)

MERHABA,

Ağustos sayımızın dosya konusu yaklaşık bir yıldır belliydi. Ailesi, öğrencileri, dostları, akademik camia, Yunanistan ve Türkiye'nin adaları ile sokakları, Tarih Vakfı ve elbette *Toplumsal Tarih* geçtiğimiz yıl bu ayda Vangelis Kechriotis'i kaybetti. Çok erkendi. O zaman bu zaman yayın kurulu toplantılarımızda konuşuldu "Vang", "Vangelis", "Vangeli" anısına bir sayı hazırlamak. Çok zor oldu. Yazarlarımız için dönüp anıları tazelemek, hissettikleri eksikliği metne dökmek hiç kolay değildi. Ben fotoğraflara bakarken çok zorlandım, ki aslında şanslı (?) sayıldım Vangelis Kechriotis'le tanışıklığım uzun zamanlara dayanmadığı, derginin sayfalarında anlatılan o sıkı dostluğu-kardeşliği-arkadaşlığı kurmaya fırsatım olmadığı için.

Bu dosya bir yandan da Vangelis Kechriotis'in kişiliği üzerinden, insanları bir arada tutacak bir "ruh" yaratmanın, dayanışmada ısrar etmenin büyüü üzerine tekrar düşünmemi sağladı. Kechriotis'in bugün farklı ülkelerdeki üniversitelerde akademik faaliyetlerini sürdüren öğrencileriyle bu dosya için hararetili bir yazışma trafiği sürdürdük ve gördüm ki o ruh bu yazışmalara da sızıverdi. Hal hatırlı, şakalaşmalı, özür dilemeli, birbirini anlayıp dinlemeli bir iletişim kurduk yazılarını okuyacağınız her bir isimle. Belki bugünlerde tam da buna, bir arada durmaya ihtiyaç duyduğumdan/duyduğumuzdan. Farklı yaşlardan, farklı dillerden dinlerden bu kadar çok insanı etrafında tutabilen, onlara dostluğunu hissettirebilen, öğretip öğrenebilen biri 40'lı yaşlarına kadar değil çok daha uzun yaşamalıydı... Ocak ayındaki editör yazısında Grigoris Oikonomidis için "Angelus Novus'a emanet" demiştim; ikinci kanadında Vangelis için yer ayırmış belli ki tarih meleği...

Bu sayı hazırlanırken, 25 Temmuz 2016 günü Prof. Halil İnalıc'ın ölüm haberini aldık. Uzun ve üretken bir yaşam nasip oldu İnalıc'a, uzun yazılarla anmak gereken. Onun da toprağı bol olsun.

Eylülde yeniden bir arada olmak dileğiyle...

Nihal Boztekin

- 04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER**
7 AĞUSTOS 1920 PIERRE LOTI'NIN İSTANBUL'DAKİ EVİ
 Hazırlayan: Edhem Eldem

- 08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
 Hazırlayan: Emel Seyhan

- 12 BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI**
 İlknur Türkoğlu

- 24 MAGNESIA DEFİNESİ BİR IONIA KENTİNİN HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ**
 Oğuz Tekin - Mehmet Yılmaz

- 29 VANGELİS KECHRIOTIS'İN ARDINDAN**
 Selim Deringil

- 30 FİLAKİA VANGELİ**
 Ahmet Ersoy

- 32 VANGELİ MU**
 Arzu Öztürkmen

- 34 GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA KOLEKTİF ANIMSAMA METİNLERİNE YAKLAŞIM**
 Erol Köroğlu

- 37 VANGELİS KECHRIOTIS (30 EYLÜL 1969-26 AĞUSTOS 2015) GEÇMİŞ İLE BUGÜNÜN GERÇEK DÜNYASI ARASINDA BİR YOL DÖŞEMEĞİ**
 Malte Fuhrmann

- 40 SEMINARIUM**
 Polina Ivanova

- 42 DR. ALEKSANDROS G. PASPATIS'TEN DERSAADET RUM CEMİYET-İ EDEBİYESİ'NE İSTANBUL'UN KARA SURLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**
 Firuzan Melike Sümertaş

- 51 TARİH DİSİPLİNİNİN VE AKADEMİNİN ÖTESİNDE BİR TARİHÇİ**
 Nilay Özlü

- 54 TARİHÇİ KECHRIOTIS'İN TARİHİNİ YAZMAK: BİR BAŞLANGIÇ, BİR DENEME**
 K. Mehmet Kentel

- 57 TARİH VE HAFİZA ARASINDA GEÇ OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA BİR RESSAM: ELENİ İLİADİS**
 Gizem Tongo

- 64 OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN KIBRIS TARİHİ**
 Okcan Yıldırımürk

- 72 AYŞE ÖZİL İLE "ANADOLU RUMLARI" ÜZERİNE**
 Söyleşi: Elçin Macar

- 80 EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-13 NE ZAMANDAN, BERİ İSTANBUL'UN FETHİ KUTLANIYOR VE AYASOFYA'NIN CAMİYE ÇEVİRİLMESİ İSTENİYOR? (-1-)**
 Mehmet Ö. Alkan

- 92 BÜYÜK TUR RESSAMLARININ GÖZÜNDEN KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ**
 Hazırlayanlar
 Zerrin İren Boynudelik
 Fırat Önel Kurt

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: PIERRE LOTI'NİN İSTANBUL'DAKİ EVİ

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 7 Ağustos 1920 tarihli nüshasından, Fransız yazar Pierre Loti'nin İstanbul'da kaldığı eve ilişkin makaleyi aktarıyor.

I2 BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI

"Gözden Kaçanlar" serisinin yeni yazısında İlknur Türköglü, Bakırköy'ün arkeolojik birikimini ve akıl hastanesi arazisindeki kültür katmanlarını ele alıyor.

64 OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN KIBRIS TARİHİ

Okcan Yıldırım Türk, Ziver Bey'in 1895 tarihli *Kıbrıs Tarihi* eserini, Osmanlı modernleşmesinin ürettiği yeni tarih yazımı bağlamında tartışıyor.

92 KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ

Zerrin İren Boynudelik ve Emine Önel Kurt, "Resimde Mimari Öğeler" serisine, 18. yüzyılda "Büyük Tur" a katılan gezginlerin yaptığı resimlere odaklanan yazıyla devam ediyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 272, Ağustos 2016

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmaz

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan,
Adil Bakıyaya, Murat Belge,
Fatmagül Berktaş,
Bülent Bilmaz, Aydan Çelik,
Doğan Çelinkaya, Esra
Danacıoğlu, Selçuk Dursun,
Edhem Eldem, Ahmet
Ersoy, Ferat Güllü, Nurgün
Gürboğa, Murat Güvenç,
Mehmet Hacısalihoğlu,
Murat Koralıtkürk,
Elçin Macar, Ayşe Özil,
Mustafa H. Sayar,
İrvin Cemil Schick,
Canay Şahin, Öğüz Tekin,
Taner Timur, Meltem
Toksöz, Zafer Toprak,

Mete Tunçay, Ömer Turan,
Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI
MÜDÜRLÜĞÜ VE YAYIN
YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ
YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE
KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA
TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLERİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
nhortekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık
ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Depoite
İş Merkezi A5 Blok
4. Kat No: 407
İkitelli OSB -
Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Temmuz 2016

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA
NUMARASI
32211

BİR YILLIK
ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

7 AĞUSTOS 1920

PIERRE LOTI'NİN İSTANBUL'DAKİ EVİ

Tehlikedeki Polonya vatanının son ümidi. Ülkenin müdafaa için oluşturulan gönüllü ordunun genelkurmayını oluşturan subayların çevrelediği General Haller.

Polonya
Fotograf Ajansı.

L'illustration dergisinin 7 Ağustos 1920 tarihli ve 4040 sayılı nüshasının kapağında, Mavi Ordu adıyla bilinen ordunun başında Polonya için mücadele eden General Józef Haller von Hallenburg (1873-1960) ve kurmayları yer almaktaydı. Polonya lejyonunda görev yapan bu subay, 1917'de Brest-Litovsk Antlaşması'na rağmen Ruslara karşı savaşımaya devam etmişti. 1918'de İtilaf devletlerine katılarak Almanya'ya karşı cephe almış, ardından da Ruslarla savaşıp Pomeranya'yı alarak Baltık Denizi'ne ulaşmayı başarmıştı.

Derginin içinde ise meşhur Fransız yazar Pierre Loti'nin 1913'te İstanbul'da yaşamış olduğu eve bir hatıra levhasının yerleştirilişini

aktaran bir yazı ve fotoğraflar bulunuyordu. 1850 yılında Fransa'nın Rochefort kentinde dünyaya gelen, Fransız donanmasında subay olarak görev yapan ve asıl adı Louis Marie Julien Viaud olan bu yazar, 1876'da Pierre Loti takma adını alarak başarılı bir edebiyat kariyerine başlamıştı. 1879'da yayımlanan *Aziyadé* isimli romanında Şark'ın gizemli harem hayatını işleyen Loti, Osmanlı İmparatorluğu'yla hissi bağlarını geliştirmiş, "Türk dostu" olarak tanınmıştı. Özellikle Trablusgarp ve Balkan savaşlarından itibaren Osmanlı taraftarlığını Fransız gazetelerinde yazdığı makalelerde sergilemiş, bu tutumunu Birinci Dünya Savaşı'nda ve İstiklal Savaşı'nda sürdürmüştü. Bu desteğinden dolayı Osmanlı halkı tarafından el üstünde tutulmuş, ülkeye her gelişinde bir kahraman gibi karşılanmıştı. 1913'teki gelişini konu alan L'illustration dergisindeki yazı ve görüntüleri dergimizin Temmuz 2004 tarihli 127. sayısında işlemiştik.

Her ne kadar Cumhuriyet'e beraber şöhreti azalacak, hatta Nâzım Hikmet'ten "burjuva domuz" yaftasını yiecekse de, Pierre Loti, dünya savaşı yenilgisinden yeni çıkmış olan Osmanlılar için

tutunacak tek dal haline gelmişti. Hâlâ Türk milletini savunan, Avrupa ve özellikle Fransa kamuoyunda Türkler lehine yazmaya devam eden Loti, İstanbul'da bir kahraman gibi algılanmaktaydı. Bu anlamda 1920 yılındaki bu mütevazı törenle bazı dostlarının onu anmak ve onurlandırılmak için bir araya gelmiş olması hiç şaşırtıcı değildi.

Dergide yer alan metin ve resimler yeteri kadar açıklayıcı olduğundan sözü uzatmaya gerek olmayabilir. Üzerinde durmak istediğimiz tek nokta, Pierre Loti'nin bu evinin hâlâ ayakta olduğudur. Fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere binanın kapısı ve üzerindeki levha çok fazla değişikliğe uğramamışsa da evin geri kalan kısımlarının, başta eklenmiş üç kat olmak üzere, ne kadar tanınmaz hale geldiği dikkat çekicidir.

Yazıya bugüne kadar iyi korunabilmiş olan levhanın üzerindeki metni aktararak son verelim:

"Türklerin saadet ve felaket zamanlarında necip ve sadık dostu Fransa Encümen-i Danışî' azasından Piyer Loti bin üç yüz yirmi sekiz tarihinde bu evde ikamet etmiştir. 1328-1910."

İSTANBUL'DA PIERRE LOTI'NİN EVİ

İstanbul Belediyesi, Pierre'in bu şehirde yaşamış olduğu evlerden birine geçenlerde bir hatıra levhası koydu.

Bundan bir müddet önce Pierre Loti, *İstanbul, hemşerisi* ilan edilmişti.

Désenchantées romanının? meşhur yazarına karşı –ve özel bir girişimin neticesi– olan bu yeni sevgi ve minnet ifadesi, Boğaziçi sahilinde yaşayanların özel olarak Pierre Loti'ye ve genel olarak Fransızlara besledikleri duyguları ilgilenmeye değer kılmaktadır.

Pierre Loti Türkleri seviyor, Türkler de Pierre Loti'yi seviyorlar. Ne var ki gerçekleri tam ifade etmek için şunu itiraf etmek gerekir ki halk söz konusu olduğunda, yani basit ve samimi kişilerde olması gereken açık, derin ve kayırsız sevgi deyince, Türklerin Pierre Loti'ye olan sevgisinin ge-

lişmesi belirli bir vakit almıştır. Bu yüzden de [bu sevgi] daha da sağlamdır.

Bundan kırk yılın üzerinde bir süre önce deniz teğmeni Julien Viaud, İstanbul'a ilk defa geldiğinde, ne Arap, ne Mısır veya Afrika tarzında bir Şark olan renklerin tipki âdetler gibi hafiflediği, zarafet kazandığı bu Şark'ın cazibesine kapılmıştı. İstanbul'un şirin sokaklarında, Müslüman mezarlıklarının asırlık servilerinin altında, bugün değişen ve ne yazık ki ileride sadece Loti'nin kitaplarında ölümsüzleşmiş hatırasından ibaret kalmaya mahkûm bu güzel manzaranın çizdiği resimlerle nefes sayfaların ilhamını besleyecek olan yalnız ve hülyalı gezintilerine başladı.

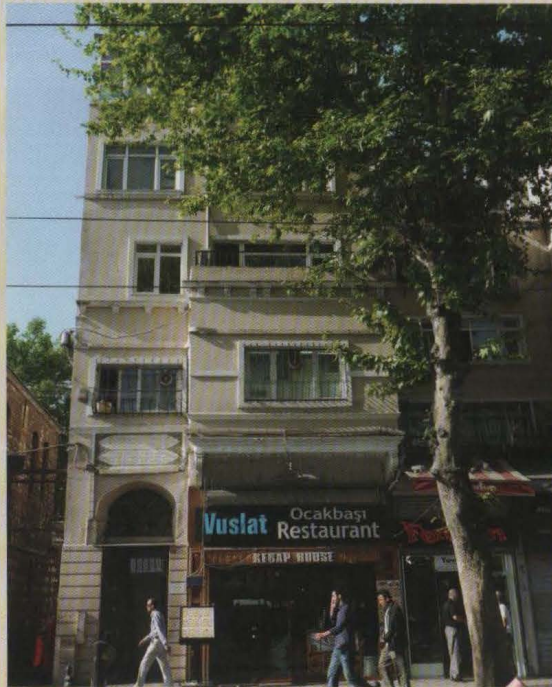
O zaman da pek tabii olarak eski camiin yaşlı imamı, asma altındaki küçük kır kahvesinin iyi huylu sahibiyile samimi müşterileri kısa zamanda yazarın dostları oldular. Fakat bu denizci şairin tanınırılığı ister istemez bu kısıtlı çevreye sınırlı kalmıştı.

Loti'nin İstanbul'u konu alan ilk kitapları yayımlanmalarının ardından Türklerin arasında bir elit tarafından zevkle okundu. Fakat okuryazar da olsa geniş kitlelerce epeyce geç bir tarihte keşfedildiler ve itiraf etmeliyiz ki tam Türk, eski usul Türk çevrelerinde daha çok şaşkınlıkla karşılandılar. Nasıl yani? Bu yabancı subay genç Çerkeslerle, Türk kadınlarla macera yaşamış olmakla böbürleniyordul! Bu mümkün müydü, kabul edilir şey miydi? Roman ya da hayal, ne farkeder, bu şaka herkesin makbulü değildi. Türkler kadınlarıyla ilgilenilmesini sevmezler.

Ne var ki zamanla âdetler, zihniyetler Türkiye'de bile değişiyordu; alınganlıklar azalıyor, daha az tavizsiz, daha mantıklı oluyordu; bir de Fransız edebî ve entelektüel eğitiminin Türk toplumunun aydın kesimlerinde gittikçe yol almasının neticeleri hissediliyordu. Böylece, çoktandır bütün Türklerin dostluğunu kazanmış olduğu bir zamanda Balkan Savaşları onlara artık Türk şehirlerinin sade ve şiirsel güzelliğini, nüfusunun sakin

İstanbul'da Pierre Loti evine yerleştirilen levhannın açılışı.

Pierre Loti evinin bugünkü görüntüsü.

Fotoğraf: Mane - Halkın Camii, <http://piessr.com/tags/demeuresdespnt/> page7

Pierre Loti'nin İstanbul'da oturduğu eve yerleştirilen levhadaki Türkçe ve Fransızca yazılar.

yaşantısını anlatmakla yetinmeyip dostluğunu adanmış olduğu halkın düşmanlarına karşı tek başına, elinde kalemiyle savaşa giden bir Pierre Loti'yi gösterdi.

Pierre Loti'nin *Can Çekişen Türkiye'si*,⁴ Türklerin o zamana kadar meşhur ve cömert yazara karşı taşıdıkları hayranlık duygusunu derin bir minnettarlığa dönüştürdü. Bunun üzerine de İstanbul'un eski mahallelerinden birindeki eski ahşap bir evi geleneksel Türk usulüyle tefriş edip Loti birkaç haftalığına orada yaşamaya davet edildi. Bunlar 1913'te, Bulgarlardan kurtarılan Edirne'nin geri alınması esnasında oluyordu. *Illustration* okurları büyük yazarın, onu konuk etme onuruna kavuşan bu şehirden yazdığı nefis mektupları unutmazlar.

Dünya Savaşı'yla birlikte Türkler ile Fransızlar arasındaki özel dostluklar zor bir sınavdan geçti. Ne var ki mütarekeden sonra sevinç ve rahatlama hisleriyle Pierre Loti'nin eski dostlarına sadık kaldığı, olaylara tarafsız bakıp birkaç delişeceğin onları sevk ettiği cinnetten dolayı eski Türk dostlarına kin tutmadığı anlaşıldı. Yorulmak bilmeyen bir cesaretle artık Türkleri Bulgarlar veya Yunanlılara değil, dört sene süren savaştan dolayı haklı olarak bıkmış olan kendi ülkesinin kamuoyuna karşı savunuyordu. Sözleri, uzaklıktan dolayı zayıflamış, amansız ve anlaşılmasız bir sansürle engellenmiş, durdurulmuş olsa bile İstanbul'a kadar yankılanıyordu. Bu yankı, kimsenin duymak istemediğini söylemeye cesaret eden meşhur yazara yönelik yeni bir sevgi dalgasının oluşmasına yetti. O andan

itibaren de Loti'ye olan minnettarlığın resmen ifadesine somut bir şekil verebilmek için çabalandı. Heykelinin dikilmesi, Topkapı Sarayı bahçesine inşa edilecek bir çeşmeye adının verilmesi, daha birçok şeyler düşünüldü. Nihayet büyük Fuad Paşa'nın torunu Reşad Fuad Bey'in⁶ başında bulunduğu kişisel dostları ve hayranlarından oluşan küçük bir grup, daha basit, daha kolay bir fikir olarak Loti'nin İstanbul'da oturmuş olduğu evlerin birine bir hatıra levhası konmasına karar verdi. Loti bunu kabul edince İstanbul Belediyesi de oybirliğiyle projeyi onayladı.

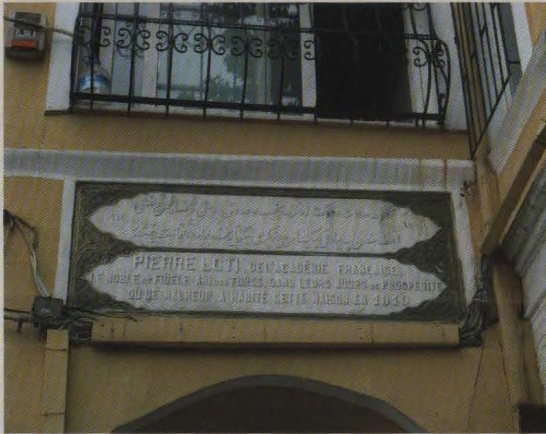
Resmimizde görülen ev, İstanbul'un en işlek caddesi üzerinde,⁶ Çemberlitaş'a yüz metre kadar mesafede, Türk İstanbul'unun en tipik köşelerinden birinde yer alıyor: Fetih döneminden kalma eski bir cami, eski yazılarla kaplı mezar taşlarını gölgeleyen sık yapraklı asırlık ağaçlar.

Ev, subaylardan oluşan bir asker ailesine ait. Biri Çanakkale'de hayatını kaybetmiş. Diğeriyse şu an padişahın muhafızı alayında görev yapıyor. Mimarisinin ilginç, hatta özgün hiçbir özelliği yok. Bugün giriş kapısının üzerinde yer alan beyaz mermerden levha iki metre uzunluğunda ve çevresiyle iki ucunda, üst üste yer alan ve Türk kütüphanelerinde yapıldığı gibi yaldızla kaplı kabartma Türkçe ve Fransızca yazılıla çerçevelemek üzere mimar Vedat Bey⁷ tarafından çizilmiş zarif oymalar bulunuyor.

Levhanın açılışının gerçekleştiği 18 Temmuz Pazar günü ev, Türk ve Fransız bayraklarıyla donatılmıştı. Halka sadece birkaç gazetede yer alan küçük bir yazılıla haber verildiğinden az kişinin katıldığı bu tören, büyük bir halk gösterisinden çok, samimi ve dostane bir toplantı görünüşündeydi.

Levhanın bugünkü görünüşü.

Harald Hendrix, "Literary heritage sites across Europe: a tour d'horizon", *Interférences littéraires/Literaire interferences*, 16, "Literature at the Museum: The Musealisation and Exposition of Literature", Marie-Clemence Régnier (ed.), Haziran 2015, s. 35.

DİPNOTLAR

1. "Pierre Loti", Nâzım Hikmet [İranl. Bölün] *Çaerleri Şiirleri* (İstanbul, 1975), s. 173-176.
2. Fransız Akademisi, Académie française: Pierre Loti 1891'de bu kuruma Emile Zola'ya rakip olarak seçilmiştir.
3. Pierre Loti, *Les Désenchantées*, Roman des

harema tures contemporaine (Paris: Calmann-Lévy, 1906).

4. Pierre Loti, *La Turquie agonisante* (Paris: Calmann-Lévy, 1913).

5. Yahya Reşad Fuad Bey (1864-1921), meşhur Tanzimat devlet adamı Keçecizade Mehmed Fuad Paşa'nın (1815-1866) oğlu Ahmed Nazım Bey'in (1835-1864) oğluydu. Reşad Fuad Bey

Hacıyıcı'da görev yaptıktan sonra İstanbul Muhafızı Cemiyeti, Tarih-i Osmanî Encümeni ve Evkaf Müzesi gibi kurumların oluşmasına öncülük etmiştir.

6. Divanyolu Kastediliyor.

7. Metinde Vedat diye geçmektedir. Söz konusu olan meşhur mimar Vedat İpekçi Bey dir.

Adım Adım Anadolu®

> 1-4 Eylül

Maçahel ve
Kuzeydoğu Karadeniz

> 1-4 Eylül

Yedi Kiliseler

> 12-17 Eylül

Güney Toroslar'da
Dağlık Kilikya

> 30 Eylül-2 Ekim

Sagalassos ve Antalya

> 30 Eylül-2 Ekim

Strabon'un İzinde
Ordu-Samsun-Amasya-Tokat

Petersburg'da Yangınlar

3 AĞUSTOS 1916

SABAH

Petersburg'da anarşist tertibatı ile müteaddit yangınlar zuhur etmiş, Neva üzerindeki sarayın ahşap köprüsü birçok yerinden birden ateş almış, dubalar cereyanın sevkî ile yangını tevsi eylemiştir. Bir duba 12 büyük vapura ve Amerika'ya hareket etmek üzere bulunan müteaddit vapurlara hariki sirayet ettirmiş, bu vapurlar kâmilten muhterik olmuştur. Diğer dubalar yangını depolara, Potilof fabrikalarının sağ havuzlarına sirayet ettirmiş ve bunlar da kâmilten yanmıştır.

Afrika Müstemlekâtında İsyân

4 AĞUSTOS 1916

SABAH

Berlin—İngiltere matbuatından Daily Telegraph gazetesinin bir menba-ı mevsükdan istihbarına nazaran Garbi Afrika ve bilhassa İngiliz Nijer müstemlekesi Zencileri arasında büyük ıhtışaşat zuhur eylemiştir. İhtışaşat birçok nehavhi sirayet etmiş ve milyonlarca ahali ayaklanmış. Erbab-ı kıyam tarafından akdedilen içtimalarda Avrupalı idaresinin bundan Zencilere intikal edeceği beyan olunmuştur.

Berlin'de Osmanlı Kulübü

5 AĞUSTOS 1916

TANİN

Berlin, 3 Ağustos—Osmanlı Kulübü'nün küşad resmi dün akşam icra edilmiştir. Salonun mevki-i ihtiramında Zat-ı Şahane'nin tabii cesametindeki resimleri mevzû bulunuyordu. Resm-i şahane kırmızı ve yeşil bayraklarla ihata edilmiş idi. Kulübün küşad merasiminde Almanlardan pek çok kimselerle Berlin'de ikamet eden Osmanlı tebaası muteberanından bir hayli zevat hazır bulunmuşlardır. Hazırın arasında Osmanlı Sefiri

Hakkı Paşa, Imhoff Paşa ve zevat-ı saire ile her iki müttefik ordularına mensup birçok zabıtlar da vardı. Merasim esnasında Osmanlı Sefareti ataşemiliteri Şükrü Bey imparatorun şerefine biri Türkçe, diğeri Almanca olarak iki nutuk icra etmiştir. General Imhoff Paşa da bir nutuk irad ederek bihakkın şanlı "gazi" unvanını ihraz buyuran Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin hakk-ı hümayunlarında temenniyyatta bulunmuştur.

Üçüncü Sene

4 AĞUSTOS 1916

TANİN

Harbin ikinci senesi bitti. Üçüncü senesinin ilk günlerini yaşamaya başladık. İki senelik harbin milletler arasında açtığı uçurumlara bakılınca üçüncü senenin olsun sulhu getirmesine kadar daha epeyce haftalar, hatta aylar geçmesi lazım geleceği kendiliğinden zahir oluyor. Avrupa'nın bütün milletleri bir hayat ve memat muharebesine tutuşmuşlar, mağlup olmamak ve galip gelmek için bütün varlıklarını vatanın emrine hazır tutuyorlar. Bugünkü vaziyet öyle gösteriyor ki hal-i hazırda düşüneceğimiz işler sade katı bir muzafferiyetle artık harbi bu üçüncü sene içinde bitirmeye matuf olmakla kalmayacak, belki de ondan sonrasını düşünmeye, sulh ile başlayacak yeni mücadeleye şimdiden hazır bulunmaya kadar gidecektir. Şimdiye kadar hemen her tarafta daima tekrar edilmiş olan bu hakikat, üçüncü sene başladığı zaman o kadar ehemmiyetle bir daha celb-i dikkat ediyor ki yeni seneye girerken her şeyden evvel bunu bir kere daha hatırlamamız lazım gelir. Yeni sene bizden her vakitki gibi, evvela çelikten sınırlar istiyor. Bütün Şark cephesi müttefik orduları kumandanlığına tayin edilmiş olan Feldmareşal Hindenburg, daha harbin ilk aylarında bu hakikati ortaya atmış ve muharebenin her şeyden ziyade "sınır"larla kazanılacağını söylemişti. Bu söz muzaffer olmak isteyen her milletin kulağında

küpe olmak lazım gelen bir hakikattir. [...] Üçüncü senenin bize katı muzafferiyeti getirmesi ve ondan sonra da sulh senelerinin iyi şerait ile başlayabilmesi için şimdiden büyük bir ihtimam ve dikkatle hatırdan tutmamız icap eden hakikatlerden bir tanesi de şudur. Maddi ve manevi bütün kuvvetlerimizi müşterek gayenin istihsaline hasretmek ve kuvvetlerimizden hiçbirinin israfına imkân bırakmamak. Para, akıl, kuvvet, can, nemiz varsa hepsini sıkı bir düstur-ı iktisat altında tutup bütün bunlarla evvela harbi kazanmak, sonra da sulh devri mücadele için şimdiden hazırlık yapmak mecburiyetindeyiz. Bu o kadar mühim bir mecburiyettir ki bunda hükümetler ne kadar dikkatli hareket ederlerse etsinler, en büyük vazifeler yine bizlerindir. Nemiz var nemiz yoksa hepsini vatan gayesine hasretmek ve bunları o uğurda sarf ve istihlak ederken bunlardan azami bir surette istifadeyi bir dakika bile ihmal etmemek hepimiz için ayrı ayrı bir vazife teşkil ediyor. Bu vazifenin ihmali hem cemiyete, hem de bizat kendimize karşı irtikap edilmiş en büyük bir ihanet olur. [...]

Hintli Müslüman Zabitan Huzur-ı Hilafetpenahi'de

6 AĞUSTOS 1916

SABAH

Zat-ı Hazret-i Padişahi, Kütü'l-Amare üserası meyhanında bulunup miktarı pek az olan Hintli Müslüman zabitanının bi'l-ıztırrar makam-ı hilafete karşı harbe sevk edildiklerini takdir buyurduklarından İd-i Said-i Fitr vesilesiyle zabitan mumaileyhümün badema kılıç taşımalarına ve serbest gezmelerine müsaade buyurmuşlar ve şu suretle de bilcümle âlem-i İslam'a şamil olan ulvi muhabbet-i hilafetpenahilerinin bir delil-i cedidini izhar eylemişlerdir. Efendimiz hazretlerinin bu suretle mazhar-ı lütfu olan zabitan, İd-i Said-i Fitr muayyesinde hazır bulunarak huzura kabul edilme

şerefine mazhar olmuşlar ve zeyl-i taht-ı hümayuna yüzlerini ve gözlerini sürerek arz-ı şükran etmişler ve iltifat-ı şahane ile bekâm buyurulmuşlardır. Hintli Müslümanların Zat-ı Hilafetpenahi'ye karşı gösterdikleri hüsni-ı merbutiyet, İngilizlerin bütün taziyatına ve iblisane desiselerine rağmen Hint Müslümanlarının salabet-i diniyeleri ne derece kuvvetli olduğunu ve Padişahımız Efendimiz Hazretleri'ne ne derece layetzelzel bir rabita ile merbut olduklarını bir kere daha ispat ve irac eylemişlerdir.

Anadolu Kadını

6 AĞUSTOS 1916

İKDM

Geçenlerde Anadolu ahval-ı ziraisi hakkında tetkikat icrası için bir cevlan yapmış olan Ziraat Müdür-i Umumi Vekili Nesib Beyefendi şayan-ı dikkat ve iftihar bir hamiyet ve vatanperverlik numunesini görmekle mübahi olmuştur. Müşarüneyihin meşhudatına nazaran Anadolu'nun yiğit ve kahraman evladı harp sahnelerinde, cihat meydanlarında, vatanın, milletin mevcudiyet, saadet, şeref ve haysiyetini müdafaa eyley ve mevti istihkak edercesine akur düşmanlara savlet ederken Anadolu'nun fedakâr kadınları da sapanlarıyla, tırpanlarıyla milletin gıdasını, vatanın ihtiyacatını hazırlamaya ve temine çalışıyorlar, birçok yerlerde erkeklerin yokluğunu hissettirmeyecek derecede muvaffak oluyorlarmış. Bu kadınların müşfik, ulvi ve fedakâr elleri sayesinde tarlalar zira edilmiş, mahsuller vücuda gelmiş. İnsan bu satırları okuyunca kalbinde en hâr ve samimi bir iftihar hissetmekle beraber derin bir teessür duymaktan da kendini alamıyor ve soruyor. [...] Biz erkekler, devlet ve millete bu kadar şan kazandıran şu kahraman ordumuzun anası olan ve vatana en muhtaç olduğu bir zamanda oğlunu, kardeşini, zevcini, akrabasını asker olarak verdikten sonra boş kalan tarlalarda bütün kuvvetiyle çalışarak vücudunu yıpratın Anadolu kadınları için şimdiye

kadar ne yaptık? Bunların saadet-i maneviyesi, refahı, tekamülü ve ezvak-ı ruhaniyeden istifadesi için ne himmetlerde bulunduk?

Kuru sözleri bertaraf edince hemen hiç değil mi? Kadınlığın hakiki saadeti lafla, merdud nazariyeler ve ma'uhane fikirlerle değil, muntazam, mükemmel inas mektepleriyle kadınlığı tekamüle isal edecek ve bütün manasıyla kadınlığı kurtaracak ve yükseltecek müessesat-ı ilmiyye ve medeniyye ile temin edilebilir. Bunun haricindeki tedbirlerin hepsi, hepsi nafiledir. Maarif Nezareti'nin İhsaiyat mecmuasında, Anadolu kız mektepleri için ağılanacak kadar feci istatistikler mevcuttur. [...]

Resmî İhsaiyat Mecmuası'na göre Kastamonu, Tokat, Urfa, Kerkük havalisinde bin kadında ancak bir talebe mektebe müdavidir. Anadolu'nun pek çok yerlerinde hiç inas mektebi yoktur. Hatta büyük şehirlerinde bile. Faraza Kengiri, Hakkari, Süleymaniye, Havran livalarında mektebe müdavim talebe hemen mevcut değildir.

Ne dehşetli bir ihmal değil mi? Evet Anadolu kadınlarını asırlardan beri ihmal etmişiz. Onları hemen hemen hiç düşünmemişiz. [...] Erkeklerin bu kadar ihmaline rağmen Anadolu kadını daima istidadını, büyüklüğünü, mevcudiyetini, devlet ve memleketle olan merbutiyetini, fedakarlığını ihsas ve ispat etmiştir. [...]

İtalya'da İhtilal Emareleri

9 AĞUSTOS 1916

SABAHA

Sosyalistlerin propagandaları tesirini gösteriyor. Ahalinin harbe karşı hissettiği nefret gittikçe tezayüd ediyor. Muharebe sahalarında İtalyanların gırtıar oldukları telefât-ı azime hakkında sosyalistler tarafından şiddetli propagandalar yapılıyor, efkâr-ı umumiye tahrik ediliyor. Bu sebepten dolayı İtalya'da müthiş bir ihtilal zuhuru melhuzdur. İtalyan askerleri harp sahalarından firar ediyorlar ve köy ahalisi atları muhafaza ediyor.

Muazzam Bir Teşebbüs

10 AĞUSTOS 1916

SABAHA

Amerika'ya Zeplinlerle Seyahat Berlin-Amsterdam'dan bildirildiğine göre, Almanya'da emsali görülmemiş derecede cesim ve gayri müsellah bir zeplin balonu inşa edilmiştir. İşbu zeplin vasıtasıyla Amerika ile muntazaman havadan muvasala temin olunacaktır. Yeni zeplin balonu gerek sürat-ı seyir gerek kabiliyet-i suud hususunda fevkalade kudrete malik olup hadd-i azami saatte 200 kilometre süratle tayeran edecektir. Zeplin son derecede süratle ve hiçbir tayararenin yetişemeyeceği bir kudret-i suuda malik olduğundan düşman tayaraları bu yeni sistem sefine-i hevaiye yolcularına hiçbir zarar ıka edemeyecektir. Kont Zeppelin bizzat yeni kabil-i sevk balonu ilk defa olarak İngiltere sahiline götürüp getirmiştir. Sırf münakalât-ı ticariyyeye mahsus olan diğer zeplin balonları da derdest inşadılır. [...]

Büyükada'da Hilal-i Ahmer

Müsameresi

13 AĞUSTOS 1916

TANİN

Nafia Nazırı Prens Abbas Halim Paşa'nın himayelerinde gelecek Ağustos'un altıncı Cumartesi günü akşam saat dokuz buçukta erkeklerle ve ertesi Pazar günü gündüz saat dörtte hanımlara mahsus olmak üzere Hilal-i Ahmer menfaatine Büyükada Kulübü'nde icrası mukarrer fevkalade müsamere-i musikinin programı:
1 - Otuz kişiden mürekkep Mehterhane-i Hakani Musiki takımı
2 - Kulübün alafranga muzikası
3 - Kulübün alafranga muzikası
Zevât-ı mümtazeden mürekkep bir heyet-i musiki tarafından suret-i mahsusada ehviye-i latife terennüm edilecektir.
Boğaziçi, İstanbul, Kadıköy ahal-i muhteremesine bir shuhlet olmak üzere Ağustos'un altıncı Cumartesi

günü akşamı saat beşte Yeniköy'den hareketle altıda Galata'da liman dairesi önüne ve altı buçukta Kadıköy iskelesine uğrayarak Büyükkada Kulübü iskelesine azimet ve gece yarında kulüp iskelesinden hareketle Heybeli, Kadıköy, rıhtım ve Yeniköy'e avdet için Şirket-i Hayriye'den bir vapor tahsis olunmuştur.

Yevm-i mezkûrda kulübün büfe fiyatına bir şey zam edilmeyeceği gibi başkaca iane derc olunmayacaktır.

Boğaziçi'ndeki Kuvvetli Adam

14 AĞUSTOS 1916

İK DAM

Viyana—Allemagne Zeitung gazetesi: Bitlis ve Muş'un istirdadı münasebetiyle "Boğaziçi'ndeki Kuvvetli Adam" serlevhası ile bir makale neşretmiştir.

İtilâf-ı murabba, Harb-i Umumi bahanesiyle Devlet-i Osmaniye'nin istiklalini mahvetmek, tehmidât ve mevaid ile tuzağa düşürüp menafî-i hasisesine ram ettiği diğer hükümetler misilli kendisine tabi kılmak istediği bir anda Türkiye, kemal-i azim ve metanetle İtilaf aleyhine hareket etmiştir.

Hâkim bir hükümdar, zeki ve metin rical tarafından idare olunan Türkiye seri bir karar ile tarik-i savabı derhal ihtiyar etmiş ve selametinin bulunduğu ve kendisine daima bila-ıvaz muamele eden tarafa iltihak eylemiştir ki bu taraf da hak ve adaletin bulunduğu yegane cihet idi.

Şu Harb-i Umumi'de Türkler tarafından ihraz olupun Osmanlı ordularının kadim ve tarihi şan ve şereflerini yeni bir hale-i zafer ile tezyin edecek olan vakayı ve muvaffakiyatın telhisen zikri bile tatvil-i kelâmı mucip olur. Bunun için ileriye gitmeye hacet yoktur. Herhangi bir gazeteyi almalı, Osmanlı tebliğ-i resmilerinden birini gözden geçirerek İtilaf tarafından kemal-i taazzum ile ilan edilen "Hasta Adam" hâl-i vaziyetini tetkik etmeli. Irak cephesi, İran cephesi, Kafkas cephesi, Mısır cephesi... Her

yerde Kıtâat-ı Osmaniye muannidane muharebata girişmiş, ve muharebat-ı mezkûre bazı yerlerde düşman için gayet vahim mahiyeti dai-i muvaffakiyat şekline munkalib olmuştur. Osmanlıların Gelibolu'daki sanlı muzaferiyetlerini daima mahzuziyetle yâd ve zikrederiz. Burada Türkler şedid muharebat ve tarihte misli mevcut olmayan muannidane hücumlar akabinde kendilerinden adeden yüksek düşmanı tard ve fıraza mecbur etmişler ve itilafın cihana aksettirmiş olduğu terane-i zaferleri boşa çıkarmıştır. [...]

Ordu-yı Osmaniye Galiçya ile beraber beş cephede harp ediyor

17 AĞUSTOS 1916

İK DAM

Moskof ordusuna en seri bir surette galebe çalınacak yere bir kısım kıtâatımızı ızamı münasebetiyle ordumuzdan bir kısmının Ruslara karşı Alman-Avusturya ordusuyla yan yana harp etmek üzere Galiçya'ya ızamı haberi, şüphe yok hepimizin sine-i iftiharımızı kabarttı. Sebebi aşîkârdır. Çanakkale'de iki büyük düşmanın taarruzatına kahramanca mukavemet ettikten, Irak'ta İngilizlerin ıleri hareketine ebedi bir hatt-ı hail vücûda getirdikten sonra İran ve Kafkas cephelelerinde Moskof istilasına maruz kalan yerleri tahlîs ile meşgul iken hem mütteliklerine muavenet etmek hem de en büyük ve en eski düşmanını canı alacak yerinden vurmak üzere Galiçya'ya koşan Türk ordusu tarihi satvet ve besaletini ne derece azametle muhafaza etmekte olduğunu gösteriyor.

Geçen sene Çanakkale'de kıymetli payitahtını müdafaa için tarihte misli bulunmaz bir fedakârlıkla harp eden Türk, şimdi de aynı maksatla kendi toprağından çok uzak, fakat ecdad-ı azamının şanaver sayılacak vücûda getirdiği yerlerde kılıç sallıyor. Bu suretle şimdide kadar Avrupa sahnelerindeki muharebelerde uzaktan pek azim

tesirler icra eden Türkiye, Harb-i Umumi'nin hitama erdirileceği cephelere de yetişerek netice için kendisine büyük bir hisse-i şan ve şeref ihzar ve temin etmiştir.

Galiçya Osmanlı Askeri İzamu Hakkında Bir Mütalaa

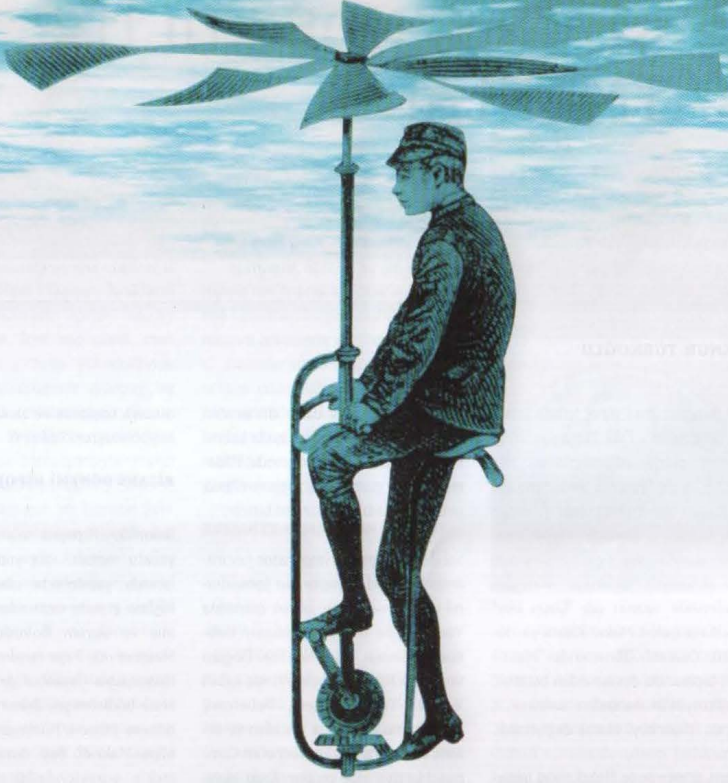
20 AĞUSTOS 1916

İK DAM

Neue Freie Presse gazetesi Kıtâat-ı Osmaniye'nin Galiçya hareket-i askeriyesine iştiraki münasebetiyle neşrelediği bir makalesinde diyor ki: Hükümet-i Osmaniye'nin Galiçya'ya kıtâat-ı askeriye izamu Avrupa merkezi orduları ile omuz omuza harp etmek arzusuna itba eylediğini gösteriyor. İtilaf-ı murabba gazetelerinden bazıları Gelibolu ve Kutü'l-Amare hareket-i askeriyesinden sonra Ordu-yı Osmani'nin ciddi muharebata girişmeyeceğini iddia etmişlerdi. Halbuki Hükümet-i Osmaniye, Harb-i Umumi'nin en mühim sahne-i harplerinden biri olan Galiçya'ya kıtâat-ı askeriye göndermekle, büyük muharebelere girişmekten henüz çekilmediğini ve kuvvet ve kudretine güvenmekte olduğunu düşmanları nazarında fiilen ispat eylemiştir.

Türk artık mükemmel düşünün ve hiss-i minnetdari faziletini haiz bulunan bir adamdır. Hükümet-i Osmaniye'nin bu harpten galip çıkacağına itimadı olmasa idi bu hevl-nak muharebeler için Galiçya'ya asker göndermezdi. Evvelce Hükümet-i Osmaniye'nin ciddi kararlar itasından aciz olduğu iddia edilirdi. Fakat birkaç seneden beri mükerreren vaki olduğu gibi bu defa dahi hükümet en dikenli meselelerde bile karar-i kat'î itasına muktedir olduğunu ispat etmiştir. Hükümet-i Osmaniye nüfusunun, kuvvetine itimat ediyor. Büyük bir fazilettir. Böyle olmamış olsa idi Türkiye, Galiçya muharebatına fiilen iştirak etmezdi. İtalya'nın bile mütteliklerine yapmadığı teşrik-i mesaiyi Türkiye'nin yapmaya muktedir olması ile müfethiriz.

1988'den beri yol arkadaşınız, çözüm ortağınız

Oasis

Oasis Turizm İşletmeciliği

Ulusal ve uluslararası kongre & seminer organizasyonları
Akademik programlar
İhtisas ve inceleme gezileri
Her türlü toplantı lojistiği

www.oasis.com.tr / www.academiaoasis.com

BAKIRKÖY AKIL HASTANESİ'NDE KÜLTÜR KATMANLARI

Gözden Geçirenler bu kez Bakırköy'ün simgesi Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin kurumsal tarihine ve hastane arazisindeki kültür katmanlarına

odaklanıyor. Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nden Dr. İlknur Türkoğlu tarafından kaleme alınan yazıya destek veren Bakırköy Kent Savunması ve TMMOB Mimarlar

Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Trakya Büyükşehir Bölge Temsilciliği'ne teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlardernegi.org

İLKNUR TÜRKÖĞÜ

Bakırköy, tarihsel süreç içinde Latince "Septimum", Eski Yunanca "Hebdomon" olarak adlandırılmıştı. Her iki sözcük de "yedinci" anlamına gelir. Bunun nedeni bu bölgenin Bizans döneminde Konstantinopolis'ten 7 mil uzakta, Via Egnatia üzerinde yer almasıydı. Bizans'ın son dönemlerinde semtin adı "Uzun köy" anlamına gelen Makri Khor'a dönüşü, Osmanlı döneminde "Makriköy" biçiminde devam eden bu isim, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 yılında "Bakırköy" olarak değiştirildi.

Bizans döneminde Hebdomon imparatorların sayfiye yeri olarak önemli

bir yerleşme olsa da o dönemden günümüze kalan çok az sayıda kalıntı mevcuttur. Bunların arasında Fildamı Sarnıcı günümüze sağlam olarak gelebilen nadir yapılardan biridir.

Sahilde 6. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından yaptırılan Jucundiana yani Zevk Sarayı, büyük olasılıkla Yenimahalle civarında bulunan Hebdomon Sarayı, bugünkü SSK Doğum ve Çocuk Hastanesi'nin altında kalan Vafitzi Yahya Kilisesi, Veliefendi Hipodromu civarında yer alan ve Bizans ordusunun talim yeri olan Campus Martius gibi yapılar Arap akınlarıyla başlayan bir süreçte tahrip

olmaya başlamış ve zamanla gözden kaybolmuştur (Resim 1).

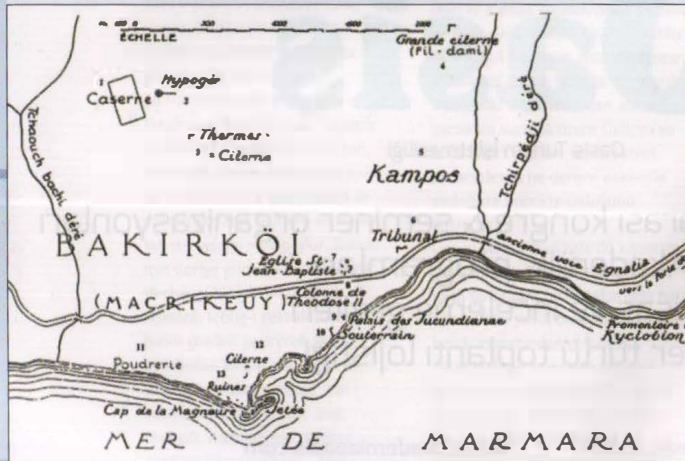
BİZANS DÖNEMİ HİPOJESİ

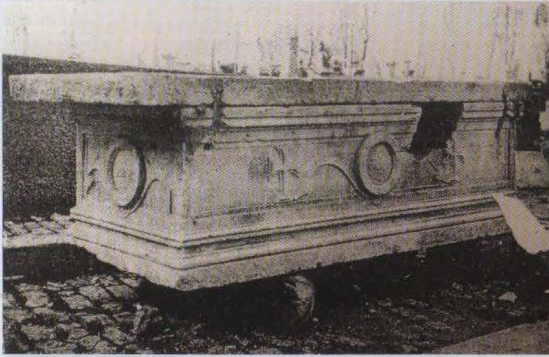
Bakırköy Hipojesi olarak tanınan yeraltı mezarı, 1914 yılının yaz aylarında yapılmakta olan Reşadiye Kışlası inşaatı sırasında ortaya çıkmış ve durum Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa tarafından Müze-i Hümayun'a (İstanbul Arkeoloji Müzesi) bildirilmişti. Bunun üzerine, o dönem Müze-i Hümayun'da görevli olan Makridi Bey durumu incelemekle görevlendirildi. Kendisi de Makriköylü olan Makridi Bey kontrolünde kurtarma kazılarına başladı, ancak araya giren savaş yılları ve ilan edilen seferberlik nedeniyle araştırmalar yarım kaldı. Daha sonra Reşadiye Kışlası'nın Fransız askerlerinin işgali altında olduğu 1921 yılında İstanbul'a gelen Atina Eski Eserler Okulu Müdürü C.H. Picard, Makridi Bey ile beraber kazılara devam etti ve beş lahit ortaya çıkarıldı (Resim 2). Lahitlerden biri bugün hastanenin bahçesinde, bir diğeri de İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Müzede sergilenen kapağı eksik lahit 4-6. yüzyıla tarihlenmiştir. (Resim 3) Diğer lahitlerin nerede olduğu ise bilinmiyor.

Bakırköy Hipojesi dört büyük ayakla taşınan pandantifli merkezi bir

Resim 1
Bakırköy.

R. Demangel,
Contributions à la
Topographie de
l'Hebdomon,
Paris: E. de Boccard,
1945.

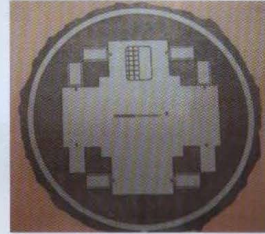
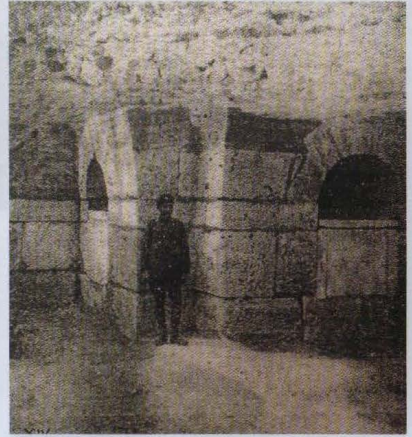
kubbeye sahipti. Taşıyıcı ayakların içindeki mekânların içinde lahitler yer alıyordu. İçte haç planlı olan yapı, dıştan 3 metre yüksekliğinde ve 60 cm genişliğinde dairesel bir dış koridorla çevrilmiştir (Resim 4). Makridi Bey bu dar koridorun havalandırma fonksiyonuyla ilişkili olduğunu düşünüyordu. Dış koridorlu bu uygulamanın bir benzeri Şehzadebaşı'ndaki Balaban Ağa Mescidi yapısında da vardı. Aslında bir Geç Roma dönemi anıtsal mezarı (*mausoleum*) olarak inşa edilmiş olduğu düşünülen yapı, Bizans döneminde kiliseye ve daha sonra camiye çevrilmiş, 1911 ve 1930 yıllarındaki yangınlarda tahrip olduktan sonra zamanla tamamen yok olmuştur. Hipoje, duvar işçiliği açısından da bu yapıyla benzerlik gösterir.

Hipoje'nin toprak ve otlarla kaplanmış kalıntıları bugün Başhekimlik binasının arkasında görülebilir (Resim 5). Hastane arazisinde zaman içinde ortaya çıkan lahit, sütun başı gibi bazı arkeolojik buluntular, tarihsel bağlantıları bilinmeden demir parmaklıkla çevrelenmiş bir alanda sergilenmektedir (Resim 6).

REŞADİYE KIŞLASI'NIN İNŞAATI

1. Dünya Savaşı'nın zorluklarının yaşandığı bir döneme kadar bu alanda kayda değer bir yapının varlığı bilinmemektedir. Bu dönemde Makriköy'de inşa edilen ilk önemli yapı olarak, 1914 yılında Sultan V. Mehmet Reşad'ın (1909-1918) emriyle Osmanlı ordusuna süvari yetiştirmek amacıyla Reşadiye Kışlası'nın inşası-

Resim 2
Hipoje kazıları.
1921 (üstte).

Th. Macridy, ve J. Ebersolt, "Monuments Funeraires de Constantinople II. L'hypogée de Makriköy", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 5, 363-393, Paris, 1922.

Resim 3
Müze-
sergilenen lahit
(sol üstte).

Th. Macridy, ve J. Ebersolt, "Monuments Funeraires de Constantinople II. L'hypogée de Makriköy", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 5, 363-393, Paris, 1922.

Resim 4
Hipoje planı.

Hakkı Önel vd., *Bakırköy Projesi: Dr. Mehmed Ali Paşa ve Sınır Hasatlıklarının Etilim ve Araştırma Hastanesi Mezarı Yapı Stüdyo Analizi ve Bina Envanteri*, İstanbul: YÜ, 2007.

Resim 5
Hipoje
kalıntıları
(solda).

Fotoğraf: İlknur
Türkoglu, 2016

Resim 6
Hastane
bahçesindeki
eserler (sağda).

Fotoğraf: İlknur
Türkoglu, 2016

na başlandı. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa ve 1. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa'nın inşasına önemli katkılarda bulundukları kışla 19 Temmuz 1914 tarihinde açıldı ve ordunun 1. Kolordu süvari birliklerine bağlı bölükler buraya yerleştirildi.

Resim 7
İşgal yıllarında
kışla, 1919.Resim 8
Dikilitaş.Resim 9
Kışla'nın
kitabesi.Fotoğraf: İknur
Türksoğlu, 2016.

Reşadiye Kışlası, Osmanlı döneminin son kışlarındandır ve görkemli ni-zamiye kapısı, kumandanlık binası, camısı, saat kulesi, reviri, koğuşları, talim alanları ve ahırlarıyla gelenek-sel kışla mimarisini yansıtmaktadır (Resim 7).

Açılıştan bir süre sonra kışlayı İn-cirli Bağları'na bağlayan patika bir şose yoluna dönüştürülerek Mehmet Ali Paşa Caddesi ismini aldı. Açılışın anısına, bugün İncirli Caddesi'nden Devlet Hastanesi'ne giden yolun baş-ında bulunan ve üzerinde Osmanlı-ca harflerle "Mehmet Ali Paşa Cade-si" yazısı bulunan dikilitaş yerleştiril-di (Resim 8).

Kışla'nın idari binasının bugün Nö-roloji Kliniği olarak kullanılan yapı olduğu sanılıyor. İki katlı ve kırma çatılı taş binaya ait "Reşadiye Kışla-sı 1330" yazılı 1914 tarihli kitabe hâlâ burada bulunuyor (Resim 9). Kışla'nın tek mekânlı camısı de günümüzde kullanılmaya devam ediyor.

Kışla'nın yapımı sırasında inşa edilen saat kulesi zamanla tahrip oldu, işle-vini yitirdi ve saat Reşadiye kışlasına kaldırıldı, kule de 1999 depreminde yıkıldı. 1914-1919 yılları arasında sü-vari birliklerinin kullandığı kışla, 1919 yılında İstanbul'un işgaliyle beraber Fransız ordusunun bir kısmı tarafın-dan kullanıldı.

KIŞLADAN EMRAZ-I AKLIYE VE ASABIYE HASTANESİ'NE DÖNÜŞÜM

1800'lerin sonunda İstanbul'da akıl hastalarının barındırıldığı tek yer Süleymaniye Bimarhanesiydi. 1873 yılında burada meydana gelen yan-gından sonra hastalar Üsküdar'daki Atık Valide Külliyesi'nde yer alan Toptaşı Bimarhanesi'ne taşındı. 1920 yılında Toptaşı Bimarhanesi'nin baş-hekimliğine getirilen Mazhar Osman (1884-1951) buranın yetersiz koşulları nedeniyle önce Darülaceze'nin akıl

hastanesine dönüştürülmesini teklif etti. Bu önerisi kabul görmeyince, terk edilmiş ve atıl durumdaki Reşa-diye Kışlası'nın yeni hastane olarak kullanılmasını önerdi ve en sonunda 1924 yılında Bakanlar Kurulu, Kışla'nın hastane olarak kullanılmasına karar verdi. Dönüştürülen hastane 15 Ekim 1924 tarihinde hizmete açıldı ve has-talar aşamalı olarak yeni hastaneye nakledildi. Toptaşı Bimarhanesi ise 1927 yılında tamamen kapatıldı. Has-tanenin ilk açıldığı yıllarda toplumun hastaneye karşı önyargıların; değış-tirmek için "Deli değil ruh hastası", "Tımarhane değil akıl hastanesi" gibi sloganlarla kampanyalar başlatıldı.

Hastanede önemli yeni uygulamalar arasında hastaların rehabilitasyon amacıyla doğrudan katkı sağlamaları önemli bir etken oldu. Hastalar hem yeni binaların yapımına ve çevre dü-zenlemelerine yardım etti, hem de hastane bahçesinde üzüm bağları, meyve bahçeleri, buğday ekimi, hay-van ve çiçek yetiştiriciliği yaptı.

İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fa-kültesi Psikiyatri Kliniği 1933-1956 yıllarında burada hizmet verdi ve bu binada 1950'li yıllarda başlayan nöroloji ve nöroşirürji uzmanlığı çalışmaları sayesinde Türkiye'de bir dönem önemli nöroşirürji uzman-ları yetişti.

1960-1977 yılları arasında başhekim olan Dr. Faruk Bayülkem döneminde rehabilitasyon atölyeleriyle hastala-rın katıldığı ruh sağlığı şenlikleri-ne başlandı. Haziran aylarında yapı-lan bu şenliklere o dönemde "Deliler Bayramı" denirdi. Yıllar içinde hasta sayısının hastane kapasitesinin çok üzerine çıkmasıyla özellikle 1979'dan sonra yeni ek binalar yapıldı.

DÜŞÜNEN ADAM HEYKELİ

Bugün sadece hastanenin değil aynı zamanda Bakırköy'ün de sembolle-rinden biri haline gelen "Düşünen Adam" heykeli, ünlü Fransız heykel-tıraş Rodin'in eserinin kopyasıdır. Heykel, 1930'larda hastanede yatan heykeltıraş Kemal Kümnat tarafın-dan yapılmış, ancak ödemedi ya-

şanan bir sorun nedeniyle Kümnat heykelin sol elini yarım bırakmıştı. Yarım kalan el daha sonra hastanede yatan Yüzbaşı Mehmet Piştar tarafından tamamlandı. Bugün Başhekimlik binasında bulunan İbn-i Sina tablosu ve hastane bahçesindeki Prof.Dr. Mazhar Osman heykeli de Kümnat'ın hastaneye kazandırdığı eserlerdir.

MÜZE

Hastanenin birikimlerinin kaybolmaması için eski başhekim Dr. Faruk Bayülkem öncülüğünde düzenlenen hastane müzesi 2008 yılında açıldı. Eski postane binasında açılan ve hastane tarihinden pek çok objenin kronolojik olarak sergilendiği müze Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği ve Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı'nın ortak koordinatörlüğünde gerçekleştirildi (Resim 11).

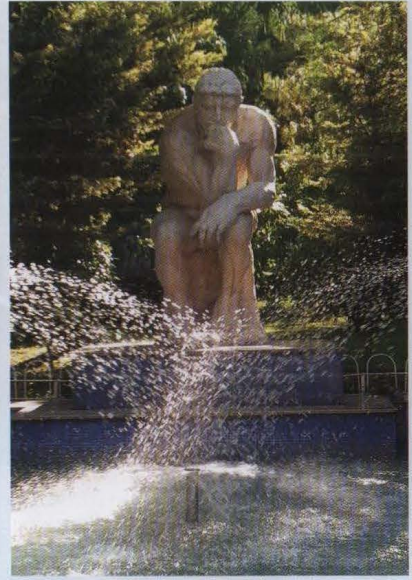
KORU VE ANIT AĞAÇLAR

Kışlanın idare binası (bugün nöroloji kliniği) ile başhekimlik arasında kalan yüksek ağaçlı bahçe, Reşadiye Kışlası'nın ana avlusunu oluşturur. Bu alan kışla inşaatı sırasında ağaçlandırıldı (Resim 12).

Günümüzde Akıl Hastanesi korusu İstanbul'da kent merkezinde korunabilmiş sayılı yeşil alanlarından biridir ve halk tarafından yürüyüş ve piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Ne var ki kent ortasındaki koruluk alanlar iştah kabartabilmektedir.

YENİ DÖNEM

Son birkaç yıldır hastane arazisiyle ilgili pek çok inşaat projesi haberi medyada yer almaya başladı. 16 Temmuz 2013 tarihinde yapılan "Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel

Resim 10
Düşünen adam
heykeli.

Fotoğraf: İknur
Türkoğlu, 2016.

Resim 11
Müze (üstte
solda).

Fotoğraf: İknur
Türkoğlu, 2016.

Resim 12
Kışla, içbahçe
korusu.

Fotoğraf: İknur
Türkoğlu, 2016.

Resim 13
Dünya Çevre
Günü etkinliği.

Fotoğraf: İltisur
Türkçülu, 2016.

Müdürlüğü, Kamu Özel Ortaklığı Da-
ire Başkanlığı tarafından Kamu Özel
Ortaklığı Modeli ile İstanbul Bakır-
köy Entegre Sağlık Kampüsü Yapım
İşi ile Ürün ve Hizmetlerin Temin
Edilmesi İşi" ihalesine on yedi inşaa-
t şirketini başvuru yaptı (Hürriyet,
28 Ağustos 2015). Hastane arazisinde
Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi,
Kalp ve Damar Hastalıkları ve Onko-
loji hastanelerinin de inşa edilmesi
planlanıyor. Hastanenin işletmesinin
"kamu-özel ortaklığı" modeliyle 25
yıllığına özel bir şirkete verilmesi ön-
görülmüyor. Tüm bu gelişmeler yakın

bir gelecekte arkeolojik katmanlar
içeren hastane arazisinde yoğun bir
inşai faaliyetin başlayacağını göste-
riyor.

BAKIRKÖY KENT SAVUNMASI'NIN HASTANE ALANINDAKİ ETKİNLİKLERİ

Bakırköy'de son yıllarda kamusal
alanların halkın elinden alınıp özel-
leştirilmesi ve bu alanlarda gerçek-
leştirilen büyük inşaat projeleri,
yerel halkta büyüyen bir tepkiye
neden oldu. Özellikle Ataköy sahi-
lindeki dev inşaatlar sonucu sahilin
halkın kullanımına kapanması ve
Barutthane gibi kültür varlıklarının
yok olma tehlikesiyle karşı karşıya
kalması sonucu Bakırköy'ü savunan
bir odak olarak Bakırköy Kent Savun-
ması ortaya çıktı. TMMOB Mimar-
lar Odası Trakya Büyükkent Bölge
Temsilciği ile birlikte hareket eden
savunma, Bakırköy Doğumevi'nin
TOK'ye devredilmesine ve Bakırköy
halkının kullandığı Atatürk Spor ve
Yaşam Köyü'nün Beşiktaş Jimnastik
Klubu'ne kiralanmasına karşı ey-
lemler yapmaktadır. Savunma, sem-
tin simgesi Ruh ve Sinir Hastalıkları
Hastanesi ile ilgili süreci de yakından
takip etmektedir.

Bakırköy'deki halka ait yaşam alan-
larıyla kültürel ve doğal varlıkları
koruma amacı güden Bakırköy Kent
Savunması, yerel halkta bir farkında-

lık yaratmak amacıyla Nisan ayından
itibaren Bakırköy merkezindeki kül-
tür varlıklarının gezilip tanıtıldığı bir
dizi kültür turu düzenlemeye başladı.
Bu kültür turlarından biri de 30 Nisan
2016 tarihinde Ruh ve Sinir Hastalık-
ları Hastanesi arazisinde gerçekleşt-
rildi ve bu etkinlikte hastane arazisi
gezilerek alandaki kültür varlıkları
hakkında bilgi verildi.

Hastane arazisinde yapılması planla-
nan inşaatlarla ilgili haberlerin art-
ması sonucu Bakırköy Kent Savun-
ması 5 Haziran 2016 tarihinde Dünya
Çevre Günü kapsamında "Yaşam
Alanlarımıza Sahip Çıkıyoruz" başlı-
ğıyla, hastane arazisindeki korulukta
bir etkinlik düzenlendi (Resim 13).
Müzik dinletisi ve piknikle zenginleş-
tirilen etkinlikte Bakırköy tarihi ve
hastane arazisindeki kültür varlıkları
hakkında bilgi verildi. Arkeologlar
Derneği İstanbul Şubesi de bu etkin-
liğe Bakırköy'ün arkeolojisi üzerine
hazırladığı bilgi panolarıyla katılarak
destek verdi.

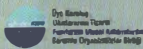
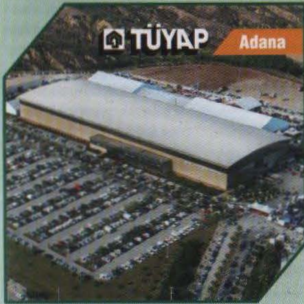
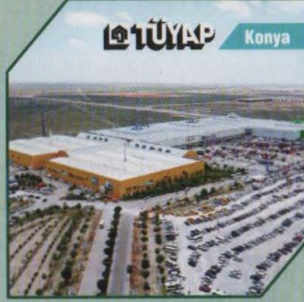
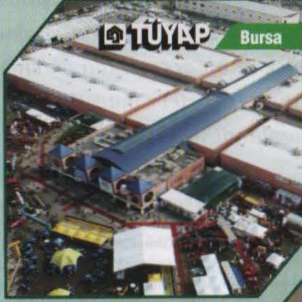
SON SÖZ

Barındırdığı hastaneden dolayı
İstanbul'da ismen çok iyi bilinen bu
alanın İstanbul'un merkezi gibi çok-
katmanlı bir geçmişe sahip olduğu
çok fazla bilinmez. Gözden kaçan
arkeolojik kalıntıların yanı sıra
İstanbul'daki en eski arkeolojik ka-
zılardan birinin bu arazide gerçek-
leşmesi nedeniyle de Bakırköy, arke-
oloji tarihi açısından da bir örnektir.
Askeri tarihten, kentin işgal dönemi
tarihten ve tıp tarihinden izler
taşıyan alanda zamanla gelişen ko-
ruluk günümüzde Bakırköylüler için
bir nefes alma alanı olmuştur ve bu
yüzden akıl hastanesinin kurulduğu
zamanla hedeflediği tecritte tutma-
ma düşüncesi de hâlâ geçerliliğini
korumaktadır.

Bakırköy ilçesinin sahillerinin kay-
bedilmesine benzer şekilde bu güzel
yerin inşaat sektörünün kurbanı ol-
maması, geçmişinden gelen izlerin
buradaki gündelik yaşantıyı zengin-
leştireceği düzenlemeler yapılması
temennisiyle, herkesin oraya göz
atmasını diliyoruz...

Tüyap Altı Fuar Merkeziyle Ülkemiz Ekonomisine Hizmet Sunmaktan Gurur Duyuyor.

TÜYAP TİM FUARCILIK YAPIM A.Ş.
Fuar Alanı - Merkez Ofis

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi E-5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500, Büyükçekmece, İSTANBUL - TÜRKİYE / TURKEY
Tel : +90 212 867 11 00 - 867 12 00 Faks : +90 212 886 66 98

GENÇLER CİHAN HARBİ'Nİ FARKLI PERSPEKTİFLERDEN TARTIŞIYOR VE YAZIYOR PROJE FİNALI

Amacı sosyal bilimlerde işlenen konuların ortaokul ve lise öğrencileri tarafından farklı bakışlarla ve nesnel tarih bilinciyle incelenip tartışmaya açılmasını yüz yıl önce yaşanan Birinci Dünya Savaşı'na odaklanarak gerçekleştirmek ve bu doğrultuda öğrencilere gerekli metodolojik becerileri kazandırmak olarak tanımlanan "Gençler Cihan Harbi'ni Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesi tamamlandı.

NALAN BALCI - AHMET GÜNDOĞAN

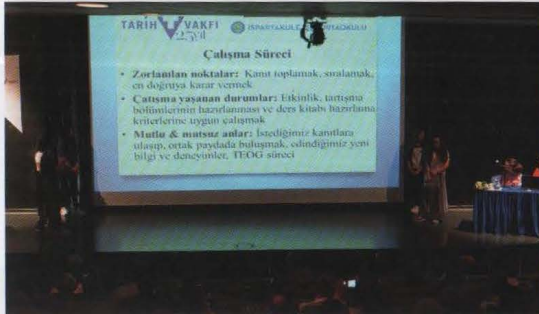
Tarih Vakfı yürütücülüğünde İstanbul'dan dokuz özel okulun öğrencisi ve öğretmenlerini akademisyenlerin danışmanlığında bir araya getiren projenin tamamlanmasıyla birlikte, gençlerin farklı bakış açılarını yansıtan, yazılı ve görsel kanıtlardan yola çıkarak oluşturdukları özgün, alternatif ve eleştirel tarih anlatıları 29 Mayıs 2016 tarihinde Terakki Vakfı Kültür Merkezi'nde kamuoyuyla paylaşıldı. Proje finali açış konuşmasını Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi ve Proje Danışmanı, TV Özel Şişli Terakki Lisesi Sosyal Bilimler ve Felsefe Bölümü Bölüm Başkanı Fırat Güllü yaptı. Konuşmasına Bertolt Brecht'in "Yaşasın Savaş! En önce vuruldu bunu yazan" sözleriyle başlayan Güllü, projenin üç yıllık serüvenini anlatan konuşmasında şu sözlerle yer verdi:

"Üç yıl önce, insanlığın görmüş

olduğu en büyük felaketlerden birisinin, Birinci Dünya Savaşı'nın, ya da o zamanki tabiriyle Cihan Harbi'nin başlangıcının 100. yılıydı. Ne yazık ki insanlık bu felaketten gerekli dersleri çıkartmadı ve 1914-1918 yılları arasında yaşanan büyük trajediyi kat be kat aşan, daha büyük ve acımasız yıkımlar yaratmaya devam etti; hâlâ da devam ediyor. Belki de bu yüzden üç yıl önce, dünyanın geleceğine güvenmiyorduk. Bu yüzden hakımı kılmak için akademisyenler, aydınlar ve duyarlı kişiler kolektif hafızayı harekete geçirmek ve Cihan Harbi'nin insanlığa yaşattığı felaketlerin unutulmasına engel olmak, bu vesileyle gelecek savaşlara dur diyebilmek için tüm dünyada çeşitli etkinlikler düzenledik. O dönemde Tarih Vakfı içerisinde bulunan ve çoğunluğu yönetim kurulunda sorumluluk alan hocalarımızın ve arkadaşlarımızın çabalarıyla, Tarih Vakfı ve Orient Institüsü işbirliğiyle 8-12 Nisan 2014 tarihleri

arasında Bilgi Üniversitesi'nde "Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var: Cihan Harbi'ne Yeniden Bakmak, 1914-1918" adlı bir uluslararası konferans düzenlendi. Dünyanın çok sayıdaki önemli akademisyenden konuşmacıların katılımıyla Dünya Savaşı çok farklı yönleriyle incelendi ve konuşuldu. O dönemde Vakıf'la ilişkilenen bir grup öğretmen olarak bizler de bu konferansa özgün bir katkı sunabileceğimizi düşündük ve sadece yetişkinlerin değil, gençlerin de bu konuda söyleyebilecekleri şeyler olduğunu savunduk. Sonuçta altı okul bir araya gelerek konferansın yan etkinliklerinden birisi olan "Gençler Birinci Dünya Savaşı'nı Konuşuyor" başlıklı bir panel düzenledik. Bu proje için materyal olarak ders kitaplarını seçmeyi uygun bulduk. Türkiye'de okutulan 11. sınıf kitaplarının yanı sıra, yabancı dil bilen öğrencilerle çalışmanın avantajıyla, bir karşılaştırma yapmak için farklı ülkelerin kitaplarına da bakmaya ve bunların karşılaştırmalı bir analizini yapmaya karar verdik. Bizim niyetimiz bunu beş ülkeyle sınırlamaktı ama öğrencilerden gelen öneriler doğrultusunda proje daha da büyüdü ve on iki ülkenin ders kitabının karşılaştırmalı bir incelemesini yapmak mümkün oldu. Sonuçların heyecan verici olması benzer bir projeyi ortaokullar seviyesinde de yapabileceğimizi düşündürdü bize. Ama

bu sefer tüm yıla yayılan atölyeler yapma ve sonuç değil süreç odaklı bir çalışma yürütme amacındaydık. 'Dünya Savaşı'na Katılan Ülkelerden Mesaj Var' başlıklı projenin ilk yılında bu kez ortaokul öğrencileriyle, Türkiye'de ve dünyada ortaokul kitaplarında dünya savaşının nasıl anlatıldığına bakmaya çalıştık. Öğretmen ve öğrencilerimizde o denli büyük bir heyecan yarattı ki, daha büyük hedeflerle bu yıla taşınmasına karar verildi. Geçtiğimiz projede yer alan okullar Cihan Harbi'nin ders kitaplarında nasıl anlatıldığını analiz etmeye çalışmışlardı, bu yılki katılımcılar ise farklı bir soruyla yola çıktılar: 'Cihan Harbi ders kitaplarında nasıl anlatılmalı?' Ve kendi metinlerini oluşturmak için çeşitli çalışmalar gerçekleştirdiler. Bu projenin tarih eğitiminin demokratikleşmesi adına biz eğitimcilere çok önemli veriler sağladığı düşüncesindeyim. Bu açılış konuşmasında şunu vurgulamak istiyorum ki, üç yıldır farklı okullardan ve yaş gruplarından öğrencilerimiz, maruz kaldıkları, içerisinde yer alarak belirlendikleri eğitim süreçlerine katılmak için kendilerine fırsatlar tanındığında, öğrömlerimizin çok ötesinde işler yapabileceklerini, nasıl bir eğitim almak istedikleri konusunda çok makul yaklaşımlar geliştirebileceklerini öğretmiş olduklar bizlere. En önemli yetimlerimizden birisi üç yıl süren bu harika serüvenin

izlerini kitaplaştırarak geniş kamuoyunun da konu hakkında bilgi edinmesini sağlayabilmek. Çünkü bu proje, akademisyenlerle, öğretmenlerle ve öğrencilerle, içinde yer alan çok sayıda insana, geleceğe dair bir umut vermiştir. Eğitimin tekdüze, rutin bir biçimde yinelenen, kuru bir şey olmadığını; yaşayan, hayata dokunan ve hepimizi dönüştürme gücüne vakıf bir deneyim alanı olduğunu hatırlamamıza hizmet etmiştir."

Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı İsmet Tamdoğan ise projeye ilgili düşüncelerini şu şekilde özetledi: "Bazı akademisyenler olarak Cihan Harbi'ni 'Bitmeyen Savaş' olarak tanımlarız. Bugün etkilerini hâlâ hissettiğimiz bir savaştan bahsediyoruz. Tarih Vakfı'nın temel hedeflerinden biri de tarih bilincini gençlere kazandırmaya yönelik projeler yapmak ve gençlerde farkındalık yaratmaktır. Bugün finalini gerçekleştirecek proje tarihin her zaman günümüzle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Daha demokratik ve barışçıl bir gelecek için tarihe eleştirel bakış açısıyla bakmak gerekmektedir. Bu projeyi destekleyen tüm okullarımıza, öğretmenlerimize ve öğrencilerimize teşekkür ederim."

Tamdoğan'ın ardından söz alan Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi ve Proje Koordinatörü Nalan Balcı ise projenin bu yılki aşamalarını özetlediği konuşmasında şunları söyledi:

"Bugün izleyeceğimiz sunumlarda gençler atölyelerden aldıkları eğitim ile ders kitaplarının I. Dünya Savaşı bölümlerine müdahale ettiler. 7.-8.-9.-10. ve 11. sınıf düzeylerinden 72 öğrenci, 32 öğretmen ve 3 danışmanla yürütülen kolektif bir çalışmanın sonuçlarını izleyeceğiz. Süreci ekim ayında öğretmen atölyesiyle başladı, öğrenci atölyeleriyle devam etti. Öğrenci atölyelerinin ilkinde, farklı okullardan gelen öğrencilerimiz karma bir şekilde gruplara ayrılarak ders kitaplarını oluşturan metin, görsel, harita okuma gibi kuantitativ nasıl kullandıkları ve

kullanırken seçilen kanıtların sıralanışının anlatımı nasıl etkilendiği konusunda fikir sahibi oldular. Yine aynı atölyede eleştirel okuma-yazma eğitimi aldılar. Öğrencilerimiz ilk atölyeden ayrılırken onlara ödev verdik. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ve 8. Sınıf İnkılap Tarihi ders ve çalışma kitaplarının I. Dünya Savaşı konusunu atölyeden aldıkları eğitimle derinlemesine incelemelerini kitabın içerdiklerinden çok içermediklerine odaklanarak orijinal metne eklenen ve çıkarılan kanıtlarla yeniden tasarladılar ve poster olarak hazırladılar.

Öğrenci atölyelerinin ikincisinde 'Farklı perspektiften Tarih Ders Kitaplarına Bakmak: Ezber Tarih Dersinin Kaderi midir?' temalı bir atölye gerçekleşti. Öğrenciler bu atölyede kanıtlarla çalışmayı öğrendiler. Ardından ödev olarak verilen ders kitabı inceleme sunumunu yaptılar. İkinci öğrenci atölyesinin ardından öğrencilerimize ikinci ödevlerini verdik. Önce çalışmak istedikleri temaya karar verdiler ve üçüncü atölyeye kadar seçtikleri temaya ilgili ulaşabildikleri kadar kanıt topladılar ve bir 'Kanıt Havuzu' oluşturdular.

Öğrenci atölyelerinin üçüncüsü, öğrencilerin oluşturdıkları kanıt havuzundan sınırlı sayıda kanıt seçerek, sıralayarak, tartışarak, eleştirerek kanıtlara dayanan taslak bir metin oluşturma süreci ile geçti. Oluşturdıkları metinleri atölyede sunarak yapılan eleştirilerle yeniden gözden geçirdiler. Öğrenciler kanıtlara dayanan metin çalışmalarını ve eleştirel kompozisyonlarını yazarak danışmanlarımıza

ilettiler." Öğrencilerin sunumlarının ardından projeye ilgili bir panel gerçekleştirildi. Moderatörlüğünü Fırat Güllü'nün yaptığı panelde Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yücel Kabapınar, Boğaziçi Üniversitesi'nden Doç. Dr. Meltem Toksoz ve

Yrd. Doç. Dr. Erol Koroğlu ile tarih yazarı ve gazeteci Ayşe Hür konuşmacı olarak yer aldı. Panelde akademisyenler tarafından öğrencilerin yaptığı sunumlar değerlendirildi ve tartışıldı. Katılımcıların değerlendirmeleri, projeyi ve sonuçlarını farklı boyutlardan ele aldı.

Projeye Katılan Okullar ve Çalıştıkları Temalar

İLEEV Eğitim Kurumları

İLEEV Eğitim Kurumları öğrencileri I. Dünya Savaşı'na çocukların doğrudan ve dolaylı olarak nasıl dahil edildiğini ve bu durumun onlarda yarattığı yıkımı ele alarak "Çephe Gerisinde Hayat: Çocuklar" temasıyla sunum yaptılar. Öğrenciler, savaşın devletlerin çocukların hayatlarını nasıl etkilediklerini araştırdılar ve savaşta çocuklara yapılanları çocuk hakları, savaş hukuku ve savaş ahlakı çerçevesinde incelediler.

Özel FMV Işık İspartakule Ortaokulu

Özel FMV Işık İspartakule Ortaokulu öğrencileri kadınların I. Dünya Savaşı sürecinde yaşadıklarını araştırarak "Çephe Gerisinde Hayat: Kadınlar" temasıyla sunumlarını yaptılar. Öğrenciler savaşın kadınları nasıl etkilediğini, savaş sırasında kadının üstlenmek zorunda kaldığı rolleri ve toplumsal etkileri incelediler.

VKV Koç Özel Lisesi-TVO Özel Tepeören Anadolu Lisesi

VKV Koç Özel Lisesi ve TVO Özel Tepeören Anadolu Lisesi öğrencileri "Savaş Teknolojilerinin Savaşta Etkisi" temasını araştırarak sunumlarını yaptılar. Öğrenciler "I. Dünya Savaşı'nda bu kadar kayıtlar olmasının sebebi nedir?" sorusuna yanıt aradılar ve savaş teknolojisi üzerine çalıştılar.

TVO Özel Şişli Terakki Lisesi-Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi

TVO Özel Şişli Terakki Lisesi ile Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi öğrencileri "Siper Savaşı ve Siper Yaşamı" temasını araştırdılar. Çok fazla insanın hayatını kaybettiği ve savaş teknolojilerinin ön plana çıktığı bir siper savaşı olarak tarihe geçen I. Dünya Savaşı'nı araştırarak sunumlarını yaptılar.

Özel ALEV Ortaokulu ve Lisesi-Özel ALKEV Ortaokulu

Özel ALEV Ortaokulu ve Lisesi ile Özel ALKEV Ortaokulu öğrencileri "Propaganda ve İdeoloji" temasını araştırdılar. Propagandaların ve ideolojilerin savaş kazanmaya etkisini inceleyerek sunumlarını yaptılar.

Özel ENKA Ortaokulu

Özel ENKA Ortaokulu öğrencileri "Savaş Karşısı Görüşler: Barış" teması üzerine çalışarak savaş sırasında barış için çalışanları araştırarak sunumlarını yaptılar.

Özel Sezin Ortaokulu ve Lisesi

Özel Sezin Ortaokulu ve Lisesi öğrencileri "Savaşın Yazınsal Türlerle Yansımaları" teması üzerine çalışarak savaş sırasında yazılan anılar, günlükler, mektuplar, romanlar, şiirler üzerine araştırmalarını yaparak sunumlarını gerçekleştirdi.

ZARARA UĞRAMIŞ BELLEĞİN GÜCÜ: İNSANLARI TANIMAK VEYA ANIMSAMAK ÜZERİNE

Pera Müzesi. 25 Mayıs-14 Ağustos 2016 tarihleri arasında Mario Prassinos, Bir Sanatçının İzinde: İstanbul-Paris-İstanbul sergisiyle, İstanbul'da sanatçı bir Rum ailede dünyaya gelen, sanat yaşamına 20. yüzyılın avangardları arasında Paris'te başlayan sanatçı Mario Prassinos'u ağırlıyor.

HAZAL ÖZDEMİR

Seza Sanılar Uslu küratörlüğünde, ekser Catherine Prassinos ve Thierry Rye danışmanlığında hazırlanan sergide, Mario Prassinos'un resimlerinden kitap illüstrasyonlarına, doküma örneklerinden gravürlere ve serigrafilere uzanan farklı teknikteki eserleri mevcut. Sanatçının eserlerinde Türkiye'yle kurduğu ilişkiyi, İstanbul'da geçen çocukluğunun ve Fransa yıllarında içinde bulunduğu sanat ortamının izlerini, II. Dünya Savaşı sırasında faşizme karşı aldığı sanatsal duruşu incelemenin mümkün olduğunu belirlen Seza Sanılar Uslu, Prassinos'un özellikle bellekle kurduğu ilişki üzerinde duruyor.

Mario Prassinos, hafızasına aldığını bildiği ama erişemediği, tam ve net olarak anımsayamadığı hatıraları, kendi deyişiyle "zarara uğramış bir belleğin oluşturabileceği" portreler olarak izleyicilerine sunuyor. 1930 ve 40'lı yıllarda sürrealist sanat çevrelerinde bulunan fakat çağdaşları kadar ünlenmeyen, özellikle Türkiye için gizli kalmış diyebileceğimiz sanatçı, doğumunun yüzüncü yılında, doğduğu sent olan Pera'ya geri dönmüş oldu. 1916 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı Balkan Savaşları, sürmekte olan I. Dünya Savaşı ve Ermeni soykırımı gibi önemli olaylar sonucunda bir dönüşüm geçirirken Mario Prassinos, Pera'da oldukça kozmopolit bir aile içinde doğmuştu. Anne tarafı İtalyan, baba tarafı Rum olan ressamın üvey

dedesi, dönemin Stamboul gazetesinde sanat yazıları yazan, Osman Hamdi Bey ve Şeker Ahmet Paşa'yla yakın ilişkiler içinde olan mozaik ustası Prétéxat Lecomte'du. Kariye Müzesi mozaiklerinin eskizlerini ve Şişli Rum Ortodoks Kilisesi'nin mozaiklerini yapan bir dede,' Rum-Fransız Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olmanın yanı sıra resim ve fotoğrafla yakından ilgilien bir babayla büyüyen Mario Prassinos'un sanatla ilgilenmesi de kaçınılmaz olacaktı. I. Dünya Savaşı bitmiş, yerini Kurtuluş Savaşı'na bırakmıştı. İşgal süresince askerlik yapmadığı için Osmanlı zahtiyelerinin arananlar listesine alınan Lysandros Prassinos, Rum halk devriminden yana olduğu için Yunanistan'da da pek sevilmiyordu. Devletin

benimsediği daha ağıdaltı Rumcaya karşılık halk dili Demotiki'yi savunan, hatta tamamen Demotiki lehçesinde yazılmış Logos adlı bir dergi çıkaran' Lysandros Prassinos ve ailesi, 1922 yılında Yunan ordusu İzmir'den ayrıldıktan sonra Fransa'ya göç etti. Nanterre'e yerleşen aile, isimlerini Fransızlaştırdı; yeni adıyla Lysandre Prassinos, Ioannis-Marios iken Jean-Mario olan oğlunu Fransa'nın en köklü okullarından biri olan Lycée Condorcet'e yazdırdı. Mario Prassinos; Marcel Proust, Paul Valéry, Jean Cocteau, Claude Lévi-Strauss gibi mezunlar veren, öğretim kadrosunda Jean-Paul Sartre, Alphonse Darlu gibi isimler bulunduran okulu bitirdikten sonra bir yandan École des Langues Orientales'in (Doğu Dilleri Okulu) Yunanca

bölümünde okurken, diğer yandan ressam, gravürü ve illüstratör Clément Serveau'nun resim atölyesinde çalışmaya başladı.⁴

1920'lerin Avrupa'sında dadadizm ve sürrealizm rüzgârları esiyordu; edebiyat, sanat ve sinema çevreleri birlikte üretimde bulunuyordu. Böyle disiplinlerarası bir ortamda, yayıncı ve çevirmen Henri Parisot, illüstrasyon yapan Mario Prassinós'u ve kızkardeşi sürrealist yazar Gisèle Prassinós'u, André Breton, Paul Eluard, Renée Char, Benjamin Péret ve Man Ray ile tanıştırdı. Bellek, imge, rüya, gizli kalmış ortaya çıkarma üzerine yoğunlaşan iki kardeş, bazen görevleri değiştiriyorlardı: Gisèle resim yapıyor, Mario yazı yazıyordu. Le Café de la Place Blanche'da düzenlenen buluşmalarda, sanat dünyasının diğer önemli isimlerinden Alberto Giacometti, Max Ernst ve Joan Miro'yla da tanışma fırsatı bulmuşlardı. 1936'da Lysandre Prassinós'un vefatından sonra aile Paris'e taşındı. Bu dönemde ilk otoportrelerini yapan Mario Prassinós, kendini kumsala benzeyen bir mekânda resmetmişti. Bu resimde, sanatçının büsü, açık bırakılmış bir kapının önündedir, siyah bir leke yüzünün bir kısmını kapatır. Kendi deyişleyle "bir evin son kalıntısı olan yarı açık bir kapı"; çok sonradan fark edeceği üzere, dedesi Prétéxtat'nın İstanbul'daki evleri içindeki çalışma odasıdır. 1980'lerde bulunduğu eski bir fotoğraf, çalışma odasının belleğinde nasıl bir yer ettiğini sorgulamasına sebep olunca, küratör Üslu'nun yorumuyla, altı yaşında terk ettiği odanın görüntülerini 20 yaşında resmeden sanatçı, belleğindeki izleri 67 yaşında yorumlamıştı. 1937'de açılan *Dejenere Sanat* sergisi, Prassinós'un sanat yaşamında bir dönüm noktasını ifade eder. Modernizmi düşmanları olarak belleyen Nazi rejimi, modernist sanatçıların eserlerini onlarla dalga geçmek için sergilemişti. Böyle bir harekete tepki olarak açılan *L'art Cruel* sergisi, Franco faşizmine karşı verilen mücadeleyi, Almanya'da yaşananlara

mizahi bir açıdan bakan genç sanatçıların savaşı karşı bakış açısını yansıtıyordu. Dali ve Picasso gibi isimlerin eserlerinin bulunduğu sergi için Mario Prassinós'a da teklif gelmişti. Bu teklife çok şaşırın sanatçıyı, eserinin Picasso ve André Masson tablolarının arasına asılması çok onurlandırmıştı. *L'art Cruel* sergisinin ardından ilk kişisel sergisini açan Prassinós, 1938 yılında dedesi Prétéxtat'ı kaybetti ve aynı sene Yollande Borelli ile evlendi. Takvimler 1939'u gösterdiğinde, il. Dünya Savaşı başlamıştı; Mario Prassinós gönüllü olarak orduya yazıldı ve savaş döneminde göç eden sanatçıların aksine

Alpilles, 1972.

hep Fransa'da kaldı. Tuval resimlerine devam ederken, bir yandan geçim için Benjamin Péret, Lewis Carroll, Hans Arp gibi sürrealist şair ve yazarların kitap kapaklarının illüstrasyonlarını yapıyordu. Serginin en

sevilen parçalarından olan kuzgun gravürlerini de Edgar Allan Poe'nun *The Raven* isimli şiir kitabı için hazırlamıştı. Aynı zamanda tasarımcı yönü olan sanatçı, kostüm ve dekor tasarımları da yapıyordu. Jean Vilar'ın

Turquerie, 1967.

Avignon'da sahneye koyacağı *Macbeth* oyununun dekor ve kostümlerini tasarlamış, 1947 yılında Avignon Festivali'nin temellerini Vilar ile atmıştı. 1950'li yılların Paris'inde modern sanat yerini kavramsal sanata bırakırken Mario Prassinis bu sanat ortamından koptu ve Güney Fransa'da, Avignon'un güneyindeki Eygalières köyüne çekilerek kendi üslubunu yarattı. Her sabah evden çıktığında karşılaştığı Dövmeli Tepe'yi yirmi sene boyunca resmeden sanatçı, Alpilles serisini meydana getirdi. Tepeyi resmetme mücadelesini "O körü, o sağırı, o dilsizi

konuşturdum. Onu imgelerle kapladım. Her geçen yıl ilişkimiz daha da yakınlaştı. Her karmaşa, takıntı haline gelen gösterisiyle bendeki ona can verme arzusu arasında bir savaş alanına döndü"⁶ sözleriyle özetleyen Prassinis, o yıllarda dokuma sanatıyla da haşır neşirdi. Dokumalarına "Turquerie", "Türk Cülü" gibi isimler verirken, İstanbul'da dünyaya geldiğinin ve belleğinde orayla kurduğu bağların mevcut olduğunun ayırdındaydı. Prassinis ailesinin bir sonraki durağı Mora Yarımadası'nın doğusundaki Spetses Adası olacaktı. Yazı geçirmek için bir

ev kiralayan Mario Prassinis, *Servi Ağaçları* serisine burada başladı. Seza Sinanlar Uslu'ya göre bu yönelimde —sanatçının kendi sözlerinden hareketle— İstanbul'da geçirdiği günleri anımsaması ve şehre dair imgeleri ele almak istemesinin payı vardı.⁷ *Türk Peyza Jarı* ve *Ağaçlar* serilcri, sanatçının doğada yaşadığı deneyimleri gösterir niteliktedir. Kızı Catherine Prassinis, babasının saatlerce hiç konuşmadan, tamamen odaklanmış bir biçimde ağaç resimleri yaptığını anlatır 1950-1960 arasında hayli üretken bir dönem geçiren Prassinis, gravür, serigrafi, seramik, dokuma, yağlıboya, mürekkep gibi farklı tür ve teknikler kullanarak çok çeşitli eserler verd. 1950'lerin sonunda başladığı portre çalışmaları, sanatçının kariyerinde çok önemli bir yere sahiptir. Portre çizmeye Amerikalı caz şarkıcısı Bessie Smith ile başlayan Prassinis, Smith ile aralarında doğrudan bir bağlantı bulunmadığı halde onun portresini yapmak istemiştir. Sürrealist sanatçıların 1930'lu yılların sonunda caz sanatçılarına kadın kahramanlar olarak gördüğünü belirtiyor, portrede bedensel benzerlik aramadığından bahsediyordu. Ona göre

portre sureti yansıtmamalıydı, hatırlıyormuşçasına resmetmeyi öğrenmek gerekirdi. Portreler belleğin imbiğinden süzülmeli, hatta kendi deyişiyse, "zarara uğramış belleğin oluşturabileceği portreler" olmalıydı. Sanatçının portrelerini yaptığı bir diğer figür ise dedesi Prétextat Lecomte'du. Dedesini resmetmeye çalışırken bilinçaltından yararlanan Prassinis, onu düşününce aklına gelen görüntüyü portreye yansıtmak için çabalamıştı: Tığ işi büyük perde, siyah bir takke, karanlık bir yüz, kambur bir adam... Çünkü ne de olsa ona göre, "İnsan şeyleri (ya da insanları) tanımaz, sadece anımsardı."⁸

DİPNOTLAR

- 1 Seza Sinanlar Uslu, "Saklı Belleğin İzleri," Mario Prassinis: Bir Sanatçının İzinde, İstanbul-Paris-İstanbul: Sergi Kataloğu (İstanbul: Pera Müzesi, 2016), s. 62.
- 2 Kuratör Seza Sinanlar Uslu'nun eşliğindeki sergi turu sırasında öğrenilmiştir.
- 3 Kuratör Seza Sinanlar Uslu'nun eşliğindeki sergi turu sırasında öğrenilmiştir.
- 4 Age, s. 21.
- 5 Age, s. 26.
- 6 Age, s. 50.
- 7 Age, s. 85.
- 8 Age, s. 64.

Sarı-Kırmızı-
Siyah Ağaç,
1962.

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

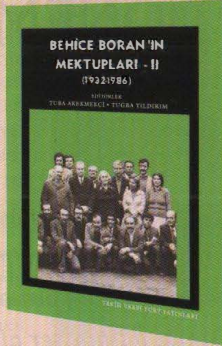
TARİH VAKFI YURT YAYINLARI'NDA %60 İNDİRİM BAŞLADI

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1 Temmuz 2016'dan itibaren, bu yıl yayımlanmış olanlar hariç olmak üzere tüm kitaplarda ve setlerde %60 oranında indirim başlattı. İndirim kararı tarih dostları tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı.

İndirim uygulamasının başlamasıyla birlikte Türkiye'nin dört bir yanından tarih dostu kitapseverler çok sayıda kitap siparişinde bulundu. Siparişler, bayram tatilinin sona erdiği 11 Temmuz tarihinden itibaren adreslere gönderilmeye başlandı. 100 TL'nin üzerindeki siparişlerde ücretsiz kargo olanağı da sağlanıyor.

Suratya Faroohi'nin *Osmanlı Kültürü ve Günlük Yaşam* eseri, René de Parquet'in *İstanbul'da Bir Yıl* eseri, Michael D. Richards'ın *Dünya Tarihinde Devrimler* çalışması, Bernard Lewis'in *Çıatan Kültürler: Kavgılar Çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler* eseri, Pınarolop Stathis'in derlediği 19. yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Carter V. Findley'nin *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da* isimli çalışması, 1 Temmuz'da başlayan kampanya dâhilinde en fazla ilgi gören ve sipariş edilen kitaplardan birkaçı oldu.

Kargoyla sipariş talebinde bulunmanın yanı sıra, Tarih

Vakfı'nın İstanbul Eminönü'ndeki binasının satış kısmından da indirimli kitap temin etmek mümkün.

KÜÇÜKYALI ARKEOPARK ALANININ YAKIN TARİHİ İÇİN SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI YAPILIYOR

Çağdaş Yaratacılık İçin Geçmişin İzleri: Kentsel Arkeoloji ve KüçükYalı Arkeopark Projesi kapsamında 7. yüzyıl tarihlenen Bizans manastırı ve sarnıcına ait kalıntıların bulunduğu kazı alanının 50-60 yıl önce KüçükYalıllar tarafından nasıl algılandığı ve adlandırıldığı üzerine bir sözlü tarih çalışması yürütülüyor. Koç Üniversitesi'nin yönettiği kapsamlı projenin sözlü tarih ve arşiv-kütüphane tarama ayağını Tarih Vakfı üstlendi. Sadece yaz aylarında sürdürülen kazı çalışmaları Prof. Dr. Alessandra Ricci'nin yönetiminde yapılmakta. Kentin ortasında arkeolojik dokusuyla yaklaşık 5.000 metrekaarelik bir alana yayılan KüçükYalı Arkeopark,

KüçükYalıllar için sıkışık yapılaşma arasında nefes alabilecekleri önemli bir yeşil alan da sunuyor.

Yapılan sözlü tarih görüşmeleriyle geçmişte yerel halkın "mağara" olarak adlandırdığı KüçükYalı Arkeopark alanına ilişkin anlatılar derlendiği gibi, 1940'lı ve 1950'li yıllarda İstanbul'un bir yazlık yerleşim alanı olarak kullanılan KüçükYalı semtinin 60-70 yılda geçirdiği muazzam dönüşüm ve değişim de yaşam hikâyeleri üzerinden kaydediliyor. Mayıs 2016'da başlayan ve toplamda on görüşmeden oluşan sözlü tarih çalışmasının Temmuz ayı sonunda tamamlanması hedefleniyor.

ADALET AĞAOĞLU BURSA BAŞVURULARI TAMAMLANDI

Tarih ve edebiyat ilişkisini ele alanı çalışmaları yürüten doktora öğrencilerine verilecek olan Adalet Ağaoglu burslarından ilki için yapılan başvurular 15 Haziran 2016 tarihi itibarıyla tamamlandı. Çok sayıda doktora öğrencisi, dosyalarını Tarih Vakfı'na e-posta yoluyla ulaştırdı ve jüri sürecini

beklemeye başladı.

Bu yılki Adalet Ağaoglu bursuna hak kazanan adayın belirlenmesi için ilk aşamada jüri, 31 Ağustos tarihine kadar ön elemeye gidecek. Yapılacak duyurunun ardından, ön elemeyi geçen adayların dosyalarını iki hafta içinde elden veya posta yoluyla Tarih Vakfı'na göndermesi bekleniyor ve nihai sonuç Ekim ayında açıklanacak. Bursa layık görülen aday, ödül belgesinin yanı sıra, Vakıf Yönetim Kurulu'na belirlenen miktarda para ödüllüyle ödüllendirilecek. Bu rakam 2016 yılında 10 ay için toplam 10.000 TL olarak belirlendi. Bu alanda çalışan doktora öğrencilerine yönelik burs, önümüzdeki yıllarda da devam edecek.

MAGNESIA DEFİNESİ BİR İONIA KENTİNİN HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ

OĞUZ TEKİN - MEHMET YILMAZ

Burada tanıtılan defîne. antik İonia bölgesi kentlerinden Magnesia kentinde basılmış bronz sikkelerden oluşmaktadır. İki unsur defîneyi önemli kılmaktadır. Bunlardan biri, en büyük Hellenistik Dönem defînelerinden biri olması, diğeri de sikkeler üzerinde altmıştan fazla darp memurunun adının yer almasıdır.

Magnesia ad Maeandrum'da basılmış yaklaşık 4000 adet Hellenistik Dönem bronz sikkeden oluşan bir define, 1999 yılında Aydın İli, Tekinköy İlçesi sınırları içinde bulundu.¹ Tekinköy, aynı zamanda Magnesia ad Maeandrum ören yerinin bulunduğu köyün adıdır. Söz konusu kentin harabeleri ilk olarak 19. yüzyılın başlarında Leake tarafından keşfedildi;² ilk kazı çalışması ise 1842-1843 yıllarında Texier tarafından yapıldı.³ Daha sonra, 1891-1893 yılları arasin-

de British Museum adına C. Humann kazı çalışmalarını sürdürdü. 1984'te Aydın Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kısa süreli bir kazı çalışması sonrasında Magnesia kazıları 1985 yılından bu yana Prof. Dr. ●rhan Bingöl tarafından yürütülmektedir.⁴

Defineyi tanıtmadan önce, aşağıda, definedeki sikkelerin basıldığı Magnesia kentinin tarihi ve sikkeleri üzerinde yer alan kentin efsanevi kurucusu Leukippos hakkında kısa-

ca bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Magnesia (Tekinköy-Ortaklar), İonia bölgesi kentlerinden biri olmasına rağmen tarihçi Herodotos onu İon kentleri arasında göstermez. Kentin kuruluşuna ilişkin ilginç bir öykü yazılarda karşımıza çıkmaktadır. Tanrı Apollon'un kehaneti üzerine anayurtları Tesalya'yı terk eden Magnetler, Girit Adası'na gelip Magnesia kentini kurarlar. Beyaz kargaların görünmesine kadar yaklaşık seksen yıl orada yaşarlar. Beyaz kargalar görüldüğünde, Leukippos önderliğinde Batı Anadolu kıyılarına gelip Maeandros (Büyük Menderes) Nehri'nin denize döküldüğü yerde kentlerini yeniden kurarlar.

MÖ 7. yüzyılda Lydia Krallığı'nın egemenliğinde bulunan Magnesia, Lydia Krallığı'nın Persler tarafından yıkılmasından sonra (MÖ 547/546) Pers egemenliğine girer. Kaynaklardan, Atinalı devlet adamı Themistokles'in Magnesia'ya sürgüne gönderildiği, Pers Kralı'nın Magnesia ve civarını kendisine arpalık olarak bıraktığı bilinmektedir. Ayrıca, Themistokles'in tasvirinin ve adının yer aldığı Magnesia sikkeleri de vardır.

Kent, MÖ 4. yüzyıl başında Spartalı komutan Thibron tarafından Thoraks

Magnesia'daki
Artemis
Leukophryene
Tapınağı'nın
alınlığı.

Fotoğraf: Carole
Radcliff. Flickr.

Dağı'nın (Gümüş Dağ) eteğine, yani bugünkü ören yerinin bulunduğu yere taşınmıştı. Büyük İskender'in Pers Krallığı'na son vermesinden ve onun ölümünden sonra Magnesia, Anadolu'nun büyük bir kısmıyla birlikte Seleukosların egemenliğine girdi. Romalıların Seleukos Kralı III. Antiokhos'u yenilgiye uğratmasıyla bu kez bölgenin diğer kentleriyle birlikte Bergama Krallığı'nın egemenliğini tanıdı. Bergama Kralı III. Attalos'un krallığını Roma'ya vasiyet etmesiyle de Romalılar tarafından Batı Anadolu'da kurulan (MÖ 129) Asya Eyaleti içinde kaldı.

Magnesia, MÖ 4.-1. yüzyıllar arasında gümüş ve bronz sikkeler bastı. Sikkelerde en fazla görülen tasvirler arasında, at üzerinde giden kurucu Leukippos/boğa ile Artemis başı/ayakta duran Apollon bulunmaktadır.

Geleneğe göre, Magnesia'nın kurucusu Leukippos'tu. Bu ismin gerçek mi yoksa mitolojik bir figür mü olduğu kesin olmasa da bilinen odur ki Magnesialılar onu kentlerinin kurucusu olarak görmüş ve ona bir kahraman olarak saygı göstermişlerdi. Ancak bir yazıtla günümüze ulaşan Magnesia'nın kuruluş öyküsünde Leukippos'a yer verilmemiştir. Belki de kaynaklarda anlatılanların pek de iç açıcı olmaması veya ahlak değerlerine ters düşmesi nedeniyle Leukippos'un hikâyesi bilinçli olarak resmi kuruluş mitosunda yer bulmamıştır. Hikâye şöyle cereyan etmektedir: Günlerden bir gün, Anadolu'nun güneybatısından (Karia) Yunanistan'a göç eden Leukippos'a öfkelenen Aphrodite, Leukippos'u kızkardeşine âşik eder. Bu duygu öylesine ilerler ki iki kardeş birlikte olur. Ancak, Leukippos yaptığı işin kötü bir şey olduğunu düşünmesine rağmen, Aphrodite'nin büyüü nedeniyle, kardeşleriyle birlikte olmaktan kendini alıkoyamaz ve intiharı düşünür. Annesi, oğlunu kaybetmek istemediğinden, kardeşleriyle birlikte olmasına göz yumar, fakat babası aralarındaki ilişkiyi öğrenince kızını öldürür. Kardeşinin öldürüldüğünü gören Leukippos da

Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Magnesia sikkesinden detay: Artemis Leukophyrene kült heykeli.

Fotoğraf: CNG 90, 974'ten detay.

babasını öldürür. Biryandan ahlaksız davranışının, öte yandan baba katili olmasının kefareti ödemedik için Delphoi Kehanet Merkezi'ne gider. Ceza olarak, kendisinden, memleketlerini terk etmiş, bir yurt arayan Magnesialı bir topluluğa yerleşcekleri yere kadar önderlik etmesi istenir. Magnesialıları peşine takan Leukippos, Batı Anadolu'ya gelir ve Menderes Nehri kıyısında Magnesia kentini kurar.

Burada tanıttığımız Magnesia kentinde basılmış bronz sikkelerden oluşan define arkeologlar tarafından arkeolojik kazı sırasında bulunmadığı, köylüler tarafından bulunduğu için tam buluntu yeri öğrenilememiştir, ancak Tekinköy sınırları içinde bulunduğu kesindir.⁵ Define aynı yıl

inde Aydın Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiş ve bulanlara ikramiye verilmiştir. Sikkeleri müzeye teslim eden kişi, sikkelerin yanında bazı keramik parçalarının da bulunduğu belirttiğinden, sikkelerin bir kap içine koyularak gömülmüş olduğu tahmin edilebilir. Bu defineden önce, Magnesia'ya ait üç ayrı definenin varlığı bilinmekteydi. İlki, yaklaşık kırk sikkeden oluşan ve 1906-1907'de British Museum tarafından satın alınan ufak bir definedir. Söz konusu define 1977'de yayımlanmıştır,⁶ kırk altı sikkeden oluşan ikinci define 1935'te Newell tarafından yayımlanmıştır,⁷ üçüncü define ise otuz iki sikkeden oluşmakta olup 2004'te Kinns tarafından yayımlanmıştır.⁸ Burada tanıtılan definenin, kapsadığı sikke sayısı göz önüne alındığında, Mag-

Definedeki
sikkelerden
bir kısmının
temizlik sonrası
toplu görünümü.

nesia ad Maeandrum kentine ait en büyük define olduğu aşikârdır.

Sikkeler müzeye teslim edildiğinde üzerlerinde kalın bir toprak ve kır tabakası ile korozyon bulunmaktaydı; bu nedenle ön ve arka yüz tasvirlerini görmek ve yazıları okumak mümkün değildi. Ancak, sikkeler müzede özenle temizlenmiş ve gerekli kuru-

ma önlemi de alınmıştır.⁹ Böylece kesin teşhisleri de mümkün olabilmıştır. Sikkelerin tümü bronz olup büyük bir çoğunluğu tetrachalkoi (ca. 15-18 mm, ca. 3.00 -5.00 g) birimindedir; az sayıda dikchalkoi (ca. 12-14 mm, ca. 1.50-2.00 g) ve khalkoi (ca. 9-11 mm, ca. 0.70-0.90 g) da bulunmaktadır. Bu isim taşıyan sikkelerin esas olarak tetrachalkoi sikkelerden oluşan bir

define karakteri gösterdiği söylenebilir. Sikkelerin ön yüzlerinde sağa doğru giden ve elinde uzun bir mızrak tutan bir süvari (kentin efsanevi kurucusu Leukippos?), arka yüzlerindeyse tos vurma pozisyonunda hörgüçlü bir boğa ile biri yukarıda, diğeri aşağıda zemin çizgisinin altında olmak üzere iki yazı vardır. Boğanın yukarısında yer alan yazı, kentin ethnikonunun kısaltılmış formu olan ΜΑΓ. ΜΑΓΝ veya ΜΑΓΝΗ şeklindedir; birkaç örnekte ise ethnikon ΜΑΓΝΗΤΩΝ olarak tam yazılmıştır. Aşağıda, zemin çizgisinin altında yer alan yazıda baba adı belirtilerek (patronimik) dönemin magistratının adı okunmaktadır. Ancak, yine az sayıda sikkede, baba adı belirtilmeden tek bir ismin yer aldığı görülmektedir; bu örnekler olasılıkla definedeki en erken örneklerdir.¹⁰ Tek isimler şunlardır: ΑΠΟΛΛΟ, ΑΡΞΑΛ? veya ΦΑΡΞΑΛ?, ΗΓΟΡΑΣ [...], ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ, ΔΙΑΓΟΡΑΣ (iki sikkede) ve ΚΥΔΡΟΚΛΗΣ. Tek isim taşıyan sikkeler MÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenebilir; geri kalan tüm sikkeler ise patronimik karakterlidir. Definedeki sikkelerde yaklaşık 60 farklı magistrat adı temsil edilmektedir (bkz. Tablo). Bazı isimler ΑΡΙΣΤΕΥΣ örneğinde olduğu gibi aynı magistrata ait (özdeş) olabilir. Yaklaşık 200 sikkede aşırı yıpranmış olduklarından üzerlerindeki magistrat isimlerini teşhis etmek mümkün olmamıştır. Teşhis edilebilen magistrat isimlerinden bazıları ise ya ilk kez görülmektedir ya da nadiren karşımıza çıkmaktadırlar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Definede bulunan sikkelerde yer alan darp sorumlusu magistratların isim listesi

1 ΑΙΣΧΡΙΝΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ	32 ΕΥΚΛΗΣ ΑΠΟΛΛΟ
2 ΑΙΣΧΡΙΝ ΑΝΑΡΟΥ (-ΩΝΟΣ?)	33 ΕΩΦΟΡΟΣ ΑΡΝΙ
3 ΑΙΣΧΡΙΝ ΠΥΘΑΓΟΡΟ	34 ΖΗΝΟΔΟΤΟΣ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΟΥ
4 ΛΑΚΙΝΟΥΣ ΙΑ	35 ΖΩΒΙΟΣ ΛΑΧΙΠΤΟΣ
5 ΑΝΑΣΕΠΠΙΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ	36 ΖΩΤΥΡΙΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ
6 ΑΝΔΡΩΝ ΖΗΝΩ	37 ΗΓΗΣΑΤΟΡΑΣ ΕΥΧΩΡΟΥ
7 ΑΝΤΙΔΑΜ ΚΛΕΑΡ	38 ΗΓΗΣΙΠΠΟΣ ΕΙΡΗΡΑΤΟΥ
8 ΑΠΟΛΛΟ	39 ΗΓΟΡΑΣ [...]
9 ΑΠΟΛΛΑΔΩΡΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ	40 ΗΡΟΕΤΡΑΤΟΣ ΔΙΟΕΚΟΥΡΙΔΟΥ
10 ΑΠΟΛΛΑΝΙΑΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟ	41 ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΘΕΟ
11 ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥ	42 ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ ΚΤΕΑ
12 ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΖΗΝΟΔΟ	43 ΚΑΛΑΔΙΑΝΑΣ ΤΡΙΤΕΟΥ
13 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ...	44 ΚΛΕΑΙΝΟΣ ΚΛΕΑΙ
14 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	45 ΚΤΕΑΤΟΣ ΖΩΠΥΡΙ
15 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΙΦ	46 ΚΤΕΑΤΟΣ ΠΥΘΑ
16 ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΦΙΛΙΟΥ	47 ΚΥΔΙΑΣ ΙΣΑΓΟΡΟΥ
17 ΑΡΞΑΛ? veya ΦΑΡΞΑΛ?	48 ΚΥΔΡΟΚΛΗΣ
18 ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ	49 ΛΕΟΝΤΙΣ ΔΙΑΓΟΡ
19 ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟ	50 ΛΥΚΟΜΗΔΑ ΑΡΙΣΤΟ
20 ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΠΟΛΛΟΦΑ	51 ΜΑΙΑΝΑΡΙΟΣ ΔΗΜΗ
21 ΓΕΡΟΝΤΙΑΝ ΠΥΡΟΥ	52 ΜΕΙΚΩΝ ΕΥΔΑΡΟΥ
22 ΓΟΡΙΑΣΟΣ ΠΙΠΟΚΡΑΤ	53 ΜΟΙΡΑΓΟΡΑΣ ΑΜΩΜΗΤΟΥ
23 ΔΗΜΑΓΟΡΑΣ ΔΗΜΟΧΑΡΙΔΟΣ	54 ΝΙΚΗΡΑΤΟΣ ΜΟΛΟΣΣΕΟΥ
24 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ	55 ΠΑΛΕΙΣΤΑΙΝ ΕΞΝΟ
25 ΔΙΑΓΟΡΑΣ	56 ΠΑΛΕΙΣΤΑΡΧΟΣ ΕΥΕΛ[ΘΟΝ]?
26 ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΔΑΜΑΧΟ	57 ΠΙΡΑΤΙΩΝ ΑΝΔΡΟΤΙΜΟΥ
27 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΥΜ	58 ΠΥΘΑΓΟΡ [...] [+ patronimik?]
28 ΔΩΚΕΥΣ ΜΑΙΑΝΑ	59 ΣΙΜΩΝ ΣΚΥΘΟΥ
29 ΕΠΗΡΑΤΟΣ ΜΟΡΙΜΟΥ	60 ΣΤΡΑΤΟΚΛΗΣ ΜΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥ
30 ΕΠΙΡΑΤΗΣ ΔΙΟΝ[...]	61 ΣΩΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΣΩΤΕΛΟΥ
31 ΕΡΜΩΝΑΣ ΑΝΑΡΟΤΙ	62 ΦΙΛΑΚΕΟΣ ΖΩΒΙΟΥ

ΑΝΤΙΔΑΜ ΚΛΕΑΡ,
ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥ,
ΑΡΙΣΤΕΥΣ ΔΙΦ, ΑΡΤΕΜΙΔΩ
ΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟ, ΓΕΡΟΝΤΙΑΝ
ΠΥΡΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΥΜ,
ΕΠΙΚΡΑΤΗΣ ΔΙΟΝ[Υ], ΖΩΒΙΟΣ
ΛΑΧΗΤΟΣ, ΚΛΕΑΙΝΟΣ
ΚΛΕΑΙ, ΛΕΟΝΤΙΣ ΔΙΑΓΟΡ,
ΜΕΙΚΩΝ ΕΥΔΑΡΟΥ,
ΠΑΛΕΙΣΤΑΙΝ ΞΕΝ[Ο], ΣΙΜΩΝ
ΣΚΥΘΟΥ, ΣΤΡΑΤΟΚΛΗΣ
ΜΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥ.

Böylece, definede bir düzineden fazla yeni magistrat adı olduğu an-

laşılmaktadır. Definede sayıca en fazla temsil edilen magistrat ise Zopyrion Pythagorou olup 368 sikkede karşımıza çıkmaktadır. 100'ün üzerinde sayı ile temsil edilen diğer magistratlar arasında Gorgasos Hippokrat, Dionysas Daimakho, Demetrios Philippou, Nikeratos Molossou, Hegesagoras Eukhorou, Anakissippos Epikourou, Kallianaks Triteou, Protion Androtimou, Ermonaks Androti, Aristeus Demetriou, Demagoras Demokharidos, Philiskos Zobiou ve Dokeus Maind... yer almaktadır.

Kaynaklardan (özellikle yazıtlar) bildiğimize göre Magnesia'da yıla adını veren (eponym) magistrat Stephanephoros unvanını taşımaktadır. Adını bildiğimiz *stephanephori* arasında Zenodotos Aristagorou (MÖ 221/20, ilk Stephanephoros), Eperatos Morimou (MÖ 220/19, Grammateus, ikinci Stephanephoros?), Moiragoras Amometou (MÖ 207/6, 14, Stephanephoros), Aristeus Demetriou (MÖ 197/6, 25, Stephanephoros?) sayılabilir. İlk Stephanephoros Zenodotos döneminde (MÖ 221/20) ilk Artemis epifanisi de gerçekleşmiş ve Magnesia, *hierā kai asylos* (kutsal ve dokunulmaz) olarak tanınmıştır. 14. Stephanephoros Moiragoras döneminde çelenk ödüllü yarışmalar yapılmıştır. Definedeki bazı sikkelerde yer alan darphane sorumlularının isimleri, yukarıda saydığımız Stephanephoros isimleriyle aynıdır. Örneğin, ZHNOΔOTOΣ APICTAΓOPPOY, EPHPATOΣ MORIMOY, MOIPATOΣ AMOMHTOY⁴ ve APICTEYΣ ΔHMHTPIOY gibi. Bu bir tesadüf müdür yoksa darphane sorumlusu olarak görev yapan bu dört magistrat sonraki yıllarda Stephanephoros

olarak da görev yapmış olabilir mi? Bu konuda kesin yargıya varmak için şimdilik erkendir.

Bir diğer dikkat çekici nokta, bazı sikkelerin ön yüzlerinde, atın karnının alt kısmında bir çift harfin (ör. A, AΠ, Γ, ΘΕ, Z, ZΘ, Λ, ΝΙ, Π, ΠΥ) yer almasıdır. Bu harfler her sikkede

yer almaz ancak bazı magistratların sikkelerinde yer almaktadır. Bu harflerin yer aldığı magistratlar şunlardır:⁵

ΑΝΑΞΙΠΠΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ (ΖΩ ve Λ)
ΑΝΔΡΩΝ ΖΗΝΟ (Α, Λ, Π, ΠΥ)
ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΖΗΝΟΔΟ (Α, Π)
ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ
ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ (ΑΠ, ΘΕ, Λ)
ΔΗΜΑΓΟΡΑΣ ΔΗΜΟΧΑΡΙΔΟΣ (ΘΕ, ΝΙ, ΙΙ)
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΑΣ ΔΑΙΜΑΧΟΥ (Γ, Δ, ΖΩ, Ω)
ΕΠΗΡΑΤΟΣ ΜΟΡΙΜΟΥ (Α, ΠΥ)
ΕΡΜΩΝΑΣ ΑΝΔΡΟΤΙ (ΑΠ veya ΠΑ, ΘΕ, ΖΩ veya ΩΖ)

Aynı harf veya harf gruplarının farklı magistrat isimleriyle ve ayrı birimlerde kullanılmış olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu da bize onların birimleri⁶ ya da darphane magistratlarının baş harflerini işaret etmediğini göstermektedir. Şimdilik onların anlamlarını açıklamak zor görünmektedir.

Definedeki sikkelerin az bir kısmı çok yıpranmış olmalarına rağmen büyük bir kısmının yıpranma derecesi birbirine yakındır. Bu nedenle yıpranma derecelerine göre kronolojik bir gruplama yapmak zordur.

Definede en fazla temsil edilen magistrat (darphane sorumlusu) Zopyrion Pythagorou olduğundan, onun en geç tarihli magistrat (ya da magistratlardan biri) olduğunu düşünebiliriz. Define MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru gömülmüş olmalıdır. Sonuç olarak, söz konusu define, bir yandan Magnesia ad Maeandrum'un MÖ 3. yüzyıl sikkelerini daha iyi anlamamıza öte yandan sikkeler üzerinde yer alan darp memuru isimleriyle kentlin siyasi tarihine de çok önemli bir katkı sağlamaktadır.

Darphane sorumlusu Zopyrion Pythagorou (Pythagoros oğlu Zopyrion) isminin yer aldığı bronz sikkede. Ön yüzde at üzerinde Leukippos, arka yüzde hörgüçlü boğa.

DİPNOTLAR

- 1 Bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No. 2378).
- 2 William Martin Leake, *Journal of a tour in Asia Minor with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country* (Londra, 1824), s. 243-248.
- 3 Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure faite par ordre du gouvernement français de 1833 à 1837 et publiée par le ministère de l'Instruction publique*, 1849, s. 35 vd.
- 4 Orhan Bingöl, *Magnesia on the Maeander. Magnesia ad Maeandrum*.

An Archaeological Guide. The City of Artemis with 'White Eyebrows' (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007).

- 5 Söz konusu define 2009 yılında Glasgow'da yapılan Uluslararası Numismatik Kongresi'nde kısaca tanıtılmıştır. Bkz: Oğuz Tekin, 'The Magnesian Hoard: A Preliminary Report', *Proceedings of the International Numismatic Congress. Glasgow 2009* (ed. N. Holmes), Glasgow 2011, s. 436-439.
- 6 *Coin Hoards III* (1977), no. 48.
- 7 Edward Theodore Newell, 'Five Greek bronze coin hoards', *ANS NNM 68* (1935), s. 43-50.

- 8 Philip Kren, 'Opuscula Anatolica III: A Hoard group of third century hemichalca from Magnesia', *Numismatic Chronicle* 164 (2004), s. 71-83.
- 9 Sikkeler Mehmet Yılmaz tarafından temzilenmiştir.
- 10 Tek isimli sikkelerin tarihlenilmesiyle ilgili olarak bkz. Krens, a.g.m., s. 75-77.
- 11 Bu isim yayınlarda MOIPAI OPAΣ MIOMHΤ olarak görülmektedir fakat doğrusu MOIPAI OPAΣ AMOMHTOY olmalıdır.
- 12 Okunma güçlüğü olan örneklerde A ve Λ bazen karışabilmektedir.
- 13 Bkz. Krens, a.g.m., s. 78. dipnot 46.

Giriş Niyetine: "Tarih Düşleri"

ECE ZERMAN

Philippe Artières *Rêves d'histoire* (Tarih Düşleri) adlı kitabında tamamlanmamış (tarih/yazımı) projelerini, kendi kelimeleriyle söyleyecek olursak tüm "kısalığı, kırılmalı, uygunsuzluğu, naflılığı" ile aktarır okurlara. Hayatın kısa ve aklıdaki projelerin tek bir kişi ve tek bir hayat için fazla olduğundan yakınıp ve fikirlerin paylaşılması, eleştiriye açılması konusunda duyduğu kaçınılmaz arzudan bahseder. Bu düşler, projeler başka bir biçimde sunmak için gereğinden fazla kişiseldir. Kendi içinde tutmak için ise yeterince kişisel değil... Biz, Vangelis Kechriotis'in Boğaziçi Üniversitesi'nden bir grup öğrencisi bu fikirden yola çıkarak, bize bıraktığı fikirler, fragmanlar, anılar, projeler, paylaşımlarla onu bir akademisyen, aktivist, tarihçi... olarak hatırlayalım istedik. Bu yazılara, birçoğu bizim de hocalarımız olan, meslektaşlarının yazıları eklendi. Bu giriş yazısını yazmak bana düşüyse de, bu dosya herkesin kendi anısını, araştırmasını kattığı kolektif bir çalışmanın ürünü olarak şekillendi, Vangelis Hoca'nın anısına yakışır bir şekilde.

Bu durum okuyacağınız yazılardaki üslup farkını açıklasa da, asıl şaşırtıcı olan, dosya yazarlarının izini sürdügü, Vangelis Kechriotis'le ilişkilendirildiği konuların, en kişisel anılardan akademik çalışmalara çok farklı düzenlemlerde birbirini nasıl tamamladığı, birbirile nasıl konuştuğudur. Bu da ancak Kechriotis'in kişiliği, varoluşuyla açıklanabilir. Vangelis Kechriotis'te ve herkesin ona dair anılarında kişisel/duygusal düzenlemlerle profesyonel olanın, özel alanla kamusal alanın siyaset ve tarihle nasıl iç içe geçtiğini görürüz. Jacques Le Goff, George Duby gibi tarihçilerin kendi tarih(çilik)lerini anlattıkları *Essais d'égo-histoire* (Kişisel Tarih Denemeleri) başlıklı kitap-taki denemeler "tarihinin yaptığı tarih ile tarihçiyi yapan tarih arasındaki

bağ'dan bahseder. Bu dosyadaki en kişisel, duygusal görülebilecek anılar dahi böyle bir bağlamda okunabilir.

Malte Fuhrmann yazısına Kechriotis'in "geç Osmanlı İmparatorluğu dönemi Rumları üzerine çalışan bir tarihçiydi" gibi ansiklopedik bir ifadeyle tanımlanmayacağıyla başlarken, Nilay Özlü Kechriotis'i "hem İstanbullu hem Atinalı, hem Yunan hem Türk, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaş" olarak tanımlıyor. Selim Deringil, Kechriotis'in nasıl kısa bir zamanda Boğaziçi Üniversitesi'nin ve İstanbul'un entelektüel camiasının önemli bir ferdî olduğunu anlatıyor. Ahmet Ersoy, Kechriotis'in yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak gördüğü tarihyazımından ve onun hayatının her anına taşıdığı ilkesellikten bahsediyor. Mehmet Kentel'in, yazısında Kechriotis'in "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus, Tarihçi Pavlos Karolidis" üzerine yaptığı çalışmanın altını çizmesi de tam da bu çerçevede anlam kazaniyor. Erol Köroğlu, geçmişle hesaplaşma ve kolektif anımsama metinleri üzerine yazdığı yazısına Vangelis Kechriotis'in geç Osmanlı dönemi İzmir Rum cemaati üzerine yaptığı bir konuşmasını dinlediğinde yaşadığı yüzleşmeyle başlıyor. Arzu Öztürkmen de Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramlara tarihyazımında eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşırken, Kechriotis'in onlardaki eksikleri hatırlatıcı rolünün altını aktardığı bir anıyla çiziyor. Tarihin ve tarihinin işlevi ve gündelik hayattaki yeri üzerine sorgulamalar, kamusal tarih, "bugünü, insanlığı ve hayatı esas alan bir tarih yazımı" bu dosyada yer alan yazıların bir çoğunda Vangelis Kechriotis'in açtığı prizmadan değerlendiriliyor.

Polina Ivanova, Kechriotis'in Boğaziçi Üniversitesi'nde uzun yıllar verdiği "Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Toplulukları" başlıklı semineri merkeze alarak yazdığı yazısında, Kechriotis'in kurmaya çalıştığının "yalnızca gayrimüslimlerin tarihi değil, gerçekten başka bir prizmadan görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi" olduğunu söylüyor. Gizem Tongu, Firuzan Melike Sümertaş ve Okcan Yıldırım Türk'ün makaleleri ise tam olarak bu çerçevede yerini alıyor. Yıldırım Türk, Vangelis Kechriotis'in "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı makalesinden yola çıkarak, postkolonyal perspektiften beslenen bir tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bir faydası olup olmadığı sorusunu soruyor ve yanıtını araştırmasının merkezine Ziver Bey'in *Kıbrıs Tarihi* (1895) kitabını alarak alıyor. Sümertaş ise, 1840-1860 yılları arasında Yedikule (Balıklı) Rum Hastanesi'nin yöneticiliğini yapan, ama aynı zamanda çalışmaları İstanbul, özellikle de Bizans dönemi yapıtları üzerine yoğunlaşan bir tarihçi olan bir Dr. Alexandros Paspatis'i tanıtıyor. Tongu ise, birkaç yıl önce Kechriotis ile geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum resamlarına dair yaptığı bir sohbetten yola çıkarak, dönemin önemli ressamlarından Eleni Iliadis'in izini sürüyor; Iliadis'in hem Rum hem de kadın olmasının tarihyazımındaki sessizliği ve görünmezliği nasıl etkilediğini tartışıyor. Dosyadaki yazıların tümüne hâkim olan hislerden biri bu eksiklik, hem bireysel/duygusal düzenlemlerde, hem de tarihyazımında... Bize artık, bu eksiklik hissini Vangelis Hoca'nın "tarih düşleri"ni büyüterek aşmaya çalışmak kalıyor...

ECE ZERMAN

ECOLE DES HAUTES ETUDES EN SCIENCES
SOCIALES (EHESS)

CENTRE D'ETUDES TURQUES, OTTOMANES,
BALKANAIQUES ET CENTRASIAITIQUES (CETOBAC)

DOKTORA ÖĞRENCİSİ

VANGELIS KECHRİOTİS'İN ARDINDAN

SELİM DERİNGİL

Bazı insanlar vardır ki hep sizinle kalırlar; vefatları elbette onulmaz bir yaradır ancak o kişi bir şekilde sizin ruhunuza dokunmuştur. Halen sesini duyar, her an "Yahu bir telefon etsem, hâlâanca konuyu sorsam" dersiniz. Bu bana Hrant'la olmuştur, şimdi de Vangeli ile aynı hisleri yaşıyorum.

Sanırım 1997 yılının baharındaydım. Atina'da Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'ne (Micra Asiatica Institute) bir konuşma yapmak üzere davet edilmiştim. Konuşmadan sonra ciddi havayı, biraz tıknaz bir genç bana geldi ve Yunan aksanlı bir İngilizce ile, "Merhaba, ben Vangelis Kechriotis. Leiden Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyim, size birkaç soru sorabilir miyim?" dedi. Aslında uzunca bir konuşmadan sonra bir hayli yorgundum ve zaten soru cevap faslı olmuş, bu arkadaş soru sormamıştı, kokteyl ikramı da çok cazip gözüküyordu. Atlatmak üzere iken, karşımdaki genç adamın bir şekilde değişik birisi olduğunu ve kolay kolay da atlatılamayacağını hissettim. Bana bir dizi soru sordu ve soruların hepsi tam isabet! Açıkçası zaten protokol konuşması yapmıştım ve içerik oldukça zayıf kaçmıştı, bu karşımdaki genç arkadaş ise ciddi şeyler konuşmak istiyordu.

Aradan birkaç yıl geçti. Sıcak bir yaz günüydü. Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki ofisimde beşinci katta tavandan düşen kırmızı örümceklerle cebelleşirken, zaten açık olan kapı vuruldu. Baktım Vangelis; kilo almıştı ancak muzip zeki gülüşü aynıydı. Buyur ettim. Araştırma yapmak ve Boğaziçi Üniversitesi'nin Türkçe programına katılmak üzere İstanbul'a gelmişti. (Eşi Ceyda ile o yaz mı tanıştı hatırlamıyorum.) O kadar heyecanlı ve içtendi ki kırmızı örümceklere sövmeyi hemen unuttum. Hollanda'daki

hocası profesör filanca mutlaka beni bulmasını söylemiş vs. vs. Bütün akademisyenler önemsenmeyi sever, gururları kolay okşanır mahluklarıdır, ancak gene Atina'da olduğu gibi bu adamın farklı olduğu hissi geri geldi. Sanırım bir iki saat sohbet ettik.

Aradan birkaç yıl daha geçti (ne kadar da çabuk geçiyordu kerata zaman), bir de baktım ki Dr. Vangelis Kechriotis bizim bölüme tam zamanlı Onassis Fellow olarak katılmış. Amerikalıların amiyane tabiriyle "Gerisi tarih oldu". Vangelis çok kısa zamanda bölümün, okulun ve İstanbul'un entelektüel camiasının önemli bir ferdi oldu. Farkında olmadan İngilizceden Türkçeye geçmiştik. Türkçesi, aksanıyla dalga geçtiğimiz zaman şaka kaldırarak kadar, inanılmaz gelişmişti (bravo Ceyda!).

Birçok tatlı ve keyifli anım var... Ben Beyrut'a gittikten sonra onu American University of Beirut'ta iki konuşma yapmak üzere davet ettik. Konuşmalarına olan ilgi AUB ölçütlerine göre bayağı yoğundu (yani 15-20 kişi). Ancak benim hatırladığım konuşmalar değil, Beyrut'un ünlü kordon boyunda (Corniche) bir kahvede oturup fosur fosur nargile çekişiydi. Sanki her gün en aşağı iki nargile deviren bir babayıydı! Ben baktıkça fena oluyordum. Bir de konuşmalarından birine on dakika kala bu hâlâ ortada yok. Bölüm başkanı kadın felik felik konuşmacı arıyor,

ben de bayağı telaşlandım. Bir iki dakika sonra pür tebessüm belirdi. "Neredeydin?" dedik, "Önemli bir işim vardı; karıma ve kızıma hediye bakıyordum" cevabını verdi.

Bir de birlikte bir Kıbrıs maceramız vardır. Lefkoşa Üniversitesi'nde bir jüriye katılmak üzere davet edilmiştik. Jüri sonuçlandıktan sonra Niyazi Kızılyürek bizi eski köyüne götürmüştü. Beş Parmak Dağları'nın hemen eteklerinde bir yatır ziyaret etmiştik. Yatır, çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmak için adak adadıkları bir ziyaretgâh idi. Küçük bir mağara; oyuncak bebeklerle dolu. Birbirimize baktık ve Vangelis bana "Aman cıkalım, bana kasvet bastı" dedi. Aynı anda aynı hissi ben de yaşamıştım.

Seni çok özleyorum..

SELİM DERİNGİL
LEBANESE AMERICAN UNIVERSITY
(LÜBNAN AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ)

Vangelis Kechriotis, Ahmet Ersoy ve Selim Deringil, 11 Ağustos 2014'te Selim Deringil'in düğününde bir arada.

FİLAKEİA VANGELİ

AHMET ERSOY

Vangelis hem eksiksiz bir bilim insanı hem de esaslı bir teşkilatçıydı. "Geçmiş nasıl tarih olur" sorusuna cevap ararken, tarihi yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak görmeyi savundu. Geçmişe dair, bin bir türlü şekle bürünen kamusal tartışmanın içinde tarihinin sorgulayıcı, sarsalayıcı, ezber bozan ve aykırı rolünü, yani kalabalıkta yalnızlığını şahsen deneyimleyen ve önemseyen bir entelektüeldi Vangelis.

Bu karışık ve tuhaf günlerde hep Gezi'deki haliyle hatırlıyorum Vangel'i. Parkın en şenlikli günlerinden bir akşam üzeri. Vangelis ağaçların arasında bir stantta broşür dağıtıyor, etrafımızda öğrenciler, LGBTI grupları, "Lâ" yazan bayraklarıyla Antikapalist Müslümanlar, daha önce sesini duyuramayan, duyurmaya çekinen nice farklı grup olanca sesleriyle büyüterek bir ara-

da durmanın hayretini, heyecanını paylaşıyor, Parktan çıkıp binlerce kişinin gezindiği, balon uçurup halay çektiği meydana geliyoruz. Aykırı, ama dışlamayan, tatlı bir dağınıklık hali var meydanda. Belli ki hayat normal protokolünün çok dışında cereyan ediyor. Meydana inerken Vangelis en cingöz bakışıyla bana bakıp "İşte Türklerin de karnavala ihtiyacı var be abi!" diyor, Türkiye'de

hem sağda hem solda, hem siyasette hem akademyada hâkim ağırlıklılık kültürüne dokundurarak. Tabii karnavalsı neşeden kastettiği, tek bir sesle bağırıp gövde gösterisi yapma, etrafını ezme ve sindirme değil, tam tersine, o eril ve gür sesleri sarakaya alabilme, çoğul, ortak ve eşit, dayasıya gülebilme hali.

Vangelis'ten ayrı kaldığımız bir sene boyunca Türkiye ve akademik camia birçok çalkantı geçirdi. Her birimiz gündelik gailelerimiz arasında onu çeşitli şekillerde anıyoruz; bazen niyetli ve sindirerek, bazen hızlıksızca, aniden beliren yüzüyle, sesiyle halleserek. Ama ilginçtir ki tüm bu kurumsal, şahsi veya duygusal karşılaşmaların dışında, Vangelis'in anısının kolektif anlamda en yoğun, en kendiliğinden belirlediği anlar kurumsal kriz, birleşme ve dayanışma anlarıydı bu sene. Barış için Akademisyenler Bildirisi'nden tutuklu arkadaşlarımız için okulda, adliyede, Bakırköy'de yaptığımız buluşmalarda sürekli ve sayısız kere "Şimdi Vangelis olsaydı..." diye başlayan cümleler kuruldu. Belki de Vangelis'in paylaşılan anısı, onun aramızda belirveren eylemci ruhu, sıkıntı ve gerginlikle baş etmenin bir yolu oldu. Temmuz ayında Boğaziçi Üniversitesi'ndeki son rektörlük seçimlerinde de yine planlamadan, beraberce Vangelis'i hatırladık. Bir önceki 2012 seçimlerinde

Vangelis
Kechriotis,
2015'te
Heybeliada
Ruhban
Okulu'nda;
kürsüde kızı
Rana.

yabancı uyruklu olduğu için oy veremeyen, buna da haklı olarak fena halde içerleyen Vangelis, Survey Monkey üzerinden kendi gibi "dışlanmışlara" alternatif bir oylama düzenlemişti. Geçen ay yapılan kritik seçimde de artık yalnız yabancı uyruklular değil, oy veremeyen diğer başka gruplar da Vangelis'e selamlarıyla beraber, aynı yöntemi kullanarak ortak iradelerini ifade etmiş oldular.

Burada Vangelis'ten bize kalani konu ederken sadece akademik veya düşünsel bir mirastan bahsetmiyorum; tabii o da var. Ama biz, Vangelis'in arkadaşları ve meslektaşları, bahsettiğim türden ortak hareketlerde, duygusal düzlemde ve kolektif olarak onu gerçekten aramızda hissediyor-duk. Bu sıradan bir yâd etme veya alışıldık bir yas tutma durumu değil; yasan sıradanı, alışılmışı da olur mu bilmem, ama anlatmaya çalıştığım Vangelis'in hatırası üzerinden gayet ilkesel ve kolektif olanla gayet duygusal olanın böylece çıkışabilmesi ve bu durumun ortak, birleştirici bir his olarak defaaltı ortaya çıkması. Sanırım göçüp gittiğimizde pek çoğumuza nasip olmayacak olan bu durum Vangelis'in kuvvetle kamusal varlığa ve sorumluluğa sahip bir entelektüel olması, bununla ilintili olarak da gündelik yaşayış ritmi içinde mesleki tavırını siyasi duruşuyla, onu da coşkuyla, kızgınlığı (kendü deyimimle Arnavut inadı) ve neşesiyle kolayca harmanlayabiliyor olmasıydı.

Vangelis'in tarihe yaklaşımında da aynı türden bir giriftlik ve içtenlik vardı; bugünün gündemleri, meseleleri ile geçmişin somut verileri, kolektif anlatılarla kişisel empatinin iç içe geçtiği bir tarihçi meşrebidiydi bu. Onunla bire bir yaptığımız çalışmalarla (mesela *Orta ve Güneydoğu Avrupa'da Kolektif Kimlik Söylemleri* projesi) veya Tarih Vakfı'nda önyak olduğu birçok projede (TTV Gezi Bildirisi, atölyeleri ve belgeseli, "Bugünün Tarihi" toplantıları, Ayasofya tartışma grupları veya *Toplumsal Tarih*'te editörlüğünü yaptığı "Kamusal Tarih" dosyası) Vangelis'in kendini mesleğinin kamusal misyonuna ne denli tutkuyla, mahviyetle adanmış

Ahmet Ersoy ve Vangelis Kechriotis Aralık 2013'te, Kadıköy Meydanı'ndaki Kent Mitingi'nde.

bir olduğunun izlerini görmek mümkün. Vangelis hem eksiksiz bir bilim insanı hem de esaslı bir teşkilatçıydı. "Geçmiş nasıl tarih olur" sorusuna cevap ararken, tarihi yalnızca uzmanlaşmış ve kapalı bir profesyonel alanda sınırlı kalmayan, açık, çokkatmanlı bir kamusal tartışma ve diyalog zemini olarak görmeyi savundu. Tarihsel bilginin üretiminde çoğulluğu ve katılımı savunurken, yani tarihciliğin elitizmine, başta bahsettiğimiz türden tekil, eril, gür seslere karşı çıkarken, bir taraftan da tarihciliğin disipliner birikimleri ve protokollerinden asla feragat etmeyen bir profesyonel tavırın sözcüsü, temsilcisiydi. Geçmiş dair, bin bir türlü şekle bürünen kamusal tartışmanın içinde tarihinin sorgulayıcı, sarsalayıcı, ezber bozan ve aykırı rolünü, yani kalabalıkta yalnızlığını şahsen deneyimleyen ve önemseyen bir entelektüeldi Vangelis.

Seneler önce Sofya'da bir araştırma enstitüsünde bize tahsis edilen bir otobüsün saatlerce ve nedensizce beklemesi üzerine yetkililerden birinin "E burası Bulgaristan" demesiyle beraber Vangelis'in nasıl kızdığını unutamıyorum; tanımasanız onu vatan duygusuyla kendini hakarete uğramış hissedene bir Bulgar milliyetçisi sanabilirsiniz. Ama Vangelis siyasi ilkelelerini ve profesyonel duruşunu vicdani düzlemde, yoğun bir duygusallıkla, hayatın tam göbeğinde hissettiği için bu tepkiyi vermişti. Buralarla, hayatını taşıdığı yerle olan duygusal bütünleşmesinde de bu tür bir ilkesellik hali vardı. Tabii önce aşk: Eşine, kızı-

na, yakın dostlarına duyduğu bağlılık her şeyden ayrı. Ama onu hem Atinalı hem İstanbullu yapan duygusal bağların özellikle Tarih Vakfı'nda yürüttüğü profesyonel ve siyasi boyutlu çalışmalar üzerinden şekillendiğini de eklemek lazım.

Bu yazıyı yazmak benim için çok zordu. Vangelis hakkında düşündüklerimi başı sonu belli, bütünlüğü ve bitimi olan bir anlatıya dökmek bana kardeşim gibi yakın olan bu kişinin yokluğunu, varlığını farklı bir açıklıkla idrak etmek demekti. Bir de temsil meselesi var; her kıssanın bir hissesi olmalı. Her temsil bir şahsi duruş ve moral pozisyon ibraz etmek anlamına geliyorsa eğer, Vangelis için yazdıklarımla kendimi ortaya koyma riski de korkuttu beni. Ondan bir şeyler bulurum diye ilk defa bazı eski yazışmalarımıza baktım. Ve, eğer bu bir veda yazısıysa, en güzel ifadesini de sevgili Vangelis'in kendi satırlarında buldum. Bir senelik bir ayrılığımızın başında şöyle yazmış bana:

*Sevgili baba, doğru düzgün veda-
laşamadık. Demek ki içimde kaldı.
Evvvelki gece seni rüyamda gördüm.
Bir otobüse biniyordun. kucaklaştık,
sen gittin, ben de kaldım. boş
otobanda yürüyordum ama mut-
luydum... Demek ki eksikliğini çim-
di fark ettim. Sağ salım git.*

Filakim dostum.

Filakia Vangelis.

AHMET ERSOY

BOĞAZICI ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

VANGELİ MU

ARZU ÖZTÜRKMEN

Son yıllarda hepimiz Osmanlı çalışmalarının yeni paradigmalarını içselleştirdiğimizi düşünüyoruz. Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramların eleştirel bakıyoruz, bunu yapamayan tarihçilerden kendimizi farklı görüyoruz. Yine de eksikliklerimiz var. Vangelis bizdeki bu eksik bakışın da bekçisiydi.

1998 yılında Türkiye'den bir kafileyle Atina'ya gittik! Uçak Türkiye'de sosyal bilimlerin farklı alanları üzerine çalışan neredeyse tüm hocalarını kapsıyordu, belki de bu topluluğun o sıralarda en genci bendim. 1990'lı yıllar Türkiye-Yunanistan arası ilişkilerin çok da parlak olmadığı, hatta 1996'daki Kardak kriziyle gerilimin had safhaya ulaştığı bir dönemdi. Bu nedenle toplantı Atina'da ilgi odağı olmuştuk; birçok Yunanlı öğrenci ve 1980 darbesinden sonra oraya yerleşenleri de kapsayan çeşitli bir dinleyici grubunu da içeriyordu. Vangelis'miz o vakitler Atina'da bizi dinlemeye gelen öğrencilerden biriy-

miş. Ben tanışıklığımızı biraz o güne bağlarım.

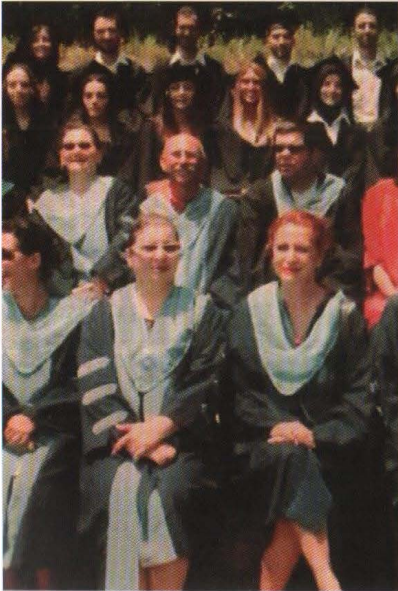
1999-2000 yılları arası ben hastalığımla cebelleşirken o da kıymetlisini bulmuş, yabancı damat olmuş, çoktan İstanbul'a yerleşmiş, 2000 yılında ben nekahetten o da Sabancı deneyiminden sonra ikimiz de bölümmüzün yenilenen haline aynı zamanda girdik ve karşımıza açılan bu yeni sayfada tedbirli bir merhabayla tanıştık. Vangelis hakkındaki ilk gözlemim akademik değildi aslında. Daha ilk haftalardan, insan ilişkilerine dair, özellikle de öğrencilere olan farklı empatik duruşuyla dikkat çekiyordu. Hoca olarak Vangelis'i hep alışılan dışında bir insani yaklaşımda görmüşümdür. O kadar ki zaman zaman beni bile sıkıştırdığı da olurdu: "Niye onları master için onaylamadın?" ya da "Evet, bir hata yapmış ama genç bir adam, önünde durmayalım" aklımda kalan iki repelik! Vangelis'in öğrencisine yaklaşımı ne sınıfsal ne etnik ne de toplumsal cinsiyetçi bir empatiydi. O biraz yalnız ruhların hamisiydi. Başkasının görmediği duyguyu alıp açığa çıkarabilen, duygusal zekası inanılmaz yüksek bir erkekti. Çalıştığı ortamda tanıdığı her kim olursa olsun yanından geçerken selamlaşma onun iç huzurunu tesis eden önemli bir ritüeldi. Yıllar sonra bir komşusundan almadığı selamı anlattığında bunu bir kez daha iyi anladım.

Vangelis'e dair olan hatıramda, beni bir arkadaş olarak onurlandırdığı bazı anların büyük önemi vardır. Hepsini

anlatmak mümkün değil, ama özel dünyasıyla ya da bazen bölüm içi, hatta nadiren de olsa eve dair bir konuyla ilgili dertleştiği, danıştığı dostlarından biri olmak bugün beni teselli ediyor. BÜMED'de oturduğumuz bir yaz akşamı bir baktım karşı masada Vangelis ve Ceyda baş başa yemek yiyorlar... Uzaktan selamlaşmamız yetmedi. Uzun arayışlardan sonra sonunda ev alınmıştı, onu kutluyorduk. Vangelis'mizle birlikte be de ilk kez Kavacıklı olduk.

Daha sonra diğer arkadaşlarımın da yaptığı gibi ben de onunla seyahatlere gittim.² Bunlardan biri 2009 yılında Atina'da Türkiye-Yunanistan arası yakınlaşma döneminin tartışıldığı bir toplantıydı. Vangelis her seferinde benim Yunanistan'la kurduğum ilişkiye, Yunanlı arkadaşlarımla olan muhabbetime tam da anlam veremediğini söylerdi. Ben de ona 1996'dan başlayarak bu yakınlaşmanın durak durak tarihçesini anlatırdım, Selçuk Esenbel'in girişimiyle 1997 yılında düzenlediğimiz ilk Ortak Kültürel Miras toplantısından başlayarak. Bir seferinde Kolonaki'de bir kafede Stephan Pesmazoglou ve Vangelis ile beraber oturup bunları konuştuk. Kolonaki'ye de hiç bayılmazdı, yollarında söylene söylene yürürdük...

Çünkü Vangelis'miz uslanmaz bir anarşistti. Her duruma bir "Evet ama'sı vardı. Aynı ölçüde de gördüğüm tanıdığım en kalpten insanlardan biriydi. İlk önce güvenin, gerekirse sonra içinden küserdi.

Hastalığının başından itibaren ben ona anlattım, o beni anladı; sonra o anlattı, ben onu anladım. Aramızda süregelen bu diyalog içinde ben o ortaklıkta dolaşın, sosyal medyayla kendisini yorsun istemezdim, tecridin faydalarını sayıp dururdum. Nisan ayında düzenlenen "Ermeni Soykırımı" konferansında burun buruna geldik. Karşılıklı kinayeli gülümsedik, sarıldık sıkı sıkı. Son görüşmemizin ise biraz formel bir boyutu vardı. Dekanımız da Vangel'i ziyaret etmek istiyordu, ben de ona eşlik etmiştim. Biz kalkmak istedikçe o izin vermedi. Ceyda'dan aldığımız onayla yine lafı uzattık. Gitmeden yanına oturdum, başımı omuzuna koydum. Kadınların güvendikleri erkek cinsinden arkadaşlarının sayısı sınırlıdır. Vangelis benim öyle bir arkadaşımды.

Son olarak Osmanlı tarihçiliğiyle ilgili de birkaç söz söylemek isterim. Son yıllarda hepimiz Osmanlı çalışmalarının yeni paradigmalarını içselleştirdiğimizi düşünüyoruz. Osmanlı'da "tolerans", Osmanlı'nın "çokkültürlülüğü" gibi kavramlara eleştirel bakıyoruz, bunu yapamayan tarihçilerden kendimizi farklı görüyoruz. Yine de eksikliklerimiz var. Vangelis bizdeki bu eksik bakışın da bekçisiydi. Cunda'daki Taksıyarhis Kilisesi'nin restorasyonuna sevindiğimi yazınca "İçini de gördün mü?" diye ayar verdi de gitti Vangelis. Formdaki değişim değil, görüntünün arkasındaki, hele hele sözlü sakaların derindeki duyguları ve söylemleri hakkında özel bir hassasiyeti vardı.

Daha yapılacak seyahatlerimiz de vardı Volos'a gitmek gibi, Şanghay'a

gitmek gibi... Onları da artık inşallah Ceyda ve Rana'yla yapacağız.

ARZU ÖZTÜRKMEN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu toplantı "Socio-Political Sciences and History" in Turkey Today: Major Currents" ismi altında UNESCO ve Pantheon Üniversitesi desteğiyle

28-30 Mayıs 1998'de düzenlenen bir sempozyumdur.

2 "Deconstructing Cultural Heritages: Genres, Actors and Agencies", Le rôle des sociétés civiles dans les processus de

rapprochement et de réconciliation (France-Allemagne, Grèce-Turquie), Programme de recherche "Vivre avec l'autre après le conflit", EFA, French School in Athens, 29 Eylül-9 Ekim 2009.

BİLDİRİLERİYLE 1974-1980 DÖNEMİ SIKIYÖNETİMLERİ

M. Zafer Üskül'ün Türkiye'nin çok partili siyasal hayatında sıkça başvurulan ve gündelik hayatta silahlı kuvvetlerin mutlak kontrolüne imkân veren sıkıyönetimlerle ilgili üçlemesi, 1950-70 arasının ve 12 Mart 1971 döneminin sıkıyönetim bildirilerinin ardından, 12 Eylül'ün taşlarını döşeyen sıkıyönetim kararlarıyla tamamlanıyor. Toplu halde ilk defa karşımıza çıkan ve Türkiye'nin yakın tarihindeki kritik dönemleri, ordunun siyasetteki, toplum üzerindeki rolünü en iyi şekilde gösteren bu derleme, kurumsal arşivciliğin gelişmediği bir coğrafyada, gazete koleksiyonları arasında ciddi bir kazı faaliyetinin ürünü.

Bildirileriyle 1974-80 Dönemi Sıkıyönetimleri, esas olarak iki olaya odaklanıyor: 1974 Kıbrıs çıkarmasının ardından CHP-MSP hükümeti tarafından savaş ihtimali gerekçesiyle ilan edilen sıkıyönetimin geçici Sadi İrmak ve ilk Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde grev, boykot ve öğrenci olayları bahane edilerek iç güvenliği de içine alacak şekilde uzatılması... Kanlı Maraş Katliamı'nın hemen ardından, 26 Aralık 1978'de önce 13 ilde ilan edilen, daha sonra genişletilerek 12 Eylül Darbesi'ne zemin hazırlayan sıkıyönetim kararları...

Elinizde tuttuğunuz üçüncü ciltle beraber, 1950'den 1980'e üç darbeye şekillenen otuz yıllık demokrasi serüvenimizdeki askerî bildirileri bir arada sunmuş oluyoruz...

Online Satış: www.tarihvakfi.com

GEÇMİŞLE HESAPLAŞMADA KOLEKTİF ANIMSAMA METİNLERİNE YAKLAŞIM

EROL KÖROĞLU

Yetkeci kolektif anımsama metinleri, Türkiye'nin geçmişle hesaplaşmasının önünde duran en büyük engeldir; çünkü bir yandan yarattığı tabular ve diğer yandan sunduğu konforla tarihsel geçmişi tarihselliğinden arındırır ve bir "hakikat rejimi"nin dayanağı kılar. Ders kitaplarında üretilen yaklaşım sanat yapıtlarına, medyaya ve oradan da bireylerin anımsama süreçlerine sızır ve kendini yeniden üreterek güçlenir.

Arkadaşım Dr. Vangelis Kechriotis 2001 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, geç Osmanlı tari-

hinde İzmir Rum cemaatinin siyasal dönüşümü konulu doktora tezi üzerine bir konuşma yapacaktı. Beni

de davet etti. Vangelis'in konuşması akademik olarak mükemmeldi ve konuya farklı bir bakış getiriyordu. Milliyetçilik üzerine eleştirel bir tez yazmakta olduğumdan konuşmayı ilgiyle izliyorum ve değerlendiriyordum. Ancak konuşma tüm mükemmelliğine rağmen, anlam veremediğim bir biçimde beni rahatsız etmekteydi. Bunu fark ettiğimde düşünmeye başladım ve rahatsızlığımın nedeninin farkına vardım. Vangelis 19. yüzyıl İzmir Rumlarını "insan" olarak anlatıyordu! Ve her türlü milliyetçiliğe karşı olduğunu düşünen, bu nedenle milliyetçiliği eleştirel bir biçimde çalışan ben bundan rahatsızlık duyuyordum! O zaman, ilk gençliğimden itibaren alay ettiğim, gülünç bulduğum endokrinler ilk ve ortaöğrenimin üzerinde ne kadar etkili olduğunu anladım ve korktum. Üzerime bulaşmadığını, üniversite öğrenciliğinden itibaren etkisinden kurtulduğumu düşünerek küçümsediğim bu süreç, alttan alta bana işlemiştii ve tarihe elimde olmadan önyargı ve klişelerle yaklaşıyordum. Aradan geçen sürede ne kadar çok şey öğrenmiş olursam olayım, sonuçta Rumlar Osmanlı'yı içerden yıkan hainlerdi ve 9 Eylül 1922'de İzmir'de denize dökülerek müstahaklarını bulmuşlardı!

Vangelis Kechriotis 2008'de Zürih Üniversitesi'nde.

Bilinçaltıma işleyen bu anlayışın, tüm Cumhuriyet tarihi boyunca evrilererek bugüne gelen bir tarih anlayışından kaynaklandığını, daha sonraları Etienne Copeaux'un *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine'* adlı kitabını okurken anladım. Copeaux, öğretilen tarih anlayışının basitliği oranında güçlü bir imgeye dayandığını öne sürüyordu: "Doğudan batıya binlerce kilometre taşınmak için hayal gücü isteyen bu tarihsel anlatımın, hataları yanında belli yararları da vardır: Karmaşıktır, ama bir yandan da tam bir macera öyküsüdür; düşüncüyü geliştirmez, ama hayal gücünü güçlendirir; bu eski Türk halklarının çok yüceltilmiş

olması da bu çabaları kolaylaştırır. Türk atlılarının kaynayan dinamizmi, zaferden zafere koşan öykü hiçbir çocuğu ilgisiz bırakamaz. Kahraman-martiri (...) öne çıkaran Fransız tarih-yazımından farklı olarak, Türk söyleminde kaybeden yoktur." (s. 310) Yani biz, yıllar boyu aldığımız milli tarih derslerinden, temelde kafamıza kazınan bir film şeridiyle çıkıyorduk: Orta Asya'dan atlarına binen Türkler dörtlü ve neşe içinde Batı'ya ilerliyor, ta Viyana kapılarına kadar geliyor, bu arada önümüze çıkan "kahpelere" ya dersini veriyor ya da onları da kendimiz gibi kılıyorduk. Ders kitaplarının bize zerk ettiği neşe, o uzun tarih boyunca ölene, öldürölene, haksızlığa uğrayana, çekilen acı-

ya, oluşan travmalara yoğunlaşmamızı önleyecek doğal olarak.

Türkiye'de sistemli bir geçmişle hesaplaşmanın başlatılabilmesi için "resmi tarih" yaklaşımının temel dayanaklarından biri olan tarih ders kitaplarına hak ettikleri önemi göstermeliyiz. Aslında Türkiye'deki durum buraya özgü de değildir. Kolektif bellek uzmanlarından James V. Wertsch, Rusya'daki tarih ders kitaplarında II. Dünya Savaşı anlatılarını inceleyen *Voices of Collective Remembering'* başlıklı çalışmasında, bu kitapları daha geniş bir "resmi tarih metinleri" kategorisinin bir unsuru olarak değerlendirir. Wertsch'e göre bunlar, dinsel metinler ile bel-

"Geçmişle Hesaplaşmada Kolektif Anımsama Metinlerine Yaklaşım" başlıklı kısa metni, Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin 5-6 Nisan 2008'de düzenlediği "Türkiye'de Geçmişle Hesaplaşma: Dil ve Yöntem" başlıklı forumuna tartışma metni olarak hazırladım. Metni başlatan Vangelis'le ilgili anım gerçekten de üzerinde çok etkili olmuştur. Nitekim kendimle ilgili bu keşif zaman içinde her ne kadar eleştirel yaklaşımı derinleştirmiş idiyse de, 2008'e ulaştığımızda karışma çıkan Ergenekonculuk ve ondan bir yıl önceki Hrnt Dink suikastı, söz konusu ettiğim kolektif anımsama metinlerinin meşum etkisini daha görünür kılmıştı. Bu konuları Vangelis'le çok konuştuk, farklı malzemeler üzerinden bu konularda akademik ve eleştirel üretimde bulunduk. Onun ilgisi yaşamın son yıllarında iyiden iyiyeye bu kontuya yönelmişti. Kamusal tarihçilik üzerine kafa yoruyor ve Tarih Vakfı'ndaki muazzam çabasıyla hepimizi ve kamuoyunu bu konulara yönlendirmeye uğraşıyordu.

Vangelis'in tarihçilik, tarih eğitimi ve bunun kamusalıyla etkisi üzerine çabası adeta bir çığ gibiydi. 2003'te Türkiye'ye gelip bir hayal kurması ve Erik-Jan Zürcher yönetiminde İzmir Rumları üzerine doktora tezini yazmaya başlamasından geçen sene ölümüne kadarki inanılmaz kısa zamanda ne çok şey yaptı. Tarih Vakfı yönetim kurulundaki arkadaşları olarak bu hıza yetişemiyorduk. Nefes nefese onu takip etmeye çalışırken, devam etme gücünü de ondan alıyorduk. O dönemde birlikte çalıştığımız herkes burada güzellemeye yapmaya çalışmadığını, olgusal bir durumu betimlediğini biliyor. Bunları düşündükçe, sadece can dostumu kaybetmişim için değil, böyle bir kamusal aydının daha neler yapabileceğini düşündüğüm için de ağlıyorum. Hani derler ya "Hiç kimse vazgeçilmez değildir" diye...

Bunu söyleyenler Vangelis'le tanışmamış olanlar! Vangelis'le çok yemek yedik, çok eğlendik, çok sohbet ettik. Zeybekikosunu kaç kere keyifle izledim. Şakaları... İlk tanıştığımız sıralarda, bir proje için Atina'ya gitmiştik. Proje bitiminde, düzenleyiciler bizi Egina Adası'na gezmeye götürüyordu. Vangelis hâlâ öğreniminde olduğu Türkçesiyle bize söyle demişti: "Size güzel adalar göstereceğim, ama sonra istemeyebilirsiniz!" Ne var ki, onunla ilgili ne zaman bir anı hatırlasam, genellikle bir konferans salonunda ya da toplantı masasında oluyoruz. Vangelis'in sözünü ettiğim konuşmasını dayandırdığı doktora tezini sonra başta sona okudum da ben. Vangelis, Leiden Üniversitesi'nin tez savunma geleneklerini doğrultusunda Ümit Azak ve ben savunma sağdıçlığı onuruna layık görmüştü. Oradaki geleceğe göre, aday

jüriden gelen bir soruda zorlanırsa, yanı başında oturan sağdıçları söz alıp cevap verebilirler. Dolayısıyla tezi okuması olmaları gerekir. Bunu vesile bilip Vangelis'in upuzun, benimkinden daha uzun doktora tezini okumuştum. Hâlâ çok sağlam ve önemli bir çalışma olarak hatırlıyorum. Vangelis'in bu tezi kitap yapmaya vakti olmadı. Umarım bu açığı geride kalan dostları ve öğrencileri olarak yapabiliriz. Söylenecek çok söz, anlatılacak çok anı var ama... Vangelis gidelir bir yıl oldu ve bu bir yıl boyunca ne zaman aklıma gelse hep aynı şiddetle canım yandı. Ama buna rağmen, iyi ki tanışmışız, iyi ki dostu olma onuruna erişmişim diyorum. İki sene önce, biraz depresif hissettiğim sıralara denk gelen doğum günümde bana yaptıracağı sürpriz pastaya "Erol, öymiş ol" yazdırmıştı. Bunu bana vasiyeti olarak kabul ediyorum, öyle olmaya çalışıyorum.

Vangelis Kechriotis ve Erol Köroğlu
2007'de MESA toplantısı için Montreal'de.

geleme ve rasyonel uslamlamaya dayalı tarihsel metinler arasında bir yerde dururlar. Tıpkı dinsel cemaatler gibi devletler de, "katilimcılarının ayrışan ekonomik ve toplumsal arka planlarını aşarak onları en azından bir süre için bir bütün haline getirmekte sözün gücünün yeterli olduğu metinler üretmeye eğilimlidirler."³

kaynaklarca var kılındığını düşünmenin daha anlamlı olduğunu savunur.

Bu analizden yola çıktığımızda, resmi tarihin ders kitaplarını, devlet adamlarının ulusal bayram ve anma günlerinde yaptıkları konuşma ve verdikleri demeçleri ve buna benzer

söz, önceden söyleneni kapsayacak ve akabinde onu değiştirecek bir yantının başlangıç noktası ve bir düşünme aracı haline gelir.⁴

Yetkeci kolektif anımsama metinleri, Türkiye'nin geçmişle hesaplaşmasının önünde duran en büyük engeldir; çünkü bir yandan yarattığı tabular ve diğer yandan sunduğu konforla tarihsel geçmişi tarihselliğinden arındırır ve bir "hakikat rejimi"nin dayanağı kılar. Ders kitaplarında üretilen yaklaşım sanat yapıtlarına, medyaya ve oradan da bireylerin anımsama süreçlerine sıçar ve kendini yeniden üretmek güçlenir. Bu söylemin büyümesini bozmak için rasyonel bir tarih eğitime ve analitik eleştiriye gereksinim var. Bunun yola çıkış noktası, tarihin kendini tekrar etmediği, her tarihsel anın özgül bir nedensellikte ortaya çıktığı anlayışı olmalı. İster ders kitabı, ister roman, ister köşe yazısı, ister politikacı demeci... Okumakta olduğumuz metni eleştirel bir süzgeçten geçirmeyi, neyi neden ve nasıl savunduğunu, başka hangi metinlere dayandığını, hangi siyasal seçim ve çıkarların semptomlarını sergilediğini aramalıyız. İlkokuldan üniversiteye, eğitimde bu sorgulayıcı tavrın yerleşmesi için mücadele etmeliyiz. Bu doğrultuda geliştirilecek ve yaygınlaştırılacak bir eğitim sistemi kimliklerimizin bir kader olmadığını, dönüştürülebileceğini ve bu dönüşümün toplumuzu yok etmeyip, aksine daha sağlıklı bir biçimde sürdüreceğini gösterebilir. Elbette bu hedefe, somut, sistemli ve önceden planlanmış, çeşitli unsurlarının birbirini tamamladığı bir entelektüel süreçle ulaşılabilir. Bu forumun bunun yollarını tartışacağını umut ediyorum.

EROL KÖROĞLU
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Vangelis Kechriotis, Erol Köroğlu'yla birlikte 2012'deki kürtaş yasası tartışmalarına yönelik bir protesto gösterisinde, omzunda kızı Rana'yla.

DİPNOTLAR

1. Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1951-1997) Türk Tarih Tezinde Türk İslam Sentezine, çev. Ali Berkay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998)*
2. James V. Wertsch, *Voices of Collective Remembering* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
3. Age, s. 28.
4. Age, s. 118-119.

VANGELİS KECHRİOTİS (30 EYLÜL 1969-26 AĞUSTOS 2015): GEÇMİŞ İLE BUGÜNÜN GERÇEK DÜNYASI ARASINDA BİR YOL DÖŞEMEK*

MALTE FUHRMANN

Vangelis'in tarihçiliğe ilk adımını atmış öğrencilere söylediği bir söz vardı: "Gerçek hayatla ilgisi olmayan her şeyi zaman geçtikçe unutacaksınız; çünkü konu tarih olunca sarsılmaz kurallar yoktur ve tek yapmanız gereken, geçmiş ile bugünün gerçeği arasında bir yol inşa etmektir."

ÇEVİRİ: SELİM SEZER

26 Ağustos 2015 günü Evangelos Kechriotis'i kanserden kaybettik. 45 yaşındaydı. Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen anma törenini ve ardından Ortaköy'deki Agios Fokas Kilisesi'nde düzenlenen cenaze törenini takiben, İstanbul'un Şişli ilçesinde bulunan Rum-Ortodoks mezarlığına defnedildi. Bize hem birlikte geçirdiğimiz güzel zamanlara ait sevgi dolu hatıralar, hem de gelecek günlerden mahrum kalmamızdan kaynaklı bir sızı bıraktı; en önemlisi de geleceği kendisiyle geçirmekten mahrum kalan eşi Ceyda Arslan ile kızları Rana'nın sızısını bıraktı.

"Vangelis Kechriotis geç Osmanlı İmparatorluğu dönemi Rumları üzerine çalışan bir tarihçiydi". Bu, kendi döneminde hayli saygı görmekle birlikte kader veya tanrıların iradesi nedeniyle, eş, baba veya gelecek nesillerin öğretmeni rolleri bir yana, mesleki alanında zengin potansiyelini hayata geçirecek yeterince zaman bahşedilmemiş olan bir adam hakkında genel ansiklopedilerde görülen, tek satırlık kısa ve öz ifadelerden biri olabilir. Ancak bu kuru

cümle, bu özgün bireyi bu karmaşık konuyla ilgilenmeye ve Türkiye'de bir Rum hayatı yaşamayı seçmeye yönelten şeyin ne olduğunu pek de ortaya koyamaz.

Vangelis, Atina'da dünyaya geldi ve tarih çalışmalarına orada başladı. Essex Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldıktan sonra 1997 yılında Atina'ya dönerek İzmir Rum Ortodoksları ve onların siyasi ve kültürel temsiliyetleri hakkında bir doktora tezi için çalışmaya başladı. 2002 yılında tezini Leiden Üniversitesi'nde Erik Jan Zürcher'in danışmanlığı altında tamamlamak için Hollanda'ya gitti. Fakat Vangelis, Osmanlı İmparatorluğu Rumlarını Atina veya Batı Avrupa'da bulunan bir kütüphanenin konforlu mesafesinden incelemekten hayli uzak bir şekilde, bu Rumların içinde yaşadığı ve katılım gösterdiği dünyayı yeniden yaratmaya ilgi gösteriyordu. Bu ilk ilgi, 1999 yılına kadar küçük çaplı bir soğuk savaşa benzeyen Türk-Yunan ilişkilerinde buzların erimesiyle çakıştı. Dönemin pek çok genç Yunan ve Türkünün aksine Vangelis kısa bir değişim programıyla yetinmedi ve Yunan-Türk yakınlaş-

masını hayatının eseri haline getirdi. İstanbul'a taşınmaya karar vererek burada Boğaziçi ve Sabancı Üniversitelerinde düzenlenen Osmanlı tarihi seminerlerine katıldı ve en başından itibaren araştırma ilgisi yalnızca Rumları değil, aynı zamanda İzmir'in farklı etnik gruplardan oluşan nüfusunun, 1908 Jön Türk Devrimi'ni ve etraflarındaki dünyayı da içine aldı. 2000 yılından itibaren dört ciltlik iddialı *Discourses of Collective Identity in Central and Eastern Europe (1770-1945)* kitabının dört itici gücünden biri oldu. Bu büyük eser, Çek Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye kadar farklı ülkelerden yedi kişilik bir kurul tarafından yayına hazırlanmış ve Sofya'daki İleri Araştırmalar Merkezi'nin himayesinde bir araya getirilerek Budapeşte'de Central European University Press tarafından yayımlanmıştı. Kitabın hedefi, kimlik hakkındaki yaygın anlatılara meydan okumak, ulus-üstü ve yerel boyutlara dikkat çekerek ulusal perspektifin baskısını kırmaktı.

Vangelis'le 2005 başlarında, doktora tez savunmalarımızı yaptıktan kısa süre sonra tanıştık. O 2003 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi'nde çalış-

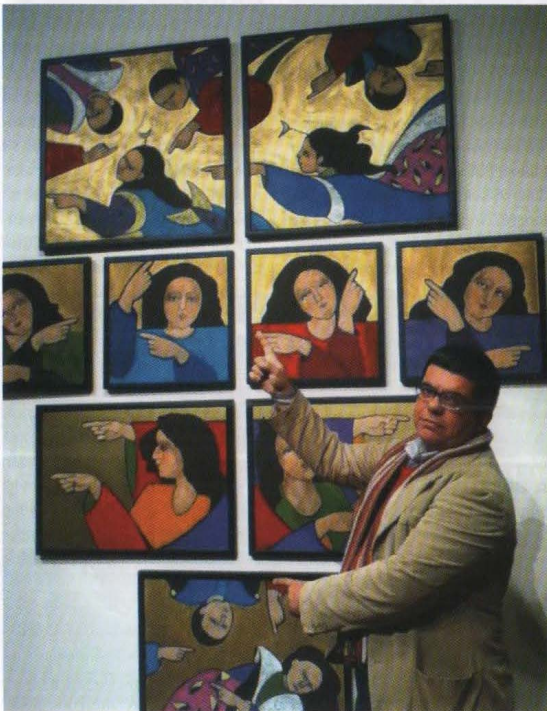
yordu ve oradaki çalışması Onassis Vakfı tarafından destekleniyordu. Geç Osmanlı dönemindeki İzmir ve Doğu Akdeniz liman şehirleri üzerine çalışan bir dizi araştırmacıyı bir araya getirmek amacıyla bir atölye düzenlemeye karar verdik. Düşüncemiz dünya sistemi, cemaat ve yerel inceleme yaklaşımları arasında büyüdüğünü gördüğümüz açığın üzerinde bir köprü inşa etmekte; bu yaklaşımların hepsi ortak sahamızı oldukça renkli hale getirmişti ama o zamana kadar herhangi bir senteze girişmeye de olanak vermemişti. 2007 yılında European University Institute'un Montecatini Terme'de düzenlenen Akdeniz Araştırmaları Toplantısı'nda, içlerinden bazıları tanınmış, bazıları genç olan bir araştırmacılar grubunu bir araya getirmeyi başardık. Toskana'daki bu toplantı halen en kıymetli anılarım arasındadır; orada ihtilafı konular hakkında çok yoğun tartışmalar düzenlemeyi başardığımız gibi, hep birlikte dostlar olarak yemeyi, içmeyi ve dans etmeyi de başardık. Bu dostluk hissi büyük ölçüde

Vangelis'in karakterine bağlıydı, zira o, ister tanıdık meslektaşları, ister yeni tanıştığı araştırmacılar, isterse öğrenciler olsun herkesin çalışması hakkında ciddi bir tartışmaya girebilirken, iyi araştırmanın iyi eğlenceyle yan yana gitmesi gerektiğini de gösterirdi. Atölye malzemesi en sonunda *Mediterranean Historical Review* dergisinin 2009 yılında yayımlanan bir özel sayısına dönüştü.⁴ 2010 yılında Montecatini'de yeniden bir araya geldiğimizde doktora öğrencilerinin eleştirilerimizi meslektaşlarının tavsiyeleri olarak görmek yerine bu eleştirilerden korktuğu ortaya çıktı. Yaşlanıyor olabileceğimizi ilk defa orada sezdik. Statler ve Waldorf'un -Muppet Show'da balkonlarından öteki karakterler hakkında acımasızca iğneleyici yorumlar yağdıran iki huysuz yaşlı adamın- tarihçi versiyonu gibi görünüyoruz herhalde diye düşündük.

Vangelis'in eseri hakkında, asistan olarak Princeton'da ve Berlin'deki İleri Araştırmalar Enstitüsü (Wis-

senschaftskolleg) ile Zentrum Moderner Orient'te geçirdiği araştırma dönemleri hakkında pek çok şey söyleyebilirdim. O dünya çapındaki araştırma asistanlarıyla bağlarını korudu ve ben yayımladıklarından bahsedebilirdim, ancak bu, şimdi daha uzun bir madde olacak olsa bile bizi ansiklopedi düşüncesine geri götürürdü. Hayır; bunun yerine onun her zaman, I. Dünya Savaşı öncesinde Ege civarındaki hayatın nasıl da çok-yüzlü (yahut günümüzün perspektifiyle, çeşitli) olduğunu göstermeye çalıştığını hatırlatmak çok daha iyi. Onda kendini sıklıkla gösteren bir tema, İzmir Belediye Meclisi'nin üst düzey üyeleri olan, Rum yurtsever girişimlerini destekleyen, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık tâbilleri olan ve Jön Türk Devrimi'ni sevinçle karşılayan kişileri betimlemekte. Vangelis daha sonra Rum Osmanlı kimliğinin başka boyutlarını betimlemek için araştırmalarını, Türkçe konuşan Orta Anadolu'lu Karamanlıları ve Pontus Rumlarını da içine alacak şekilde genişletti. Koç Üniversitesi'ne bağlı Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde araştırmacıken tüm bu farklı boyutları bir monografi için bir araya getirmeye koyulmuştu ki, hastalığının teşhisi çalışmasını yarıda kesti.

Ancak Vangelis, bu dünyayı yalnızca meslektaşlarının gözden geçirdiği kâğıtlar üzerinde yeniden yaratmakla yetinmiyordu. Onun arzula-dığı şey, bir Rumun yabancı Öteki olmak yerine yeniden Türkiye toplumunun normal bir üyesi olmasıydı. 2008 ekonomik krizi sonrasında İstanbul'da Rum olmak bir dereceye kadar daha yaygın hale geldi, zira artık iflas etmiş olan Yunanistan'dan pek çok profesyonel, iş aramak için komşu İstanbul'a yönelmişti. Fakat bu oradaki Rum cemaatinin ve Vangelis'in yakın temasının bulunduğu Rum Ortodoks kilisesinin canlanmasına yol açarken, hemşerilerinin aksine Vangelis, Türkiye toplumu içinde bir yer aradı. Boğaziçi'nin Tarih Bölümü'nün başkan yardımcısı oldu. Prof. Büşra Ersanlı'nın 2012 yılında Barış ve Demokrasi Partisi'nin kongresinde bir konuşma yaptıktan

Vangelis Kechriotis, 2014'te SALT Galata'da sanatçı Gülsün Karamustafa'nın sergisinde.

sonra tutuklanmasının ardından kurulan Türkiye'de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu'na (GIT Türkiye) üye oldu. Tarih Vakfı'nın başkan yardımcısı oldu. Daha ileride Yeşiller'le birleşerek Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSGP) haline gelecek olan Eşitlik ve Demokrasi Partisi'yle (EDP) ilişki kurdu; bu parti de daha sonra 2015 seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi'ni (HDP) destekledi. Hatta Vangelis Türk vatandaşlığına başvurup bizzat seçilme arayışına girmeyi bile düşünüyordu.

Vangelis her zaman güçlü siyasi ve ekonomik eşitliği savundu ve bunun asla oportünizm uğruna feda edilmemesi gerektiğinin altını çizdi; ancak dogmatik saflık uğruna siyasi gerçeklikle ilişkilenecek reddedecek oluşumlar için zamanı yoktu. Son aylarında kendi kendine verdiği görevlerden biri, Türkiye kamuoyuna daha önceleri hiç bilinmeyen SYRIZA'nın ana akım seçmenleri yabancılaştırılmayıp onlara uzanarak nasıl da Yunanistan'da çoğunluğu elde ettiğini izah etmektir.

Vangelis başkalarıyla temas kurmayı asla unutmayacak bir insandı. Bunun hâlâ görece yenilik olduğu bir dönemde onu Türkiye, Balkanlar, Akdeniz tarihi ve toplumuyla ilişkilenemeye götürün tutum, aynı zamanda onun elitist bir üniversitenin, siyaseten doğrucu bir Tarih Vakfı'nın güvenli limanlarına çekilmesine yahut kendini marjinal bir siyasi partinin takipçileri arasında bir yerle sınırlamasına da engel oldu. Son birkaç yıl içinde Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'daki popüler tarih söylemleri hakkında bir dizi makale yayımlamıştı ve her madalyonun bir de diğer yüzünün olduğunu asla unutmamış, uzlaşmazsınız ötekilerle kendi pozisyonunu anlatma gerekliliğini anlamıştı. Bir keresinde

bana anlatığına göre, bir sözlü sınavın yapılmasına yardım ederken, önlerindeki Türk öğrencinin karşısında, modası geçmiş Fransız aksanıyla Türkçe konuşan bir Türk, bir İtalyan ve kendisinden oluşan bir komitenin olduğu aklına gelmiş. Bu yüzden üniversitelerinin fildişi kulesinde, bir zamanlar sıradan Türklerin isyan ettiği geç Osmanlı dönemi elitlerini yeniden yarattıklarını söylemişti. Kendi çevrelerinin ötesini görebilme ve oradaki insanlarla empati kurabilme yeteneği onun zevkle tarihe giriş seminerleri düzenlemesini beraberinde getirdi. Bu pek çok meslektaşının ürküttüğü bir şeydi, ancak Vangelis bunun kendisine öğrencilerini kazanma şansı verdiğini gördü. Gerçekten de onun başarılarına belki de en iyi tanıklık edecek olan bu öğrencilerdir. Aşağıdaki alıntılar, izi sürülemeyecek olan kullanıcı adlarının öğrencilerin hocaları hakkında özgürce tartışmasına olanak verdiği *Ekşi Sözlük* sitesinden; bu sayfada öğrenciler lafı dolandırmama eğilimindedir. Vangelis Kechriotis için yapılan en eski entry 2008 tarihli ve şu ikazda bulunur: "Tarihe gerçekten ve gerçekten ilginiz yoksa ve yoğun bir Yunan aksanında İngilizce dinlemekten hoşlanmıyorsanız uzak durun derim. Tatlı bir insandır yine de, arkasına mail atar gibi (ve de günde iki üç tane aşağı yukarı) mail atar öğrencilerine

ayrıca."¹ Birkaç sonraki entry'lerde ise odak noktası onun ders anlatma vasıflarından aktivizmine doğru kayar. Bunlardan birinde Vangelis bir Türk-Yunan federasyonunu savunur; bir diğerinde, Gezi işgali günleri esnasında, yanlış kişiyi beş dakikalık bir telefon görüşmesi yaptığı için terörizm suçlamasıyla tutuklanan öğrencilerinden birine yapılan adaletsizlikten bahseder.² Yunanistan seçimleri hakkındaki açıklamalarına ve bir tarih röportajına da link verilir.

Ölümünün ardından pek çok öğrenci samimi ve açık bir şekilde, böyle yapılmasa soğuk bir akademik çevre olacak bir yerde kendilerine eşit muamele yapan hocaları Vangelis için üzüntülerini ifade etti. Vangelis onları güldürebiliyordu ve onlar onun siyasi faaliyetlerine hayranlık duyuyordu. Fakat bundan aylar önce öğrencilerinden biri, Vangelis'in tarihçiliğe ilk adımı atmış öğrencilere söylediği bir sözü ebediyen hatırlayacaklarını yazmıştı: "Gerçek hayatla ilgili olmayan her şeyi zaman geçtikçe unutacaksınız; çünkü konu tarih olunca sarsılmaz kuralları yoktur ve tek yapmanız gereken, geçmiş ile bugünün gerçeği arasında bir yol inşa etmektir."³

MALTE FUHRMANN
TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

¹ Bu yazı Malte Fuhrmann'ın *Südoestropa* dergisinde yayımlanan makalesinden tercüme edilmiştir. "Vangelis Kechriotis (30 September 1969-26 August 2015): Paving a Road between the Past and Today's Real Life", *Südoestropa* 63/4 (2015): 665-669.

² CEU Press'in web sitesinde citillerin genel görünümü için bkz. <http://www.ceupress.com/books/html/DiscoursesOfCollectiveIdentity.htm>. Tüm internet kaynaklarına erişim 22 Ocak 2016 tarihinde sağlanmıştır.

³ Malte Fuhrmann, Vangelis Kechriotis (yay), "The Late Ottoman Port-Cities and Their Inhabitants. Subjectivity, Urbanity, and Conflicting Orders", *Mediterranean Historical Review* 24/2 (2009).

³ Vangelis Kechriotis, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/vangelis-kechriotis-7488097p1>.

⁴ "Söz geçen Boğaziçi Üniversitesi öğrencisi Gezi Parkı eylemlerinden daha önce tutuklanmıştır, entry ise 25 Şubat 2011 tarihli'dir. [Ç.N.]

⁴ Vangelis Kechriotis, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/vangelis-kechriotis-7488097p1>.

SEMINARIUM

POLİNA İVANOVA

Vangelis'in semineri, gerçekten de böyle tohumların saçıldığı bir yer, bir seminarium idi. Burada onun büyük bir öğretmen olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaya gerek yok; başka öğrencileri, onun yetenekleri hakkında benim yapabileceğimden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde konuştular, yazdılar. Peki, onun seminerini böyle şaşmaz bir merak duygusu ve fakat aynı zamanda belirgin bir amaçla dolduran bu büyük fikirler neydi?

Vangelis, Boğaziçi Üniversitesi'nde uzun yıllar "Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Toplulukları" (*The Non-Muslim Populations of the Ottoman Empire*) başlıklı bir seminer verdi. Üniversite dışında pek bilinen bir ders değildi bu, ama Vangelis'in sıradışı yaşamı boyunca üstlendiği pek çok büyük proje arasında unutulup gitmekten kurtulmayı hak edecek kadar dikkate değer bir yeri vardı. Bugün üniversitelerde verilen birçok ders "seminer" adını taşır, fakat bu adlandırma özen çok metodu anlatır. Tarih seminerleri, genellikle küçük bir öğrenci grubu içinde tarihte belirli bir konuyu derinlemesine keşfetmek üzere yürütülen bir tartışmalar dizisi şeklinde tasarlanmış dersler anlamına gelir. Bazen de seminer dediğimiz zaman

aklımıza niteliksel olarak farklı bir şeyler gelir; mesela tarih yazımı derslerinin ilkinde hepimizin öğrendiği, Leopold von Ranke'nin Berlin Üniversitesi'nde verdiği büyük seminer... Bu seminerlerin çevresini çizen şey, öğretim formatı değil, daha ziyade büyük bir öğretmenin ve onun adeta saplantılı bir şekilde şakirtlerinin yardımıyla vaaz etmeyi, sinamayı ve geliştirmeyi istediği büyük bir fikrinin ya da fikirlerinin var olmasıdır. Bu yüzden bu tür seminerlere kişisel isimler yakıştırırız. Böyle seminerler, tohumların ekildiği yer anlamındaki *seminarium* kelimesinin orijinal anlamını yansıtır. İkinci olarak, bu seminerlerde hoca-öğrenci ilişkisi bir zanaatkârın atölyesindeki usta-çırak ilişkisine benzer. Vangelis'in semineri gerçekten de böyle tohumların

saçıldığı bir yer, bir *seminarium* idi. Burada onun büyük bir öğretmen olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaya gerek yok; başka öğrencileri, onun yetenekleri hakkında benim yapabileceğimden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde konuştular, yazdılar. Peki, onun seminerini böyle şaşmaz bir merak duygusu ve fakat aynı zamanda belirgin bir amaçla dolduran bu büyük fikirler neydi?

Öncelikle şöyle bir fikir vardı: Söz konusu olan yalnızca gayrimüslimlerin tarihi değil, gerçekten başka bir prizmadan görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihiydi.

Vangelis seminerine uygun bir isim seçmek için uğraş verdi. "Azınlıklar" kelimesinden uzak duruyordu, çünkü öğrencilerine hep hatırlattığı üzere, imparatorluğun pek çok bölümünde gayrimüslimler hiç de azınlık konumunda değildi. Ayrıca dersini "azınlık" kelimesinin ima ettiği milliyetçi tarih yazımlarına hâkim olan "mağduriyet" anlatılarından ayrılmayı istiyordu. Vangelis kendisini, yalnızca Yunanistan tarihi uzmanları olarak değil, aynı zamanda gerektiği gibi Osmanlı uzmanları (*Ottomanist*'ler) olarak yetiştirmiş ve yeni alanlarında öncü durumunda olan genç Yunan tarihçiler kuşağıyla güçlü bir şekilde ilişkilendiriyordu.

İkinci fikir ise şuydu. Vangelis, Osmanlı tarihi öğrencilerinin, özellikle

Türkiye'deki üniversitelerde okuyanların, imparatorluk merkeziyle aralarına zihni (mental) bir mesafe koymasını istiyordu.

Örneğin Karaferya üzerine yapılan bir araştırma, bize Osmanlı İmparatorluğu hakkında İstanbul üzerine yapılan bir araştırma kadar çok şey öğretebilir ve belki de bizi daha çok şaşırtabilirdi. Ve işte bu nedenle Vangelis'in ders programı, o zamanlar –ve bir bakıma şimdi de– Osmanlı tarihi öğrencileri için pek tanıdık olmayan Yunan isimleriyle doluydu: P. Konortas, E. Gara, I. Kolovos, E. Kermeli, F. Kotzageorgis, S. Anagnostopoulou, D. Stamatopoulos, K. Kostis, H. Exertoglou, C. Hadjiiosif, M. Chatzioannou, D. Kamouzis vs.

Son olarak, her ne kadar seminer Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimler hakkında olsa da, aslında Vangelis bazı açılardan seminerin Osmanlı İmparatorluğu ya da onun Rum ve Ermeni nüfuslarıyla ilgili olmasını pek de istemiyordu.

Seminer daha ziyade geçmişte yaşamış insanlarla empati kurmayı ve onların karakterleriyle kendilerini içinde buldukları koşullardan karmaşıklık hakkında duyarlılık geliştirmeyi hedefledi. Sanırım Vangelis, bireysel tarihi aktörlerle gerçek bir yakınlık kurmaya izin veren kaynakların ulaşılabilir olması nedeniyle kendi araştırmalarında modern öncesi değil de modern tarihin izinden gitmeyi tercih etti. Bireylerin yaşamına yakından bakan biyografik eserlere ve –Christine Philliou'nun önde gelen Fenerli Rumlardan Stephanos Vagorides'in biyografisini anlatan *Bir İmparatorluğun Biyografisi (Biography of an Empire)* adlı kitabı gibi– imparatorluğun tarihini ferdî yazgılar üzerinden anlatan çalışmalara epey tutkundur.

Peki, seminerin öğrencilere tarihçilik zanaatının sahidan teknik teferruatlarını öğreten bir atölye olduğunu söylemek adil olur muydu? Pek sayılmaz. Tipik bir tarih semineri, birincil kaynakların düzenli bir şekilde incelenmesini gerektirir. Bir başka ifadeyle, öğrencilere arşivlere nasıl

giriş yapılacağını, basılı kaynakların iyi edisyonlarının nasıl seçileceğini, hangi referanslara müracaat edileceğini ve belirli türlerde tarihsel belgelerin okunması ve analiz edilmesinde hangi araçların kullanılacağını öğretti "laboratuvar" gibidir.

Vangelis, seminerine katılan öğrencilere birincil kaynakları nadiren zorunlu tuttu, fakat haftada ya da iki haftada bir saha gezileri biçimini alan "laboratuvarlar" söz konusu oluyordu. Bu gezilerde tarihsel kaynaklar olarak abidelerden çok geçmişi yaşayan miras ve yankılarını inceledik.

Mekânlar yıldan yıla değişiyordu ama genellikle, birkaçını sayacak olursak, Balat'taki Rum Patrikhanesi ve yakınındaki Fener Rum Lisesi (ki geçmişin ihtişamı ve bugünün kederinin çarpıcı bir görüntüsünü sunar), Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu, Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi ve çevresindeki mahalle, Rum ve Ermeni liseleri Zografyon, Zapyon ve Getronagan, İstiklal Caddesi'ndeki pasajların birinde bulunan *Apoyevmatini* gazetesinin ufakık bürosu, şimdi bir etkinlik mekânına dönüşmüş olan Galata'daki "hayalet" Rum Okulu, Beyoğlu'nun kilise ve sinagogları ve Karaköy'deki Rus kiliseleri gibi başlıca öğeleri içeriyor-

du. Ve çok daha fazlası planlanmıştı: Kurtuluş ve Bomonti, Pangaltı ve Dolapdere, Tarlabası, Sarıyer, Kuzguncuk, Kadıköy. Vangelis bunu hepimiz için bir alışkanlık haline getirmişti, sanırım. Ne zaman yeni bir şeyler, örneğin bir ayazma, nadir bir mezar taşı, antikacıda bir biblo "keşfetsem", hemen Vangelis'i bundan haberdar ederdim ve coşkulu bir cevapla, vereceği sonraki seminere onu dâhil etme sözü alırdım.

Seminer sanıyorum Vangelis henüz hastalanmadan ve işini yapamaz hale gelmeden önce sona ermişti. Son sohbetlerimizden birinde bu konuyla ilgili giderek artan memnuniyetsizliğinden ve seminerin kendini tekrarlayıp durduğundan bahsettiğini hatırlıyorum. Vangelis onu daha farklı ve daha büyük bir şeye dönüştürmeyi istiyordu. Ara sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim topluluklar üzerine bir araştırma merkezi kurma fikrinden bahsediyordu; bir yandan kendi seminerinde yaptığı türden bir işi genişletecek, diğer yandan da kendini yazıya vermesine olanak sağlayacak bir projeydi bu. Umarım gün gelip Vangelis'in diğer hayalleri gibi bu projesinin de gerçekleştiğini göreceğiz.

POLİNA İVANOVA
HARVARD ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Vangelis
Kechriotis,
öğrencileriyle
Kumkapı Ermeni
Patrikhanesi'nde.

Fotoğraf: Onur Şar.

DR. ALEKSANDROS G. PASPATIS'TEN DERSAADET RUM CEMİYET-İ EDEBİYESİ'NE İSTANBUL'UN KARA SURLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi bir entelektüeller ağının merkezi olarak Osmanlı devletinin içinden ve dışından, farklı kökenlere sahip pek çok kişiyi etrafında toplamıştır; uzun üye listeleri içinde çeşitli meslek gruplarından, devlet ricalinden, ticaret ehlinde Rum, Ermeni ya da Müslümanların isimlerini bulmak mümkündür. Ancak genelde kentsel arkeoloji, özelde ise kara surları düşünüldüğünde, bu üyelerden bazıları özellikle önem kazanır. Alexandros Paspatis de Cemiyet'in başkan yardımcılığını ve başkanlığını yapmış, sürdürülen faaliyetlerin pek çoğu için yürütücü güç olmuş önemli aktörlerinden biriydi.

"...İki gün sonra, yakınlar da yaşayan ve (bu konulara) ilgisine şahitlik edebileceğim A. Sguridis' ile birlikte, elimizde ahşap bir merdiven, mumlar, kâğıttan fenerler, değnekler, ikimiz de nereye gittiğimizi bilmeden ve bir boşluğa düşme riski ile o açıklıktan girdik. 10 metre uzunluğundaki galeri girişinden, hırsızların geceleri etrafta dolanırken yaptığı gibi, dizlerimizin üzerine çömelmiş geçerek 5 m'lik tonozlu nemli ve sadece girişten aydınlatılan küçük bir odaya girdik. Sağda ve solda iki kemerli açıklık ve ön tarafta başka kısımlara açılan bir geçit. Sağdaki kısımdan zayıf bir

adamin bedeni ancak geçebilirdi. Bu açıklıktan bir taş fırlattık ve taşın suya düşen sesini duyduk. Elimizde etrafı aydınlatmak için mumlarla, bu delikten geçtik ve her tarafı sıvanmış tonozlu bir mekân bulduk. Altında, daha sonra Bay Sguridis tarafından 550 metre derinliğinde olduğu ölçülen büyük ve dairesel bir kuyu bulunuyordu. Kuyunun üzerindeki tonozda yer alan çok küçük bir açıklıktan çok cılız bir ışık geliyordu. Bu yeraltı mekânında mum ışığının etkisiyle şaşkınlamış yarasalar uçuyordu. Bundan sonra, açıklığın ön tarafına çok dikkatlice geçtik ve bir gözümüz ışığı kaybetmemek için fenerlerin

üzerinde korkuyla yukarıya doğru ilerledik..."²

1860'ların başında macerasever iki adam, yukarıdaki satırların yazarı Bay Paspatis ve arkadaşı Bay Sguridis, birlikte İstanbul'un kara tarafı surlarının bir parçası olan Anema Kulesi'nin (Zindanları) karanlık ve rutubetli odalarında yürüyorlardı. Amaçları, kulenin mimari ve yapısal özellikleri hakkında bilgi derlemek ve daha detaylı bir analiz için surlardan yapı malzemesi örneği toplamaktı. Edindikleri bilgileri Bay Paspatis daha sonra Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi'nin (Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός

Yedikule.

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi Arkeoloji Komisyonu, 14. cilt 66', İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası (İstanbul: Bountra Matbaası, 1884), Tablo A(5. 15).

Dersaadet
Rum Cemiyet-i
Edebiyesi
Arkeoloji
Komisyonu
tarafından
yayınlanan
İstanbul'un
Kara Surlarının
Arkeolojik
Haritası başlıklı
ekin kapağı.

Kara surları haritası.

İstanbul'un Kara
Surlarının Arkeolojik
Haritası, Tablo A
(s. 15).

Aleksandros Paspatis ise Sillogos'un sadece en erken üyelerinden biri değil, aynı zamanda başkan yardımcılığı ve başkanlığını da yapmış, faaliyetlerin pek çoğu için yürütücü güç olmuş önemli aktörlerinden biriydi. Özellikle İstanbul üzerine olan çalışmalarını sık sık Sillogos'un düzenli toplantılarına taşıymıştı. Bunun en kolay tespit edebildiğimiz örnekleri 29 Nisan 1863 tarihli bir toplantıda yukarıda bahsedilen Yedikule (Balkı) Rum Hastanesi üzerine yazdığı kitabını anlatması, 1864 ve 1865'teki çeşitli toplantılarda da, yine yukarıda bahsi geçen, kara surları üzerine olan çalışmalarını sunmasıydı.

SİLLOGOS VE KARA SURLARI HARİTASI

Sillogos yukarıda da belirtildiği üzere pek çok farklı alandan entelektüel bir araya getirmişti. Paspatis'in heyecanı ve çabası Sillogos üyelerinin de İstanbul'a ve onun kentsel mirasına olan ilgileriyle bir araya geldiğinde ortaya yaratıcı bir ekip çıkmıştı. Böylece sadece kara surlarına değil, sur içi İstanbul'unun tamamına yönelen bu ilginin sonucu olarak 1870'lerin başında, bu bölgenin bir haritasının hazırlanması projesi geliştirildi.¹⁷

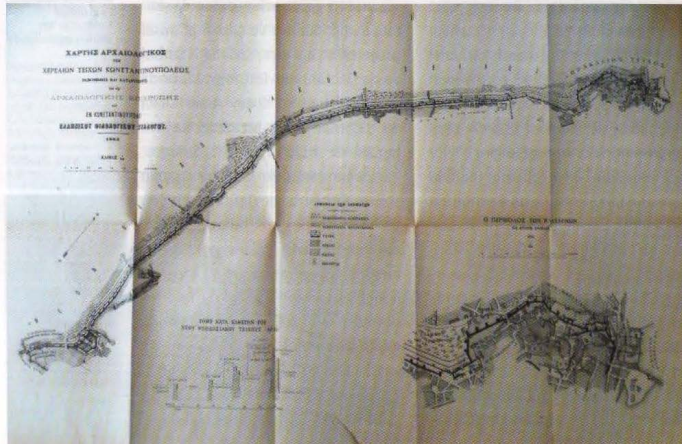
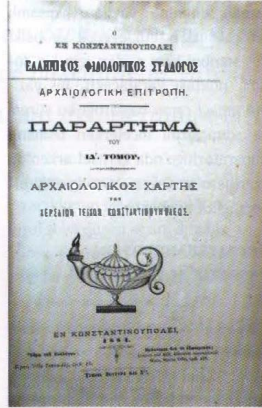
Sillogos, İstanbul haritası projesi sürecinde özellikle, şehir ve arkeoloji üzerine çalışan Philipp Anton Dethier¹⁸ ve Andreas D. Mordtmann¹⁹ gibi pek çok kişinin de bu entelektüeller

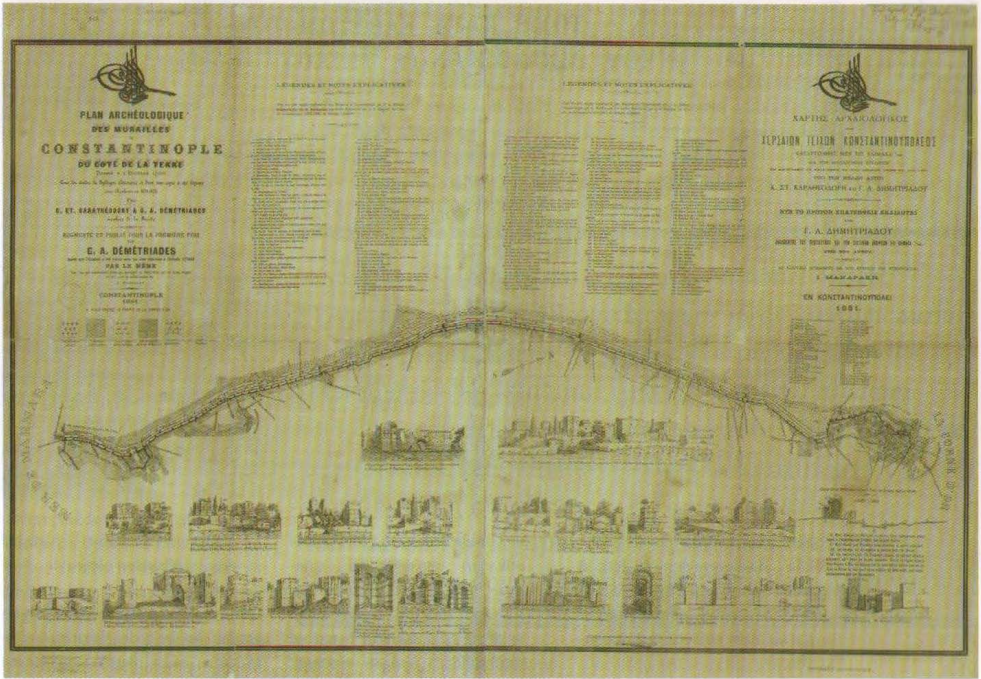
ağının bir parçası olmasından faydalanmıştı. Oluşturulan bir komite, projenin hazırlık aşamalarında Sillogos üyesi bilim insanlarının İstanbul üzerine kendi çalışmalarını yanı sıra pek çok basılmış ve basılmamış İstanbul haritası üzerinde çalışma yapmış, ayrıca aynı dönemde inşaat süreci devam eden tramvay ve Rumeli Demiryolları proje ekipleri tarafından hazırlanan kent haritalarından faydalanmıştı.²⁰ Bu ön çalışmaların ardından komite projeyi aşama aşama yürütmeye karar vermiş ve öncelikli olarak kara surlarının, sonrasında da deniz surlarının ve kentin geri kalanının haritasını çıkarmayı planlamıştı.²¹ Projenin yürütücülüğüne, bir mühendis ekibi kurması için kendisi de mühendis olan Bay S.K. Karateodori²² ile topograf olan Bay

A.G. Dimitriadis getirilmişti. Haritanın yapım süreci boyunca hazırlanan taslaklar, Sillogos toplantılarında sunularak tartışmaya açılmış ve bu tartışmalar sonucu ortaya çıkan kararlar çalışmanın şekillenmesini sağlamıştı. Bu toplantılara Jules Millingen²³ (tıp doktoru), Dr. Mordtmann ve Dr. Dethier de katılmıştı. Ayrıca dönemin ünlü ressamlarından Manarakis, sur duvarlarının, kule ve kapılarının görünüşlerini çizmekle görevlendirilmişti. Sonuçta ortaya çıkan ve sadece kara surlarını değil, Unkapanı'ndan Fener'e Haliç kıyısındaki deniz surlarının da önemli bir kısmını içeren nihai ürün toplamda yaklaşık 30 metreydi.²⁴ Bütün bunlar, 1870'lerin başında, Sillogos'un bir alt çalışma grubu olarak bir arkeoloji komitesinin kurulduğu döneme rastlamaktaydı. 1871-1872 yıllarında komite üyeleri Aristarkis, J. Millingen, A. Mordtmann (baba), Ph. Dethier, A. Paspatis S.K. Karateodori, A. Mordtmann (oğul), Schroeder, Dimitriadis ve Bernardakis idi.²⁵

Bu çalışmanın tamamlanmasından on yıl kadar sonra, 1880'lerin başında Sillogos üyeleri çalışmayı gün ışığına çıkarıp kamusal olarak görünürlüğünü sağlamak üzere, daha önce oluşturulan haritanın yayımladıkları yıllık derginin arkeoloji eki olarak basılmak ve dağıtılmak üzere daha pratik sayılabilecek bir ölçek olarak 1/1000'den 1/7500'e indirilmesine ve bu için yine Bay Dimitriadis gözetiminde yapılmasına karar verdi.²⁶ Ancak bu kez, Sillogos sadece çalışmanın tamamlanmış kısmı olan kara surlarını basacaktı. Haritanın 1884 yılı dergisine ek olarak çıkması kararlaştırıldı. Arkeoloji eki, proje sürecini 1870'lerden itibaren yukarıda verilen bilgilerle anlatan bir yazı, surların çeşitli bölgelerinin ölçümleri ve diğer çalışmalarla olan karşılıştırmalı tablosu, haritada belirtilen yerlerin isim listesi, muhtemelen Manarakis tarafından ilk harita için çizilmiş olan sur bedenleri ve kapılara ait cephelerin bazılarıyla birlikte basıldı.²⁷

Bu noktada ilginç bir ayrıntı, haritadaki yer adları listelenirken, yerin

adı ve bu bilginin kaynağının yanı sıra, cemiyet üyelerinden birinin genele uymayan bir görüşü var ise bu görüşe o kişinin adının eşliğinde yer verilmesiydi. Ayrıca pek çok cemiyet üyesinin ısrarıyla yer adları Yunancanın yanı sıra Fransızca olarak da yazılmıştı.²⁸ Özetle bu proje cemiyet üyelerinin ortak çalışmasının ürünü olarak ortaya çıkıyordu. Çalışma devam ederken, 1881 yılında, kara surları haritası yine aynı plan çizimi ve görüşlerle, sadece Fransızca yer adlarını içeren listeyle birlikte bağımsız bir harita olarak basılmıştı.²⁹

DEVLETİN KARA SURLARINA YAKLAŞIMINDAKİ DEĞİŞİM

Hikâyenin buraya kadarki kısmı 1860'ların ortasından 1880'lerin ortasına değin kabaca yirmi yıllık süreçte kara surlarına yönelik bir belgeleme çalışmasını ve sonucunda ortaya çıkan ürünleri özetlemektedir. Peki, aynı dönemde Osmanlı devletinin surlara yaklaşımı nasıldı? Bu bilimsel çabanın içinde bulunduğu bağlamda nasıl bir çerçeve mevcut-

tu? Dahası, bu çalışmanın söz konusu çerçeveye herhangi bir etkisi olmuş muydu?

19. yüzyılda Osmanlı devletinin İstanbul'un kara surlarına yönelik ilgisini ve yürüttüğü politikayı etkileyen önemli noktalardan biri, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi idi.³⁰ Ocağın kaldırılmasıyla birlikte surları koruyan kimse kalmamıştı.³¹ Bu da zaten başlamış olan, surların taş ya da yapı malzemesi stoku olarak kullanılması uygulamasının hızlanmasına yol açtı. 1826'da başlayan bu süreç, 1864'te yayınlanan bir iradeyle meşrulaştırıldı.³² Söz konusu irade aslında Galata Surları'nın yıkımına da izin veren bildiriydi. Her ne kadar, 6. Daire-i Belediye Reisi Server Paşa gibi yıkılan surlarda yer alan yazıt ve benzeri parçaları korumaya çalışan ya da dönemin meşhur vakânüvisi Ahmed Lütfi Paşa gibi bu yıkıma itiraz eden kişiler oldu ise de, bu itirazlar ne Galata surlarının ne de İstanbul surlarının—özellikle de deniz kıyısı surlarının—büyük ölçüde yok olmasını engelleyebildi:

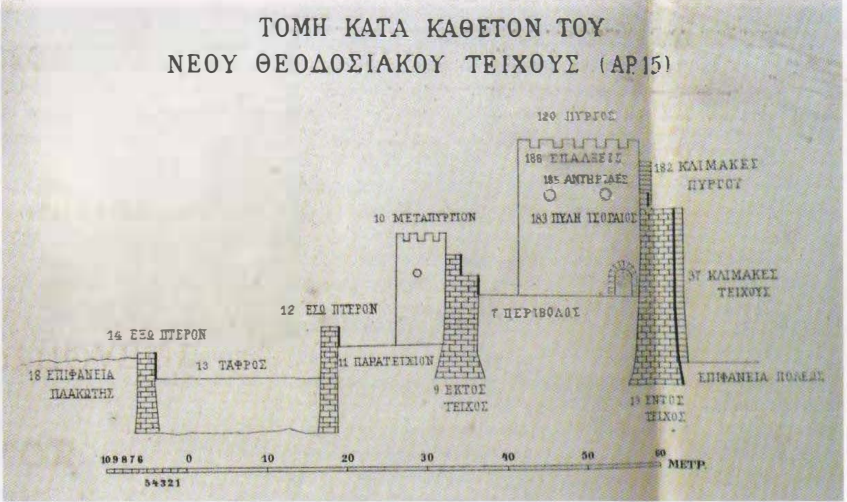
Bedâvadan çok irad husulü ta'ma'iyle İstanbul Surları'nın bazı tarafları ve kapıları yıkılıp, kaldırılıp, satılmağa teşebbüs olundu. Şöyle ki; en evvel İstanbul'un şah-damarı mesâbesinde olan Bağçe-kapısı'nın hedmiyle iki tarafında hâsıl olan kal'a duvarlarının enkâziyle zeminlerinin müzâyadesine şurû' olundu. Bu teşebbüsün kapısı ber-vech-i muharrem ibtidâ Bağçe-kapısı'ndan açılarak diğer kapılara ve Galata tarafına dahi hemence sirâyetle, bunlardan hâsıl olacak yar yakınıtı ki, Kule-i zemin hâsılâtı nâmı verilmiş idi, bu hâsılât, Hüdâ'ya emânet olan Şehr-emâneti'ne tagsib edildi ve İstanbul ve Galata'nın nıkât-ı mühimmesi Kapısız Osmanlı gibi, kapı bacadan hâli kalması mahzuruna karşı, bir takım esbâb-ı mücibe-i ebleh-firibâne ve müğâlât-ı kâzibâne tertibiyle dehân-ı ahâliye sed çekildi. İşte böyle merkez-i devlette İstanbul gibi bir ma'mûre-i nâdirinin kapıları yıkılıp, kaldırılmakta uğraşılır-

1881 tarihli kara surları haritası.

İFEA İstanbul Koleksiyonu.

Kara surları kesiti.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo A (s. 35).

ken, öte tarafda mu'azzamat-ı kılâ'î Hâkâniyye'den ve feth ü teshiri uğrunda def'atle nice binlerce başlar fedâ olunan Belgrad Kal'ası dahi kolayca terk olunur-
verdi.³³

1906 yılında yayımlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi kasaba surlarına referans verse de, ancak 1912 yılında (hicri 16 Şaban 1330) yayımlanan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi ile surlar kanunen asar-ı atika olarak tanımlanabilmiş, bir nebze de olsa yasal koruma altına alınabilişti:

Birinci Madde: Bîcümle kadim kaleler, burçlar ve kasaba surları ile herhangi devre âid olur ise olsun kâffe-i emâkin ve âsar; Âsar-ı Atika Nizâmnamesi'nin beşinci maddesi mücibince âsar-ı atikadan ma'dûddur.³⁴

Bu yasal koruma zemininin oluştuğu 1912'ye gelene değin Osmanlı devletinin surlara yaklaşımında önemli bir noktayı Osman Nuri Ergin şöyle işare-
ret ediyor:

Galata ve İstanbul surlarının kule-i zemin komisyonu tarafından hedm ve fûrûht olunmakta olduğu mesmû-ı âlî olup bunların zabıtaca ve muhâfaza-i rûsumâtça derkâr olan lüzum

ve faidesinden başka âsar-ı atikadan ma'dûdiyyeti cihetiyle taht-ı mahfûziyyette tutulması muktezî olduğundan ba'demâ işbu surların hemd ve fûrûhtundan ferâgat olunarak ve lede'l-hâce emr-i termimâtına dahi bakılarak hüsn-i halde ve vaz'-ı kadimlerinde ibkâ ve muhafazası irade ve fermân buyurduğu beyân-ı âlîsiyle...³⁵

Ergin'in 13 Cemaziyûlâhır 1301 (10 Nisan 1884) olarak tarihlediği ve Sultan II. Abdülhamid tarafından surların "âsar-ı atika" sayılmaları yönünde verildiği anlaşılan bu irade-i seniyye, surların yaşam döngüsünde kritik bir nokta sayılabilir. Bu iradenin kendisini değilse de, birkaç sene sonrasında yine ona referans veren bir başka yazışmayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde takip etmek mümkündür:

Galata ve İstanbul surlarının zabıta ve muhafaza-i rûsumâtça derkâr olan lüzüm ve faidesinden başka âsar-ı atika-i ma'dûdiyyeti cihetiyle kule-i zemin komisyonunca hedm ve fûrûhtundan ferâgat olunarak ve lede'l-hâce emr-i termimâtına dahi bakılacak hüsn-i halde ve vaz'-ı kadimlerinde ibkâ ve muhafazası evvelce şerefsâdir olan irâde-i

seniyye-i cenâb-ı pâdisâhi ıktizâsı âlisinden olmasıyla...³⁶

Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılan bu belgede Nezaret, surlara asar-ı atika olarak yaklaşılmış gerektiğinin daha önce kendisine bildirilmiş olmasına rağmen, bazı bölümlerin tamiratının yüksek meblağlar gerektireceği anlaşıldığından yıkılmalarına izin verilmesini talep etmekteydi. Bunun üzerine Sadaret, Nezaret'in bu söz konusu kısımların nereleri olduğunu durum tespitiyle belgelemesi istiyordu. Bu da surların belgelenebilmesi için yeni bir sürecin başlaması anlamına gelmişti. Ancak bu kez, Şehremaneti'nin işi yapabilecek kalifiye eleman eksikliği ve hava koşullarının uygunluğunu beyan etmesi nedeniyle zorlu bir süreç yaşanacaktı. Son tahlilde Nezaret, Şehremaneti'ne haritanın yine de tamamlanmasını bildirirken, bu haritanın arşivde bulunamamış olması bu sürecin nasıl sonlandığı konusunda nihai bir karar verilmesine izin vermemişti.³⁷ Yine de bu durum surların tamirâtı ve mümkün olduğunca olduğu şekilde korunması için yukarıdan gelen bir baskıya işaret etmektedir. Bu yazışmalardan da anlaşıyor ki, 1912 nizamnamesinden otuz yıl kadar öncesinde, 1884 ve sonrasında surların yıkımına engel olmak ve onları asar-ı atikadan say-

mak üzere bazı adımlar atılmış ve bu yönde bir uygulama pratik de başlamıştır.

SİLLOGOS'UN ETKİ ALANI

Osmanlı devletinin Antik dönem eserlerine yönelik 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek yasal düzenlemeler, gerekse Müze-i Hümayun gibi kurumların etrafında yoğunlaşmış hız kazanan ilgisi yakın zamanda detaylı olarak incelenmiş bir konudur.¹⁸ Bizans dönemi eserlerinin de bu kapsama alınması ise genelde 20. yüzyıl başına tarihlendirilen bir olgu olarak bilinmektedir.¹⁹ Ancak yukarıda özetlendiği gibi, kara surları özelinde, bu ilginin zamansal olarak daha erkene çekilmesi mümkündür.

Bu çerçevede sorulmak istenen, "Yukarıda özetlenen ve birbirinden bağımsız görünen iki ayrı hikâyenin aslında birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğu ileri sürülerek, Sillogos'un ve etrafında yoğunlaşan entelektüeller ağının çalışmalarının yarattığı ortamın Osmanlı devletinin kara surlarına ilişkin değişen tavrına bir etkisi olduğu varsayılabilir mi?" sorusudur.

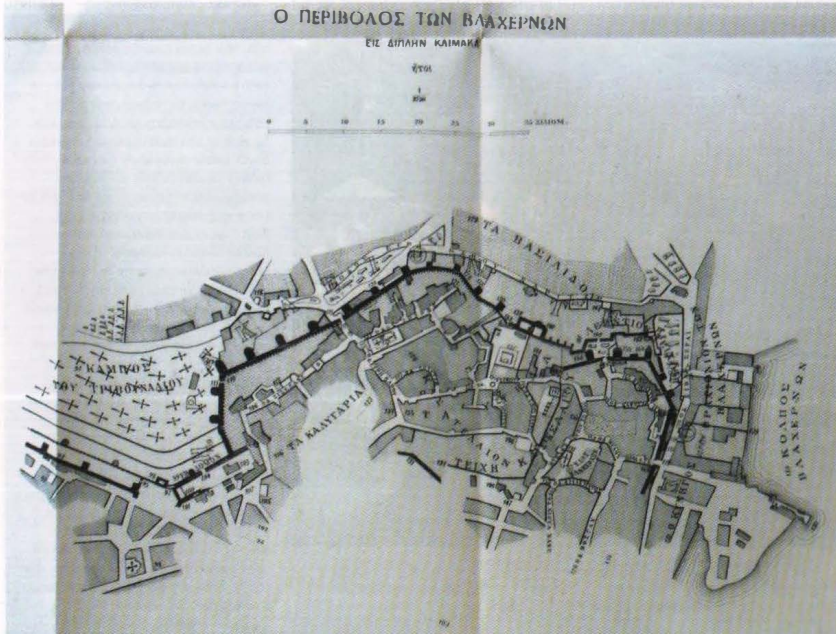
Yani 1864-1884 yılları arasında en azından Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki az sayıdaki belgeden takip edebildiğimiz kadarıyla surların ilgili nizamnameden çok önce, 1884'te asar-ı atika kabul edilmesinin Sillogos'un, başta kentin bütünü üzerine olan ancak sonunda surlarla kısıtlı kalan belgeleme ve Paspatis'in

Bu soruyu net olarak cevaplamamıza yarayacak bir doğrusal bağlantı çizmemiz eldeki mevcut kaynaklarla mümkün görünmüyor. Ancak, birkaç adım geriye çekilip Sillogos'a daha geniş bir açıdan baktığımızda ortaya çıkan ilişkiler ağı bize aslında etkilendirme için gerekli zeminin oluştuğunu gösteriyor.

Paspatis'in surlarla ilgili çalışmasının temel hedefi, yıkılmak ve yok olmak üzere olduklarını düşündüğü surları her yönüyle belgelemek ve korunmalarını sağlamaktı. Bizans Çalışmaları kitabının giriş kısmında bu amacını detaylı olarak açıklarken özellikle son otuz yılda (yaklaşık 1840'lardan itibaren) gerek deprem ve yangınların yarattığı yıkımlar, gerekse eski yapıların yıkılıp kalıntıların yeni yapılarda kullanılması nedeniyle, pek çok Bizans dönemi eserinin yok olduğunu söylüyordu.

özellikle altını çizdiği gibi, surların yok olmasına engel olma, bu yapıları korumayönündeki çalışmalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir mi?

Öncelikle, yukarıda bahsedildiği üzere, Sillogos bir entelektüeller ağının merkezi olarak Osmanlı devletinin içinden ve dışından, farklı kökenlere

Blakhernae bölgesi.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo A (s.15).

sahip pek çok kişiyi etrafında toplamıştı. Yıllık dergide yayımlanan uzun üye listelerinde farklı meslek gruplarından, devlet ricalinden, ticaret ehlinin Rum, Ermeni ya da Müslüman üyelerin isimlerini bulmak mümkündür. Ancak genelde kentsel arkeoloji, özelde ise kara surları düşünüldüğünde, bu üyelere Philipp Anthon Dethier, 40 Münif Paşa, Edhem Paşa ve diğerleri gibi bazıları özellikle önem kazanmaktadır. Bu isimlerden mesele Dethier'nin, 1872'de Müze-i Hümayun müdürü olarak atanmadan önce, 1866'da Sillogos'un üyesi olup aynı zamanda 1867-1868 çalışma yılında başkan vekilliği görevi yapmış olması dikkat çekicidir. 41

Bir başka önemli figür olan, dönemin Ticaret ve Nafia Nazırı Edhem Paşa, Sillogos'a en az üç üyenin teklifi ve tüm üyeler arasında yapılan oylamayla kabul edilen onur üyelerinden biriydi. Benzer şekilde sonraları Marifet Nazırı olacak olan ve o dönemde Sillogos'un Türkçe faaliyet gösteren muadili denebilecek Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'nin başında bulunan Münif Paşa da yine onur üyeleri arasındaydı.

Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye de, Sillogos gibi bilimsel faaliyetler için bir araya gelmiş ve bu amaçla benzer şekilde bir de *Mecmûa-i Fünûn* adıyla bir dergi de çıkarmıştı. 42 *Mecmûa-i Fünûn*, Osmanlı entelektüel ortamının en erken bilimsel dergilerinden biri olarak yine Sillogos'a paralel olarak aralarında arkeolojinin de yer aldığı pek çok farklı bilimsel konuyu ele alıyordu. İki yapı arasındaki etkileşim sadece eşzamanlı olmaya dayalı değildi. Aksine, Sillogos, Cemiyet-i İlmiyye'nin faaliyetlerini bilinçli bir şekilde takip etmekteydi. Sillogos'un dergisinin ilk yılki sayısının önsözünde, Cemiyet-i İlmiyye'den akademik faaliyetleri nedeniyle "yarı tamamlanmış akademi" olarak bahsediliyordu. 43 Sillogos gibi, Cemiyet-i İlmiyye de, farklı geçmiş ve kimliklere sahip, Tercüme Odası mensupları başta olmak üzere pek çok üyeyi bünyesinde barındıran bir başka entelektüel merkez halindeydi. Vassiadis'e göre bu, Cemiyet için hemen hemen Sillogos'un taklit edilmesi anlamına geliyordu. 44 Ancak, her ne kadar Sillogos daha iyi yapılandırılmış olması nedeniyle öncü gibi görüne de Cemiyet'in

geçmişinin de bir şekilde en az on yıl öncesine, 1851'de kurulan Encümen-i Danış'e dayanıyor olması bu iletişimdeki kimin neyin taklidi ya da öncüsü olduğu sorusuna cevap veremeyi hayli zorlaştırmaktadır. Bunun yerine bu iki oluşumu benzer ve etkileşimli bir ortamın, birbirleriyle etkileşim halindeki entelektüel ağların içinde, onlara eklenerek örgütlenen, ancak nihai olarak farklı dillerde ürünler veren, bu nedenle bir nebze farklı okuyucu ve izleyici kitlesine sahip olan iki cemiyet olarak tanımlamak, Osmanlı entelektüel dünyasının çok katmanlı ve çok aktörlü yapısını anlamlandırmak adına bize daha geniş bir tartışma zemini açması nedeniyle önemlidir.

Sillogos'un etrafını çevreleyen bir başka ağ ise Sillogos ile Osmanlı devlet ricali arasındaki etkileşime dair önemli ipuçları sunması nedeniyle önemlidir. Sillogos'un faaliyetlerine başladığı dönem aynı zamanda Rum-Ortodoks cemaatine mensup bir grup ticaret erbabının dönemin finansal yapısının etkisiyle ekonomik olarak yükselerek Osmanlı devleti ile yakın finansal ilişki için-

Bogaziçi Üniversitesi mezuniyet töreni. 4 Temmuz 2014 (Soldan Sağa: Koray Durak, Melike Sümertaş, Vangelis Kechriotis, Betül Kaya, Yener Koç, Damla Özakay).

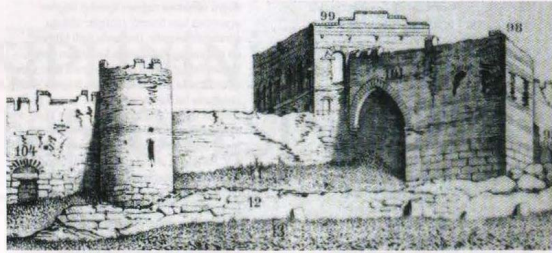
Vangelis (Kechriotis) Hoca, bu dergiyi okuyan, dolayısıyla tarihe amatör ya da profesyonel bir ilgi duyan pek çok insanın

tanıdığı, eğer İstanbul civarlarında ikamet ediyor ise muhtemelen tanıştığı ve kışaacak temaslarda bile çokça ayıdalandığı biri

oldu hep. Benim hikâyem de farklı değil. Her öğrencisi gibi ben de ondan hem tarih bilimine hem de hayata dair pek çok şey öğrendim. Bu nedenle, onu tanıdığım için kendimi şanslı sayıyorum, kısa bir süre de olsa birlikte çalışmış olmaktan büyük kıvanç duyuyorum. Gelecekte birlikte yapabileceğimiz pek çok şeyi yapamayacak olmaktan dolayı da büyük bir keder ve çaresizlik hissi yaşıyorum. Hem doktora çalışmalarım boyunca, hem de bu yazıya kaynaklık eden tezimin özellikle araştırma ve şekillenme safhalarında Vangelis Hoca'nın eli, emeği var üzerimde. Kendisiyle çeşitli nedenlerle geç başlayan tanışıklığımın her anı benim için öğrenmek, gelişmek, ilerlemek anlamına geldi. Bu yazıda görünen olan ve olmayan pek çok konuyu, yaklaşımı Vangelis Hoca'dan, onunla tartışarak, onun soruları üzerine düşünerek öğrendim. Her daim duruşuyla, yazdıklarıyla, hem tarihçiliği hem aktivist politik tavrı hem de hocalığıyla -pek çokları gibi benim de- ilham kaynağı oldu. Şimdilerde hâlâ onun öğrencisi olmak aydınlatıyor yolumu. Onun ilk dalgalarını başlatmış hareket, bir keleşebek etkisi halinde devam ediyor hayatımda. Bu yüzden ona ne kadar teşekkür etsem yetmeyecek. Bu yazı bunun için sadece küçük bir vesile.

de bulundukları bir dönemde.⁴⁵ Bu imtiyaz sahibi kişiler aynı zamanda Sillogos'un da mali destekçisiydi. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde söz konusu bağlantı çok daha belirgindi. Örneğin Sultan'ın yakın çevresinden ekonomik olarak dayanağı, kasası hatta dostu olarak bilinen Yorgo Zarifi, Rum cemaatinin pek çok girişiminin olduğu gibi, Sillogos'un da en büyük maddi destekçilerinden biriydi. Benzer şekilde yine banker Hristaki Efendi Zoğrafos ya da Sultan II. Abdülhamid'in kişisel doktoru Spiridon Mavroyeni de yine 1860'ların başından itibaren Sillogos üyeleri arasında yer alıyordu.⁴⁶ Bu kapsamda yakın çevresi aracılığıyla Sultan'ın Sillogos'un çalışmalarından ve ürünlerinden haberdar olduğunu düşünmek çok da yanlış olmasa gerek. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere, Sillogos üyeleri arasında Rum olsun ya da olmasın, devlet yönetiminin çeşitli kademelerinde olan pek çok üye bulunuyordu.

Bu noktada Sillogos'un faaliyetlerinin etki alanını Rum cemaati içinde kısıtlı olarak düşünmek sanıyorum yine o dönem İstanbul toplumunun, özellikle –sosyoekonomik olarak– üst tabakasını oluşturan insanların

Tekfur Sarayı.

İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, Tablo C (s. 17).

etkileşimli yapısını göz ardı etmek manasına gelecektir.

Alexandros Paspatis, Sillogos üyeleriyle birlikte gerek İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı devleti topraklarındaki arkeolojik eserler gerekse İstanbul'un tarihi kentsel dokusu, Bizans dönemi eserleri üzerinde önemli çalışmalar yürüttü.⁴⁷ Sillogos'un elli yılı aşan süre boyunca yayımlanan dergisinde iki yüz ellinin üzerinde "arkeoloji" temalı makale tespit edilebilmektedir.⁴⁸ Bu makalelerin yanı sıra, gerek arkeoloji çalışmaları grubunun haftalık düzenli toplantılardaki sunumları gerekse yıllık derginin parçası olarak hazırlanan arkeoloji ekleri de yine bu çalışmaların ürünüydü. Bu çalışmaların büyük kısmının özellikle Paspatis'in İstanbul'dan ayrıldığı 1882 yılına ka-

darkı çalışmaları olması, Paspatis'in bu konudaki öncü rolünü vurgulaması açısından önemlidir. Vassiadis de 1870-1878 arası dönemi Sillogos'un en etkin dönemi olarak tarif etmektedir.⁴⁹ Vassiadis'in bu noktadaki esas vurgusunun Sillogos'un Osmanlı eğitim sistemi içinde artan aktivitesi olmasına rağmen görünen o ki, arkeoloji alanındaki çalışmalar da yine bu dönemde yoğun ve etkiliydi. Sillogos'u içinde bulunduğu bağlamla birlikte değerlendirmek bu etkinin kapsamı konusunda bize daha geniş bir tartışma alanı sunarken İstanbul'un 19. yüzyıl kentsel dokusu ve ona yönelik yaklaşımlara ilişkin sözümüzü daha sağlam bir zemine oturtma imkânı vermektedir.

FİRUZAN MELİKE SÜMERİAŞ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ, MİMAR

ÖNOTLAR

1. Bu yazı Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Programı kapsamında hazırladığım doktora tezimin bir alt bölümüdür. Bu yazının daha taslak bir hali yine aynı bölüme Mayıs 2016'da gerçekleşen yüksek lisans sempozyumunda sunulmuştur. Sunumun ve yazının çeşitli aşamalarından görüşlerini paylaştan Ahmet Ersoy, Anestis Vasilakeris, Edhem Eldem ve Meltem Toksöz'e ve Toplumsal Tarih dergisi yayın kuruluna teşekkür ederim.
2. Yunanca isimlerin Latin alfabesine transliterasyonu için kelimelerin fonetik yapısı dikkate alınmıştır.
3. Aleksandros Paspatis, *Bizanslı Çalışmaları* (Buçarınevi Meclisi: Τονογραφικαί καὶ Ιστορικαὶ) (İstanbul: Koromilas Yayıncılık, 1877), s. 28. Paragrafın çevirisinde yardımlarından dolayı Elena Papadopoulou ile Eva Achidi'ye teşekkür ederim.
4. Kasım 1862, 108 no'lu toplantı, Sillogos dergisi: *Μετρημαίνα Ιστορικόν*, c. 2 (İstanbul: Bizantinos Matbaası, 1865), s. 179-180.
5. 23 Kasım 1864, 110 no'lu toplantı, age, s. 189-209.
6. 15 Şubat 1865, 121 no'lu toplantı, age, s. 1865, s. 209-221.
7. Aleksandros Paspatis, age, s. 182.
8. Age, *Ὁνόμα (πόλις)*, s. 6.
9. Aynı yerde.
10. Bu noktada Paspatis'in Yunan Kralı III. tabiyeti altında bulunanlar ile İstanbullular (Osmanlı-Rum milleti mensupları) arasında bir ayrım yapılmadığı, kısaca "biz" kelimesini

11. kullanmasından yola çıkarak tüm "Helen" dünyasını kastettiği düşünülebilir.
12. Age, s. 7. Paspatis'in vurguladığı bu kavram, günümüzde "devşirme malzeme kullanımı" başlığı altında akademik düzlemde tartışılmaktadır. Bkz. Beat Brenk, "Spolia from Constantine to Charlemagne: Aesthetics versus Ideology", *Dumbarton Oaks Papers* 41, Studies on Art and Archeology in Honor of Ernst Kitzinger on His Seventy-Fifth Birthday (1987), s. 103-109; H. Maguire, "The Cage of Crosses: Ancient and Medieval Sculpture on the 'Little Metropolis' of Athens", *Thymama: Studies in Memory of Laskarina Bouna* (Atina: Benaki Müzesi 1994), s. 169-72; Helen Saradi, "The Use of Ancient Spolia in Byzantine Monuments: The Archaeological and Literary Evidence", *International Journal of the Classical Tradition* 3/4 (Bahar, 1997), 395-423; F. B. Fiebert, "Image against Nature: Spolia as Apotropaia in Byzantine and the Dar Al-Islam", *The Medieval History Journal* 9/1 (2006). Bu konuda en güncel çalışmalar Koç Üniversitesi Anabölge de 2015 yılında gerçekleştirilen "Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Anıtkâp'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Mekânların, Materyallerin ve Olayların İkinci Yaşamı" başlıklı sempozyumda sunulmuştur. Detaylı bilgi ve sempozyum programı için bkz. <http://events.ku.edu.tr/detail.php?113761> Bu konuda değerli bilgiler paylaştan Anestis Vasilakeris'e teşekkür ederim.
13. Paspatis, age, s. 7.
14. Antiquarian, Nietzsche'nin sınıflandırması. Excerpts from Friedrich Nietzsche, *On the*

15. *Use and Abuse of History for Life*, çev. Ian Johnston (İzmir: İltık baskı, 1874), s. 5. İsmet Zeki Eyüboğlu, bu kavramı "antikacı tarihçi" ifadesiyle karşılamıştır. F. Nietzsche, *Tarih Üstüne: Yaşam İçin Tarih'in Yararlığı*, Yazarı Şifhâ, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu (İstanbul: Oğuz Yayınevi, 1965), s. 20, 32.
16. Paspatis, *Υπερμνημα ἱερῶν τοῦ παλαιού Νοοκομείου τῶν Ἐκτὰ Πύργων* (Yedikule Grek Rum Hastanesi Hakkında Notlar) (Atina: Lazaros Vilaras Yayıncılık, 1862) (Kısmi Türkçe): Marianna Yeranosmos (çev.), *İstanbul'un Ortodoks Çenâhı 1833-1860: Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), s. 42).
17. Paspatis, age, s. 41-10.
18. Sillogos ve özellikle eğitim ve dil alanındaki çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yorgo Yanakopoulos, *Ὁ Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύνλογος, Καυτανζουπούδης (1861-1922) Η Ἑλληνική Παιδεία καὶ Ἐπιστήμη πρὸς Ἐθνική Παιδεία καὶ Ὀικονομική Ἀναπτυξία* (Derzade) Rum Cemiyet-i Edebiyesi: Yunan (Rum) Eğitimi ve Osmanlı'da Etnik Bir Politika Olarak Bilim) yayımlanmış doktora tezi, c. 2, Atina Milli ve Kapodisyan Üniversitesi, Atina, 1998; Athanasia Anagnostopoulou, "Tanimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi: Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim", 19. Yüzyıl İstanbulunda Gayrimüslimler, ed. Pinelopi Stathi (İstanbul: Tarih Yakıt Yayıncıları, 1999), s. 1-35; Haris Exerzozoglou, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Derzade Rum Cemiyet-i Edebiyesi* (İstanbul: Tarih

Vakıf Yurtı Yayınları, 2004; Vassiadis George, *The Sylogos Movement of Constantinople and Ottoman Greek Education 1861-1923* (Atina: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2007).

- 16 Sillogos, 11 Mart 1863 tarihinde oluşturulan ve aynı zamanda aynı yıl başlan ilk dergide yer verilen "derg yayımlanmasına dair" nizamnamesinden itibaren yayın yapma hedefini açıkça ortaya koymuştur. Ancak nizamnamede belirtilen gibi aylık olarak dergi yıllık (bazen iki) yılda bir olarak gerekçelendirilmiştir. *Συλλογισμός Περιοδικός* (Sillogos Dergisi) (1863): 5-6.
- 17 Dersaadet Rum Cemiyeti Edebiyesi Arkeoloji Komisyonu, 14. Cilt Eski, O en Kavovteravrovotiki Eklogi paxiki Φιλολογικός, Σολωγός Αρχαιολογική Επιτροπή Περιοδική του Λα Τόπου: Αρχαιολογικός Χάρτης του Χερσολού Τεχνών Kavovteravrovotiki Eklogi (İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası) (İstanbul: Boutira Matbaası, 1894).
- 18 Philipp Anton Dethier (1803-1881) Alman tarihçi, arkeolog. Ayrintılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Dethier, P.A.", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 41-42; Edhem Eldem, "The Archeology of a Photograph: Philip Anton Dethier and His Group for the history of the Greek Art", *Alman Arkeoloji ve Sanatı Üstü Yılı* (Berlin: De Gruyter, 2013), s. 501-529. Dethier'in söz konusu çalışması 1867 Paris Expo'su için hazırlanmış olduğu çizimler olabilir ancak bu konuda kesin bir yargıya bulunmak, bugün bu çizimler elde olmadığı için mümkün değildir. Bununla birlikte çizimlerin listesi Selahaddin Bey'in 1894 için hazırlanmış olduğu kitapta bulmak mümkündür: Türkiye 1867. *Cronnel Sergisi* (İstanbul: Fuar Merkezi Yayınları, 2008) (L'Exposition universelle de 1867 [Paris Librairie Hachette]).
- 19 Andreas D. Mordtmann (1814-1879) Alman Sarkiyatçı. Ayrintılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Mordtmann, A.D.", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, s. 489-490.
- 20 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, s. 5'te bu isimlerin tam listesi verilmiştir.
- 21 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, s. 46.
- 22 Bu projenin yürütüldüğü dönemde Sillogos üyeleri arasında Karateodori ailesinin dört mensubu bulunuyordu. Alexandros Karateodori (Diplomat, daha sonra Hariciye Nazırı), Konstantinos Karateodori, Stefanos Karateodori ve Stefanos Konstantinos Karateodori. Mühendis olarak harita yapım sürecini takip eden bu sonuncusudur.
- 23 Jules Millingen (1800-1876), İngiliz doktor, Bizans tarihçisi ve Robert Koltı öğretmeni Alexander Van Millingen'in babası.
- 24 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, s. 6.
- 25 Yanakopoulos, ağı, s. 116.
- 26 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, s. 6.
- 27 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası. Tek başına bu haritanın bir kopyası Babgankatı Osmanlı Arşivlerinde Hrt. H. 689 kod numarasıyla tespit edilmiştir.
- 28 İstanbul'un Kara Surlarının Arkeolojik Haritası, s. 8-15. Bu harita güncel haritalarla karşılaştırıldığında topografik olarak kaymaların olduğu görülmektedir. (Söz konusu karşılaştırma için, "Somut Olmayan Kültürel Niteliklerin Cıvralı Bilgi Sistemleri [CBS] Aracılığıyla Alan Yönelimi Sürçende Değerlendirilmesi, Örnekleme: İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı" başlıklı ve 15K225 kodlu TÜBİTAK projesi kapsamında İstanbul Büyükşehir Bek-öyesi Harita Müdürlüğü'nden alınan NETCAD dosyası temel alınarak geliştirilmiş harita kullanılmıştır. Gerek harita gerekse konu üzerine bilgileri paylaşan, işin Proje Yürütücüsü Tigen Kivimci Corakbaşı'a teşekkür ederim.) Ancak gerek surlar üzerinde bulunan kule ve kapıların yerleri ve tür üzerine dâğılman gerekse surların yakınlarında yer alan diğer yapı ve mahallerin tutarı olarak verildiği

görülmektedir. İsmindirmelerin genelde doğru olmasına rağmen içerdiği bilgiler açısından bazı önemli yanlışlar olduğu görülebilmektedir. Haritada ilgili bilinen en net yanlış, Hebdomon Sarayı'nın yerini bugün Tekfur Sarayı olarak bilinen alanı yapı yakınlarında göstermesidir. Bu bilgilerin yanlış olduğunu bu haritadan bir süre sonra, yine Sillogos üyesi (aynı zamanda Robert Koltı öğretmeni) olan Alexander Van Millingen tespit edecek ve kitabında yayımlayacaktır. A.V. Millingen, Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites* (London: John Murray, 1893), s. 316-344.

29 Bu haritanın dijital kopyası İFEA İstanbul arşivlerinden edinilmiştir. Ancak haritanın o dönemde nasıl dağındığı bilgisine ulaşılamamıştır. Sillogos'un bu dönemde kadar olan toplantı tutanaklarında ayrıca haşolan bu haritaya ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

30 Necdet Sakaçoğlu, "Surlar, Osmanlı Dönemi Onarımları", *Karacısultanın Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 2007), s. 35.

31 Sakaçoğlu, ağı, s. 35.

32 Bu iradeyi Osman Nuri Ergin Mece'tle yayımlamıştır: Osman Nuri Ergin, "Kule-i Zemin Mahallerinin Çihet-i Aidiyyetinde Hakında Matrûza ve İrâde-i Seniyye Sureti", *Mece't-i Umûr-i Beledîyye* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995), c. 6, s. 3887-3890.

33 Vakavniyus Ahmed Lütfi, "Te'essûf", Münir Aktepe (Haz.), *Vakavniyus Ahmed Lütfi Çendi Tarihî*, c. II (1989), s. 91. Antilayan: Esra Okur, "Galata Surlarının Yıkım Süreci", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2011, s. 63. Memin burada verilen transliterasyonunda Münir Aktepe tarafından hazırlanan seçkinde yapılmıştır.

34 Ergin, "Muhâfaza-ı Âbîdâtı Hakkında Nizamname", ağı, c. 4, s. 1784.

35 Ergin, "Kule-i Zemin Hakkındaki Mukarrerât", ağı, s. 1778.

36 BOA, DH.MKT 1940/12, 12 Ramazan 1309 İlo Nisan 1892.

37 BOA, BEO 126/9382, 30 Cemaziyülevvel 1310 120 Aralık 1892.

38 Özellikle yasal düzenleme öncesi süreci tasvir etmesi açısından önemli bir yazı için bkz. Edhem Eldem, "From Blissful Indifference to Anguished Concern. Ottoman Perceptions of Antiquities 1799-1869", *Scramble for the Past: A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914* ed. Z. Çelik, E. Eldem, Z. Bahranlı (İstanbul: SALT, 2017). Bu noktada ayrıca, Emre Madran'ın, "Osmanlı'nın Özellikle surların yangından zarar görmemesi adına, çevrelerinin yapılaşmadan anndırılması konusuna olan vurgusu önemlidir. Ancak yine de surların modern anlamda "yasal koruma" altına alınması için yukarıda belirtilen diğer 19. yüzyıl sonuna değecek gerekçeler, Emre Madran, "Tarihî Çevrenin Tarihî, Osmanlı'dan Günümüze Tarihî Çevre: Tavırlar Düzenlemeler", *Dosya* 141: Tarihî Çevre Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Haziran 2009), s. 6-15. Osmanlı devleinde arkeoloji ve müzecilik üzerine son dönemde yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir: Zeynep Rona, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi: Sempozyum*, 17-18 Aralık 1992 (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993); Wendy M.K. Shaw, *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire* (London: University of California Press, 2003); Edhem Eldem, "An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds: Osman Hamdi Bey (1842-1910)", ed. David Shankland, *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Time and Time of W. H. Shaw*, 1878-1920 c. I (İstanbul: İos Press, 2004), s. 12-149; Wendy Shaw, "Museums and Narratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic", *Scramble for the Past*, s. 253-280; Osman Hamdi Bey ve

Amerikalılar (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2010).

39 Osmanlıca kaynaklarda 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Bizans dinine yönelik artan ilgi üzerine güncel bir çalışma için bkz. Yıldız, Süle Kılıç, *Byzantism Between "East" and "West": Perceptions and Architectural Historiography of The Byzantine Heritage* (Boğaziçi ve Batı Arasında Bizans: Bizans Mirası Arasında ve Mimarlık Tarihî Yazımı), yayımlanmamış doktora tezi, ÖDTÜ, 2013. Dethier'in 1847-1848 civarında İstanbul'a ilk geldiğini itiraben İstanbul ve Osmanlı topraklarında arkeoloji üzerine pek çok çalışma yaptığı bilimektedir. Bkz. Eldem, "The Archeology of a Photograph: Philip Anton Dethier and His Group for the History of the Greek Art", s. 502-503.

40 Vassiadis, ağı, s. 222.

42 Mecmuası (Fünûnîhânede detaylı incelemeler için bkz. Yeşin İlti, Bir Aydınlama Hareketi Olarak Mecmuası-Fünûn, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1986; Ali Budak, *Mecmuası-Fünûn*, *Osmanlı'nın İlk Bilim Dergisi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010).

43 Sillogos Dergisi (*Συλλογισμός Περιοδικός*), c. I, s. 3.

44 Vassiadis, ağı, s. 61.

45 Bankerler, mali enklilikleri ve hayriyevelik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Haris Ertözgözlü, *Greek Banking in Constantinople, 1850-1881*, yayımlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1986; Haydar Kaşgan, *Galata Bankierleri* (İstanbul: Türk Ekonomi Bankası, 1990); Haris Ertözgözlü, "The Development of a Greek Ottoman Bourgeoisie: Investment Patterns in the Ottoman Empire, 1850-1914", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism*, ed. Dimitris Gourdakis ve Charles Issawi (Istanbul, NJ: The Darwin Press, 1995), s. 109-144; Murat Hüliker, *Bir Galata Bankierinin Portresi*, George Zorlaci (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009).

46 Sillogos'un yıllık dergisinde verilen listeye göre 1861'den itibaren.

47 Bu makalelerin yazarları arasında, arkeoloji çalışmaya grubuna aida olan olmayan pek çok Sillogos üyesi dışında, Sillogos'a (ceviri) yazarlığı katkıda bulunan Avrupalı bilim insanları da bulunmaktadır.

48 Derginin çeşitli ciltleri başlı başına da sayısızlaştırmış olduğu çeşitli adreslerde bulmak mümkündür. Bunlardan bazıları: Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu Peder Sakoulidis Kitaplığı: <http://www.mfa.gr/turkey/tr/sismanglomergo/kutuphane>; Karaferye (Mektep) Merkez Halk Kütüphanesi Dijital Arşivi: <http://libervmedias.gr>, Girit Üniversitesi Kütüphanesi Dijital Arşivi, <http://anem.lib.uoi.gr> Yunanistan Milli Dokümantasyon Merkezi: <http://www.openarchives.gr> Harvard Üniversitesi ve Google İşbirliği: <https://archive.org/details/syngrammaperiodosiguy>, Hathi Trust Dijital Kütüphanesi: <https://www.hathitrust.org>. Ancak bu adreslerin neredeyse hiçbirinde derginin tüm sayılarının bulmak mümkün değildir. Başlı tüm ciltler bir arada eksiksiz olarak Atina'da Küçük Asya Araştırmaları Merkezinde topluca erişilebilir durumdadır. Bu vesile ile bu merkezün arşivinde çalışmalarına verdikleri destek nedeniyle, Dimitris Kamounis ve Stavros Anestidis'e teşekkür ederim. Merkez kitaplığının kataloğu Yunan Milli Dokümantasyon Merkezi'nin kütüphaneler sisteminden erişilebilir: <http://argo.eui.gr> Ayrica Atina Üniversitesi Felsefe ve Bilim Tarihî Bölümü, Tarihî Arşivlerin Sayısızlaştırılması Projesi kapsamında <http://hellinonline.eu.org/index.php/projects/filologos-sillogos-konstantinoupoulos> adresinde Sillogos dergilerinde yer alan makalelerin başlık taraması yapılabılır. Bu adreste yer alan veritabanı sadece makalelere atıf kütüphane bilgisi içermektedir. Sillogos toplanlarının içkriterlerini, derginin kendisinin sayfa sayfa taranarak tespit edilmesi gerekmektedir.

49 Vassiadis, ağı, s. 85-146.

TARİH DİSİPLİNİNİN VE AKADEMİNİN ÖTESİNDE BİR TARİHÇİ

NİLAY ÖZLÜ

Vangelis Hoca sadece akademik çalışmalarıyla değil, politik, ideolojik ve insani duruşundaki cesareti, idealizmi ve yeri geldiğinde özel hayatındaki şeffaflığıyla da bizler için adeta bir ilham kaynağı oldu. Öğrencileri için mutlak doğrunun peşindeki aşkın bir kahraman değil, umutları, idealleri, ailesi, zevkleri, inançları, zaafı, keyifleri, biraz da aksanı olan hem İstanbullu hem Atinalı, hem Yunanistanlı hem Türkiyeli, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaşı.

Yıllar önce, henüz Boğaziçi'nde doktora programına kayıt olmamışken, bir mimarlık tarihçisi ve Tarih Bölümü adayı olarak üniversitede konuyla ilgili bazı dersleri takip etmeye başlamıştım. Bu dersler esnasında, mimarlık ile tarih disiplinlerinin, yani fen bilimleri ile sosyal bilimlerin bakış açılarının birbirinden ne kadar farklı olduğunu da gözlemleme fırsatı bulmuştum. Bir meslek kabul edilen ve pratik bir gerekliliği olduğuna inanılan mimarlık ile ideolojik ve sosyal bir aygıt olarak araçsallaştırılan tarihin ve tarihçiliğin konumlandırıldıkları bağlamsal farklara şahit olmuş-tum. Bu anlamda, katılmış olduğum derslerin birinde tarihin ve tarihçinin rolü üzerine yapmış olduğumuz tartışma, hem akademisyenin hem de akademik camianın Türkiye'de ve dünyadaki yeri üzerine düşünmemi sağlamıştı.

Nedir gerçekten akademisyenin rolü? Araçsallaştırılmayan --safı entelektüel bir egzersiz olarak-- bir tarih anlayışı mümkün müdür? Geçmişin inşası ile güncelin eleştirisi arasındaki ince çizgi nerede başlayıp nerede bitmektedir? Nietzsche'nin *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine* (çev. Nejat Borkurt, İstanbul: Say Yayınları, 2015) adlı eserinde vurgulamış

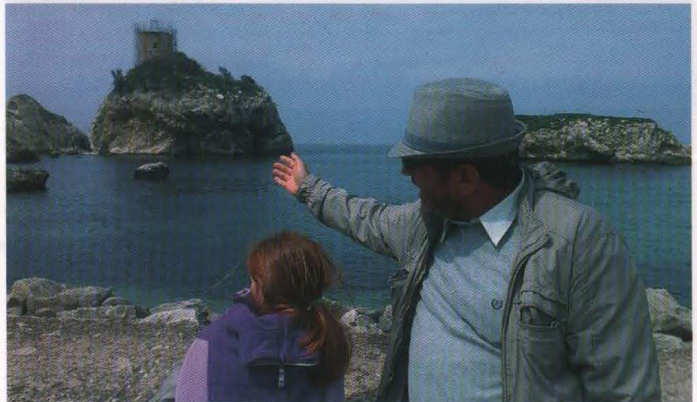
olduğu gibi, tarih ve tarih yazımını geçmişten kurtarmak, daha doğrusu sadece geçmişe sapan tarih anlayışından ziyade bugünü, insanlığı ve hayatı esas alan bir tarih yazımına yönelmek ne derece anlamlı ve başarılabilir görünmektedir?

Nietzsche tarihin ve tarihçinin modern hayattaki rolünü ve gerekliliğini sorgular ve "doğrunun esiri" olarak tanımladığı modern insanın geçmiş saplantısını şiddetle eleştirir, tarihin bir inşa faaliyeti olduğunun altını çizer. Nietzsche'ye göre tarihi ve tarih yazımını geçmişten kurtarmak, sadece geçmişe odaklanan ve mutlak

doğruyu arayan bir tarih anlayışından ziyade, bugüne dair bir söz üretebilen bir tarih yazımına yönelmek gerekmektedir. Tarih ancak insanın özgürlük ihtiyacında, özgürlük duy-yarlılığında ve özgürlük için yapmış olduğu fedakârlık ve mücadelede anlam kazanır. Bu bağlamda, tarihçi ve akademisyenin görevi mutlak doğruyu aramak değil, geçmişe eleştirel bir bakış sunarak özgürlük mücadelesinde yer almak olmalıdır.

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde geçirdiğim seneler içerisinde, mimarlık ve tarih disiplinlerinin zaman ve mekânı anlama, geçmiş

Vangelis Kechriotis, kızı Rana ile Şile'de.

ve bugünü konumlandırma konusundaki farklılık ve benzerliklerini kavrama, araştırma ve irdeleme fırsatı buldum. Mekân kadar zamanın da politik olduğu kavrayışıyla, geçmişe bakışımızın aslında bugünü nasıl ve nereden gördüğümüze dair kritik bir pozisyon tanımladığının bilinciyle, geçmişe dair farklı ve hatta birbiriy-

yere sahipti. Sadece tarihinin değil, akademisyenin toplumdaki yerini tartışan, bu bağlamda eleştirel ve karşılaştırmalı bir düşünce sistematiği geliştirmek konusunda bizi cesaretlendiren örnek bir birey oldu. Kendisinin yüreklendirmesiyle *Toplumsal Tarih* dergisi için yazılar kaleme aldım, pek çok sergi ve konferansı *Toplumsal Tarih* adına takip ettim.'

Vangelis Hoca'nın teşvikiyle Tarih Vakfı'nın 2014 yılında Galata Rum Mektebi'nde düzenlenmiş olduğu "Yine, Yeni: Dünya Kenti İstanbul" sergisinde Münevver Eminoğlu ile beraber çalışma ve serginin hazırlanmasına katkıda bulunma şansına kavuştum. Vakfın 1996 yılında Habitat II kapsamında hazırlanmış olduğu sergilere atıfta bulunarak, aradan geçen on sekiz yıl içerisinde İstanbul'un geldiği durumu tartışmaya açan bu çalışma aynı zamanda Tarih Vakfı tarafından ortaya konan "Kent Müzesi" idealini ve bir türlü gerçekleşemeyen bu projenin kaderini de irdelemeye olanak verdi. Yine Vangelis Hoca'nın teşvikiyle Galata Rum Mektebi'nde sergi kapsamında yapılan konferans ve söyleşileri takip ettim ve yine bu bağlamda *Toplumsal Tarih* için, yenden düşünlenen sergi ve Kent Müzesi üzerine bir metin kaleme aldım. Bu yazıda Habitat II'den günümüze bir türlü gerçekleşmeyen Kent Müzesi macerasını özetlemiştim.'

Bu bağlamda, Tarih Vakfı'nın olduğu kadar Vangelis Hoca'nın da tarih disiplininin kentle ve güncel olanla ilişkisini ön plana çıkaran bir yaklaşıma ortaya koyduğunu söylemek yanıltıcı olmaz zannediyorum. Aşkın, ötekileştirici ve dogmatik bir tarih kurgusunun aksine çoğulcu, kapsayıcı, sorgulayıcı ve eleştirel bir tarih anlayışının bu coğrafyada yeşerebilmesi için, sivil toplum örgütlerine, üniversitelere ve entelektüellere büyük rol düşüyor. Bu anlamda Vangelis Hoca, sadece akademik çalışmalarıyla değil, politik, ideolojik ve insani duruşundaki cesareti, idealizmi ve yeri geldiğinde özel hayatındaki şeffaflığıyla da bizler için adeta bir ilham kaynağı oldu. Öğrencileri için mutlak doğrunun peşindeki aşkın bir kahraman değil,

umutları, idealleri, ailesi, zevkleri, inançları, zaafırları, keyifleri, biraz da aksanı olan hem İstanbullu hem Atınlı, hem Yunanistanlı hem Türkiyeli, hem aktivist hem akademisyen bir hoca, meslektaş ve de yoldaşı.

Bogaçiçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü'nün düzenlediği "Tarih Ne İşe Yarar?" konulu panele katılan Vangelis Kechriotis "Tarihi Herkes Seviyor, Ya Tarihçi(yi)?" başlıklı konuşmasında "Tarih kamusal alanda nasıl kullanılıyor?" sorusuna cevap ararken popüler tarih ile akademik tarihçilik arasında giderek açılan mesafeye dikkat çekerek, gitgide yaygınlaşan "tarihçisiz tarih" anlayışına karşı neler yapılabileceğini araştırıyor ve şunu net olarak ortaya koyuyordu: "Tarihçilik bana göre bir doğruyu savunmak değil, geçmiş anlayışında farklı seçenekleri göstermek ve anlatmaktır." Tarihin retorik, yani kimin, neyi, nasıl, ne zaman ve kime anlattığı, belge fetişizminden ve mutlak doğru arayışından çok daha önemlidir. Bir başka deyişle tarihçinin işi tarihin eleştirel potansiyelini kullanmak, yani tarihi bir bahaneden ziyade bir tehlike haline getirmek, geçmiş tartışırken bugünden çıkmak değil bilakis bugüne dair alternatif ortaya koyabilmek olmalıdır.

Vangelis Hoca yazıları, akademik söylemi, kişisel duruşu ve İstanbul'a olan sevgisiyle hayatlarımıza değmeyi başardı. Özellikle Gezi direnişi esnasında hem bir akademisyen, hem bir aktivist, hem bir hoca, hem bir kentli olarak yeri geldiğinde yanımızda, kimi zaman arkamızda, çoğu zaman ise önümüzde yer aldı. Tarih Vakfı'na katmış olduğu dinamizm ve "Perşembe Kuşumaları" sayesinde sadece öğrencilerine ve akademisyenlere değil, toplumun farklı kesimlerine de ulaşmakta ve popüler tarih ile akademik tarih arasında farklı bir alan açmakta da önemli bir rol üstlendi. Böylece Türkiye'de tarih disiplininin dönüşmesi, daha çoğulcu, daha özgürlükçü ve daha az dogmatik bir hale evrilmesi için çaba gösterdi. Birtakım tabuların ve önyargıların kırılmasında, tartışılır hale gelmesinde Tarih Vakfı Yöne-

Vangelis Kechriotis, 8-12 Nisan 2014 tarihlerinde Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen "Not All Quiet on the Ottoman Front" konferansında.

le çelişen okumalar yaptım. Mimarlık eğitimi sürecinde çevremize, kente ve mekâna dair edindiğimiz eleştirel bakışı geçmişe ve hatta bugüne yöneltmek, yaşadığımız sosyal, politik ve ekonomik bağlamı kavramak açısından kendi adıma önemli bir dönüşüm oldu. Geçmiş, modernitenin tarihsel dinamiklerine bağlı, göreceli ve tartışmaya açık bir kavram olarak konumlandırmayı öğrendim.

Vangelis Hoca ile yollarımızın kesişmesi tam da bu süreçte denk geldi. Akademik ilgi alanlarımız açısından farklı kulvarlarda yer aldığımız, tarih eğitimim süresince kendisinden ders alma şansına kavuşmadığım Vangelis Hoca, benim hayatıma bir üniversite hocası olmaktan ziyade bir tarihçi, entelektüel ve aktivist olarak geldi. Özellikle benim gibi farklı bir disiplinden gelen bir öğrenci için, tarihin ve tarihinin kamusal alandaki rolünü sorgulayan duruşuyla özel bir

tim Kurulu üyesi kimliğiyle çalışan Vangelis Kechriotis'in de önemli rolü olduğunu düşünüyorum. "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey" başlıklı makalesinde geçmişin Türkiye'de nasıl ve ne şekilde tartışıldığını, bizlere öğretilen ve dayatılan resmi tarih ile kolektif belleğin, bireysel hatıraların ve deneyimlerin nasıl çatıştığını güncel örneklerle açıklamaktaydı. Televizyon dizilerinden Hrant Dink cinayetine, politik tartışmalardan mübadele ve Ermeni soykırımına kadar tarihin farklı alanlarla, farklı düzlemlerde, farklı kamusal alanlarda nasıl farklı boyutlarıyla tartışıldığını ve unutturulan geçmişin günümüzde nasıl bir saplantı haline geldiğini ortaya koymakla ve makaleyi şu sözlerle bitirmekteydi:¹

Bu makalenin tarihi referansların birer meşrulaştırma aracından ziyade, geçmiş ve geleceğin, özel ile kamusalın, korku ve umudun yüzleşebileceği bir arena haline gelmiş olduğunu gösterebildiğini umuyorum. Bu durum daha önceleri akla gelmeyen yeni imgelemelere ve hayallere alan açarak, bütün toplumsal ve etnik grupları kolektif damgalarından kurtarabilmekte ve inançların farkındalığa denk olduğunu göstererek bu grupların toplumdaki ve dünyadaki rollerini yeni bir özgüven ile talep etmelerine neden olmaktadır.

Biliyorum ki, Vangelis Hoca hayatta olsaydı akademisyenlerin barış müzadesinde ön saflarda boy gösterecek, bugün ülkemizde ve dünyada yaşananlara karşı sesini en çok yükseltenler arasında yer alacak, şiddet, adaletsizliğe ve haksızlığa karşı her türlü kimliğiyle mücadelesini sürdürecekti. Nietzsche'nin de tarifleniş olduğu gibi Vangelis Kechriotis tarih çalışmalarını bir "özgürlük mücade-

Vangelis Kechriotis'ten öğrencilerine mektup

Sevgili Herkes,

Pek çoğunuz yakında mezun olacaksınız. Çoğunuzla birbirmizi dört yıldır tanırız ve bu süre zarfında benden birtakım meşajlar aldınız. Bu meşajı dikkatli okuyun. Çünkü ilerde size bu kadar kolaylıkla ulaşma imkânım olmayacak ve şu anda bu şansı kuçurmak istemiyorum. Hepimize teşekkür etmek istiyorum. Belki farkında değilsiniz ancak bizler için çok önemlidir. Sizin için ne kadar enerji harcadığımızdan ve birbirmizi için yarattığımız gerilimlerden bağımsız olarak, gerçek şu ki, size yardımcı olmak bizim kampüsteki asıl amacımız. Fakat, karşılığında aldığımız şey ise çok değerli. Derslerimiz daha iyi organize edebilmeyi, zor sorulara cevap vermeyi, zaman zaman hatalı olduğumuzu ve gençlerin bizden daha yetenekli olduğunu öğrendik. Her zaman, fikirlerimizin ve prensiplerimizin tarih disiplininin ve akademinin ötesinde nüfus etmesini

hedefledik. Eğer çalışmalarınızı yüksek lisans seviyesinde sürdürmek niyetinde değilseniz, bir daha karşılaşma şansımız düşüktür. Ancak, bu yıllar zarfında bazı önemli temel gerçeklerin farkına varmış olduğunuzu düşünmek bizi mutlu ediyor. a) Diğer insanların hayatlarına, fikirlerine, duygularına en az kendinizinkiler kadar saygı gösterin. b) Size söylenen hiçbir şeyi eleştirel bir süzgeçten geçirmeden kabul etmeyin. Özellikle de size otoritenin pozisyonundan sesleniyorsa. c) Diğerlerinden daha iyisini başarabilirsiniz, özellikle de seçimlerinizi yapmadan önce onları dinlerseniz. d) Dayanışma bağlarımızı ve kolektif ruhunuzu koruyun, duygu ve düşüncelerinizi paylaşın. e) Hemen harekete geçin. Artık bütün bunları gerçek hayatta da uygulayabileceğinizi kanıtamanın vakti geldi.

lesi" alanı olarak tanımlayan, tarih hakkında konuşurken geçmişe dair değil aslında bugüne dair bir söz üretebilen, hayatlarınıza dokunabilen bir entelektüeldi. Bu amaç uğruna arşivlerin ve akademik makalelerin ötesine geçme cesaretini gösterebilen, sosyal medyada, televizyonda, radyoda, konferanslarda, söyleşiler-

de ve sokakta eleştirel duruşunu hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da ortaya koyabilen bir akademisyen olarak, bizlere neden sosyal bilimler üzerine çalıştığımızı bir kez daha hatırlatıyor.

NİLAY ÖZLÜ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Vangelis Kechriotis, 13 Nisan 2014'te Tarih Vakfı'nın düzenlediği "Gençler 1. Dünya Savaşı'nı Konuşuyor" başlıklı etkinlikte Sainte Pulcherie Fransız Lisesi'nde.

DİPNOTLAR

¹ Toplumsal Tarih'te yayımlanan bazı yazıları: "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdulhamid Döneminde Yıldız Sarayı", sayı 206 (Şubat 2011), s. 38-49; "İmparatorluk, Mimari ve Kent: Osmanlı-Fransız Karşılaşmaları", sayı 226 (Ekim 2012), s. 16-18; "Arşivi Parçalamak Sergisi Üzerine: Tarih yazımını Sorgulamak", sayı 243

(Mart 2014), s. 12-17; "Ütopiyadan Disütopiyaya İstanbul: Heryerleşen İstanbul'da Yokolan Üzerine Düşünceler, Yokyer Üzerine Düşler", sayı 244 (Nisan 2014), s. 14-15; "Tarih Sergileri: Uzak ve Yakın Tarih'in Temsili", sayı 245 (Mayıs 2014), s. 8-11; "Rabih Mroué'nün Performansı", sayı 247 (Temmuz 2014), s. 15; "Ölümcül Simlar-Bir Sergi, Bir Roman ve Multicenter Üzerine Bir Değerlendirme", sayı 255 (Mart

2015), s. 10-12; "Tuzlu Su'ya Dair", sayı 262 (Ekim 2015), s. 16-17; "Nelay Özlü, 'Yine Yeniden İstanbul', Toplumsal Tarih, sayı 242 (Şubat 2014), s. 8-10; 3 Vangelis Kechriotis, "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey", *Historien* 11 (2012): 99.

TARİHÇİ KECHRİOTİS'İN TARİHİNİ YAZMAK: BİR BAŞLANGIÇ, BİR DENEME

K. MEHMET KENTEL

Tarihçi Vangelis Kechriotis'in yazdıkları 21. yüzyılın başında aidiyet hissettiği ülkeler, şehirler, kurumlarla nasıl konuşur? Dönemin hâkim söylem ve iktidar pratikleri Kechriotis'in 21. yüzyıl başında bir tarihçi olarak portresine nasıl etki etmiştir? "Tarihi herkes seviyor, peki ya tarihçiyi?" diye sormuştu Kechriotis; arkasından yazılanlar en azından "bu" tarihçiyi çok sevdiğimizi gösterdi. Peki onu anlayabilir, tarihini yazabilir miyiz?

Elinde Tarih Vakfı flamasıyla Gezi Park'ına doğru yürüyen Vangelis Kechriotis'in fotoğrafına bakarak bir tarihçi pratiği geliştirmeye çalışıyorum; bir kısmını bizzat kendisinden öğrendiğim, içinde hâlâ acemice yolumu bulmaya çalıştığım tarihçilik. 21. yüzyılın başında Yunan bir tarihçiyi modern İstanbul tarihinin en büyük protestolarına, Türkiye'li bir kültür vakfının şemsiyesi altında

katılmaya teşvik eden bağlam nasıl anlaşılabilir? Başka türlü soralım: Tarihçi Vangelis Kechriotis'in yazdıkları 21. yüzyılın başında aidiyet hissettiği ülkeler, şehirler, kurumlarla nasıl konuşur? Dönemin hâkim söylem ve iktidar pratikleri Kechriotis'in 21. yüzyıl başında bir tarihçi olarak portresine nasıl etki etmiştir? "Tarihi herkes seviyor, peki ya tarihçiyi?" diye sormuştu Kechriotis; arkasından yazılanlar en azından "bu" tarihçiyi çok sevdiğimizi gösterdi. Peki onu anlayabilir, tarihini yazabilir miyiz? Bu kısa yazının, Vangelis Kechriotis şahsında tarihçiyi tarihselleştirme, yazdıklarına, tarihçiliğine bir bağlam verme çabasının ilk denemesi olarak okunmasını umuyorum.

2000'LERDE TÜRKİYE VE AKADEMİ

Kechriotis, 2000 yılında Türkiye'ye ilk kez geldiğinde, liberal düşüncenin akademik alandaki hegemonyası iyice görünür olmuştu.¹ Tüm dünyada postkolonyal çalışmaların yarattığı kırılmadan geç ve sorunlu da olsa etkilenecek olan Türkiye tarih yazıcılığı, revizyonist çalışmaları peşi sıra yayımlıyordu.² Kechriotis'in Türkiye'deki ilk yıllarında ders verdiği

Sabancı Üniversitesi ve 2005'te çalışmaya başladığı Boğaziçi Üniversitesi, Kemalist ve sağcı tarih yazımı pratiklerinden sıyrılmak isteyen araştırmacılar için birer vaha niteliğindeydi.

Toplumsal Tarih'in sayfalarında kendilerine sıklıkla yer bulan, Kemalizmin tektipçi ve ilerlemeci tarih anlayışının dışına çıkan bu çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktürlü ve görece toleranslı ortamına vurgu yapıyor, akademinin genelinde ağırık kazanan kimlik sorgulamalarını Osmanlı dönemine uzatıyordu. Akademik çalışmalar bir yandan geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin üstü uzun süre kapatılmış şiddet tarihini yeniden keşfederken, orta sınıflar şehirlerinin, mahallelerinin, mutfaklarının ve hatta ailelerinin gayrimüslim tarihlerini keşfediyor, "hatırlamak" en çok kullanılan kelimelerden biri haline geliyor.

Hiçbir şekilde aynı kefeye koyulamayacak, ancak bazı siyasi ve teorik saiklerde ortaklaşan, aynı dönemin neoliberal iktisatçıları –ki Boğaziçi ve Sabancı üniversiteleri onlar için de oldukça iyi ortamlar sunuyordu– Türkiye'nin demokratikleşme ve zenginleşme yolunun Avrupa Bir-

liği üyeliğinden geçtiğini söylerken, dillerinden düşürmedikleri örnek Yunanistan'dı. Türkiye'yle hemen hemen aynı yıllarda şiddet, darbe ve ekonomik kriz darboğazlarından geçmiş, ancak AB üyesi olduktan sonra "şahlanmış" Yunanistan anlatısı, 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'lerin ilk yarısı boyunca geçer akçe kaldı.³

Osmanlı İmparatorluğu'nun statik imajından sıyrıldığı, çok daha dinamik bir anlatıya kavuştuğu; Yunanistan'ın Türkiye'nin geleceği için takip edilmesi gereken bir örnek olduğu, dahası Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, hem Osmanlı'nın çoğulcu mirasını, hem Yunanistan örneği üzerinden AB hedefini dillerinden ortaya çıktığı yıllarda, Yunan Osmanlı tarihçisi Vangelis Kechriotis İstanbul'da çalışmaya başlamıştı.

Kechriotis kendisini mirasçısı olarak kabul ettiği tarihyazımı geleneklerini şöyle sıralıyordu: Bir yandan Modern Yunan çalışmalarında, Osmanlı'nın Rum Ortodoks tebaasına karşı artan bir ilginin takipçisiydi. Öte yandan Osmanlı çalışmalarında da Jön Türk Devrimi'nin ve imparatorluğun son yıllarındaki sosyal ve siyasi mücadelelerin farklı çehreleri üzerine sayısı gitgide artan eleştirel çalışmaların açtığı söylemsel alanda söz üretiyordu. Kechriotis'e göre bu iki "tarihyazımı geleceği", şehir mekânına olan ilgileri ve bu mekânlarda ortaya çıkmış "kamusal alan"ı bir araştırma nesnesi olarak ele almalıyla ortaklaşıyor. "Bu gelenekleri takip eden Kechriotis, İzmir, İstanbul, Atina ve son zamanlarında Karadeniz şehirlerindeki Rumların parçalı siyasi aidiyet ve faaliyetlerini, kimliklerini, kurdukları sosyal ağları, tarihçiliğinin hammaddesi olarak işledi.

Gerek çalıştığı konular gerekse de üretim yaptığı konjonktür, hem Yunanistan'ın hem Türkiye'nin milliyetçi ve ulus-devletçi tarihyazımı pratiklerine eleştirel bakan Kechriotis'in, Türkiye'de çok popüler ve hatta "pop" bir tarihçi olması için müsaitti. Osmanlıların çoğulcuğunu, Ege'nin iki kıyısının iç içe geçmişliğini vurgulayıp, 2000'lerin

liberal hegemonyasının "token" tarihçisi olabilirdi. Olmadı. Belki de şimdi tarihinin yapması gereken, bu "olmayışa" bir anlam vermeye çalışmaktır.

Bir konuşmasında söylediği gibi, onun başarmaya çalıştığı, "hatırlama takıntısı"na karşı bir tarihçilikti.⁵

"Tarihi tartışırken bugünden çıkmak değil, tam tersi bugüne girebilmek, dolayısıyla tarihi bir referans olarak değil bir tecrübe, bir alternatif ya da farklı seçenekler olarak göstermek ve bu açıdan bir tehlike yaratmak", güttüğü tarihyazımı pratiğinin hedefiydi.⁶ Birçoklarının yaptığı gibi, geride bırakıldığı varsayılan paradigmalara karşı soyunduğu kahraman eleştirmen rolüyle ve "unutulmuş olanın keşfiyle" yetinmeyen, bugünkü hâkim söylemler için de bir tehlike yaratmayı amaçlayan Kechriotis'in yazdıklarında, üzerine çalıştığı imparatorluğun çöküş dönemiyle ilgili endişeli tonu, bugünüyle ilgili kaygılarından ayırmak oldukça zordur. II. Meşrutiyet üzerine yazdığı makalesini "Nasıl bir vatanıtaşlık rejimi azınlık gruplarının kültürel özerkliğini garanti altına alırken bir yandan da çoğunluğa kendi değerlerini ve toplumun geleceği için kendi siyasi vizyonunu teşvik etme şansı verebilir?" sorusuyla bitirirken, bu sorunun II. Meşrutiyet'ten beri cevaplanamadığını söylüyor, ancak günümüz ulus sonrası çoğulcu toplumlarının, geleceğin daha fazla umutlu olmamız sağladığını belirtiyordu.⁷ Yıl 2010'du.

"ÇOŞKU YERİNİ KORKUYA BIRAKIR"

Bu umutlar o zamanlar için (bile) haklı mıydı sorusu ayrı bir tartışmanın konusu. Ancak sonraki yıllar, ne Türkiye'de ne de daha geniş Ortado-

ğu coğrafyasında bu umutları haklı çıkarttı. İç savaşlar, büyük devletlerin müdahaleleri, göçmen krizleri, gittikçe sıklaşan güvenli rejimleri, otoriterleşen liderler, basın ve akademiye karşı yasaklar, tarihinin bugününün resmini çizerken, Kechriotis de gitgide daha yoğun biçimde kamusal tarihle haşır neşir oldu. Osmanlı'da

kamusal alanın tarihçiliğini yapma vaadiyle yolan çıkan Kechriotis bu vaadini kendi kamusal alanında da görünür kılmayı seçmişti.

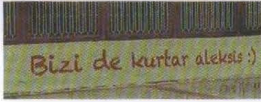
2013'te yayımlanan bir makalesinde, Türk ve Yunan toplumlarının arasında köprü kurmak isteyen tarihinin tarihteki "et ve kan"dan⁸ kaçmasını, yalancı bir "kaybedilmiş cennet" algısı yaratacağını, bunun da, bastırılmış tarihler kadar travmatik olabileceğini söylüyordu. 2012'de yayımlanan başka bir makalesi, Jön Türk Devrimi'nin hemen sonrasında İzmir'deki Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkileri konu alıyor ve "Çoşku Yerini Korkuya Bırakır" başlığını taşıyordu.⁹ Kechriotis'in tarihçiliği bu korkuya saplanmamayı ama korkunun tarihini yazmaktan da korkmamayı esas alıyordu.

Kechriotis'in yürümeye çalıştığı bu çizgi, postkolonyal kırılmanın ve madun çalışmalarının Türkiye'deki sorunlu izdüşümlerinden de ayrılması sağladı. Bu çalışmalar çoğu zaman oryantalist literatürün Doğu-Batı ayrımlarını tekrar etmekten, romantik ezen-ezilen kategorileriyle komple teorilerine sarılmaktan öteye geçemezken,¹⁰ dahası bu söylem Türkiye dış politikasına da yön vermekteyken, Kechriotis'in postkolonyal literatürün Osmanlı çalışmalarına etkisini tartıştığı yazısı, bu kategorilerin ne kadar dinamik olduğuna, Osmanlı tarihi için ezen ve ezilenler arasında

Vangelis Kechriotis, 4 Şubat 2015'te Kadir Has Üniversitesi'nde düzenlenen "25 Ocak Yunanistan Seçimleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma" başlıklı panelde.

<http://www.khas.edu.tr/abunm/145>

ontolojik ayrımlar yapmanın ne kadar zor olduğuna, yapısal faktörleri göstererek dikkat çekiyordu."

Ancak o bu ayrımın daha net biçimde görülebildiği örneklerde de kamusal alandan kaçınmadı. Yukarıda da söylediğimiz gibi, takip ettiği tarihyazımı geleneğinin şehre olan ilgisini yerel siyaset, taban hareketleri ve şehir mobilizasyonu konularına yoğunlaşarak devam ettiren Kechriotis, İstanbul'un kamusalığında da aktif biçimde rol aldı. 2000'li yılların ikinci yarısı boyunca kent hakkının örgütlenmesi için mücadele eden kişi ve

kurumlarla dayanışmış, aktif olduğu Tarih Vakfı'nı Ayasofya konusunda harekete geçirmişti. Bağımsız ve hümanist bir tarihyazımının, kültürel mirasın ve şehir hakkının korunmasının, kurum kimliğinin bir parçası olarak kabul edildiği Tarih Vakfı'nın flamasının Kechriotis'in ellerinde Gezi Parkı'na ulaşmış olması elbette tarihsel olarak anlamlıydı.

Türkiye'de tüm bunlar olurken, Yunanistan tarihinin en büyük ekonomik buhranlarından birine, çok güçlü ve sol bir sokak muhalefetine ve aynı zamanda aşırı sağın yükselmesine tanıklık etti. Kechriotis'in *Radike* gazetesinde yazdığı yazılar, Erdoğan'ın iki yakasının toplumsal hareketleri arasında bağ kurmaya çalışanların diline ortaklık etti. Türkiye'li so-

kak duvarlarını Syriza lideri Alexis Tsipras'a referansla "Bizi de kurtar Alexis!" yazılarıyla süslerken, Kechriotis bunun da tarihini tutuyordu.¹⁴

TARİHÇİNİN İZİNDE BİR TARİHYAZIMI

Kechriotis, tarihini yazdığı kişi ve zamanların yanı sıra kendi hakkında da yazdığının farkında olan bir tarihçi'di.¹⁵ Belki de bu yüzden, yayımlanan son yazısının kendi deyişle "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus, Tarihçi Pavlos Karolidis" üzerine olması çok uygundu.¹⁶ Karolidis'in hikâyesinin izini süren Kechriotis'in derdi, dönemdaşı birçok kalem gibi çoğulcu bir kimliğin kutsanmasından ibaret değildi. Tarihteki kararsızlıkların, haklarında hüküm verilememiş olanların tarihini, güzelleyerek değil eleştirel biçimde kaleme alırken, aynı zamanda tarihinin tarihteki yerini deşmeye çalışıyordu. Zira yıllar öncesinden tespit ettiği gibi, "Tarihi herkesseviyor, ama karşı karşıya kaldığımız şey gerçekten tarihsiz bir tarihtir!"¹⁷ Kechriotis bu tarihin ortasına tarihçileri de yerleştirdi. Dilerim bu yazı onun yapmaya çalıştığına ufak bir katkı, bu coğrafyanın tarihini yazarların tarihini yazmaya dair düşülmüş bir not olsun.

MEHMET KENTEL

UNIVERSITY OF WASHINGTON ORTADOĞU ÇALIŞMALARI PROGRAMI DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

- 1 Necmi Erdoğan, "Kültürel Çalışmalar, (Kendiliğinden) İdeolojisi ve Akademisi", *Toplum ve Bilim* 97 (Yaz 2003): 43-64.
- 2 *Toplum ve Bilim*'in postkolonyal ve madun çalışmalarını ömsane tarihyazım bağlamında masaya yatırdığı özel sayısı 1999 kışında yayımlanmış. Bkz. *Toplum ve Bilim* 83 (1999/2000).
- 3 Aynı, söyleti tekrarlayan ilk yazı bu dönem kronolojik sınırlarını çiziyor: Gengiz Candır, "Sofya'dan", *Sabah*, 8 Haziran 1997, <http://arxiv.sabah.com.tr/1997/06/08/192.html>. Mehmet Altan, "AB Bir Ruh Hali'dir" (röportaj), *Lojilife*, Nisan 2005, <http://www.lojilife.com.tr/Dergi/sayil/mehmetaltan.asp>.
- 4 Vangelis Kechriotis, "Experience and performance in a shifting political landscape: The Greek-Orthodox community of Izmir/Smyrna at the turn of the 20th century", *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies* 17 (Gün): 61-105.
- 5 Kechriotis, "From Oblivion to Obsession: The Uses of History in Recent Public Debates in Turkey", *Hastereim* 11 (2008): 99-124.
- 6 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarih Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", *Sosyal Bilimler* "Ne İşe Yarar?", (İstanbul: Sosyal Bilimler Kurulu, 2013), s. 58.
- 7 Kechriotis, "The Second Constitutional Period of the Ottoman Empire: A Disputed

- Legacy", Elzabeth Özdoğan, Sait Özervarlı ve Feryal Tansug (der.), *Transnational Governance and Democracy in Middle Eastern and European Perspectives*, (İstanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 2010), s. 33-44.
- 8 İngilizce "Jesh and blood", "İnsanoğlu, insanlığın tüm halleri" olarak çevrilebilir. Ancak Kechriotis muhtemelen "eşvekan"da kastedmiştir.
- 9 Kechriotis, "The Enthusiasm Turns to Fear: Everyday Life Relations between Christians and Muslims in Izmir in the Aftermath of the Young Turk Revolution", François Georgeon (der.), *COLLECTION TURCICA VOL. XVII: L'ivresse de la liberté: la révolution de 1908 dans l'Empire ottoman* (Paris: Peeters, 2012), s. 295-316.
- 10 Necmi Erdoğan, kültürel çalışmalar alanının 2000'li yılların başındaki ahalvini şöyle özetliyordu: "Kültürel çalışmalar! İndirgenmiş, dondurulmuş, semaiize ve karikatürize edilmiş bir post-yapısalcılık ve yapısöküm yorumu, kültürel anlamların sabitsizliğini ve çoğulluğunu, ötekilerin yüzergezerliğini, farklılık ve ötekiliğin özneyi merkezleştirilmesini türlü türlü 'örnek olaylar'la resmediyor. Kapitalizmin akışı ve aksiyomatığı, sınıl, toplumsal-kültürel hiyerarşiyi gibi nosyonlara inbar etmeyen hakim etilimle kültürel çalışmaların

- sunduğu siyasi kültürel görecelikten, çoğulculuktan ve liberal çok-kültürlülüktən ayrılmak da hayal zorlaşır." (Erdoğan, a.g.m. s. 30). Benzer bir yorum tarih disiplini için de yapılabilir: çoğulcu, sanayim. Postkolonyal çalışmaların kankatürize tasvirlerine kamusal alandan bir örnek için, dönem başkanı Ahmet Davutoğlu'nun Orhan Miriçli tarafından Türkiye'nin Edward Said olarak nitelendiğini yazısına bakılabilir: "Bij Davutoğlu", *Star*, 25 Ağustos 2014, <http://haber.star.gazete.com/yazar/bij-davutoglu/yazi-93076>
- 11 Kechriotis, "Postcolonial criticism encounters late Ottoman studies", *Ilustorein* 13 (2013): 39-45.
- 12 Kechriotis, "alexis save us too! How the Turkish public responded to SYRIZA's victory", *ChronosMag* XPONOS: 22 (02.2015) <http://www.chronomag.eu/index.php/v-kechriotis-alexis-save-us-too-how-the-turkish-public-responded-to-syrizas-victory.html>
- 13 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarih Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", s. 58.
- 14 Kechriotis, "Atina'da Kapadokyalı, İzmir'de Atinalı, İstanbul'da Mebus: Pavlos Karolidis'in Farklı Kiplik ve Aidiyetleri", *Toplum ve Bilim* 157 (Mayıs 2015): 38-35.
- 15 Kechriotis, "Disiplinler Arası Atölye: Tarih Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", s. 53.

TARİH VE HAFIZA ARASINDA GEÇ OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA BİR RESSAM: ELENİ İLİADİS

GİZEM TONGO

Geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum ressamlarına dair Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Vangelis Kechriotis ile birkaç yıl önce yaptığım sohbet, beni dönemin önemli ressamlarından Eleni Iliadis'e dair yazmaya teşvik etti. Amacım ressama dair bildiklerimiz kadar, bil(e)mediklerimizin de nedenleri üzerine düşünmek. Söylemek istediğim şudur ki, İliadis'in tarihi her ne kadar kozmopolit ve çoğulcu bir ortama işaret etse de, aynı zamanda milliyetçi politikaların, savaşıların ve mücadelenin tarihidir.

Milan Kundera sürgünde yazdığı ilk romanı *Gülüştün ve Unutuşun Kitabı*'na 1948 yılına ait bir fotoğrafı başlar: Çek Komünist Partisi'nin başkanı Klement Gottwald, Prag'daki bir sarayın balkonundan halka seslenmektedir. Dönemin dışişleri bakanı Vladimir Clementis de balkonda, Gottwald'ın hemen yanındadır. Fotoğraf yüz binlerce bastırılarak, afişlerde, kitaplarda ve müzelerde yerini alır. Ta ki 1952 yılında, partinin propaganda bölümü, ihanetle suçlanan Clementis'i afişlerden silene ve sansürlenmiş fotoğraf Gottwald'ı balkonda tek başına gösterene kadar. Hikâyenin devamında Kundera'nın muhalif yazar karakteri şöyle diyecektir: "İnsanın iktidara karşı savaşı, belleğin unutuşa karşı savaşıdır."

Bu yazının çıkış noktası da unutuşa karşı bir direniş isteğinden kaynaklanıyor: Geç Osmanlı tarihinin görünmez olan Rum ressamlarına dair Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Vangelis Kechriotis ile birkaç yıl önce yaptığım sohbet, beni dönemin

önemli ressamlarından biri olan Eleni Iliadis'e dair yazmaya teşvik etti.¹ Amacım ressama dair bildiklerimiz kadar, bil(e)mediklerimizin de nedenleri üzerine düşünmek.

ELENİ İLİADİS (1895-1975)

Eleni Iliadis'in hayatı ve resim sanatı hakkında bilgi ulaşabildiğimiz yegâne Türkçe kaynak, Mayda Saris'in 2003 yılında hazırladığı *İstanbul'da Rum Ressamlar* adlı ki-

tabı.² Kitabın Iliadis'e ayrılan yarım sayfalık bölümünde yer alan bilgilere göre, 1895 yılında İstanbul'da doğan ressam, sanat eğitimine Münih'te başlamıştır:

W. Tos, M. Heyman laynenl ve H. Gröber'den laynenl resim eğitimi alan Iliadou, Napoli ve Paris müzelerini ziyaret ederek sanatsal araştırmalar yapmıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönerek çalışmalarını bir süre burada sürdüren ressam, 1924'te Atina'ya göç etmiştir.³

Kadınların 1920'ye kadar Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilmediğini göz önünde bulundurursak,⁴ Iliadis'in diğer birçok kadın ressam gibi Moritz Heymann ve Hermann Groeber'in özel atölyelerinde eğitim görmesi gayet anlaşılırdır.⁵ Genellikle sanat eğitimi için Paris'e giden diğer Osmanlı ressamlarından farklı olarak, Münih'i tercih eden Iliadis için bu durum aslında pek de tesadüfî değildi: Yunan Krallığı'nın başkenti Atina'da 1840'larda kurulan

Eleni Iliadis'e ait bir portre çalışması. Tuval üzerine yağlıboya. Özel koleksiyon.

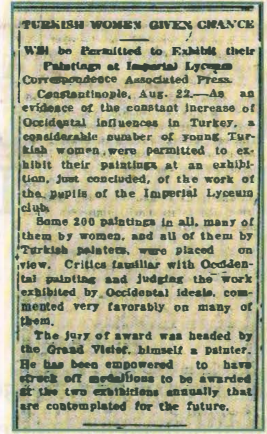
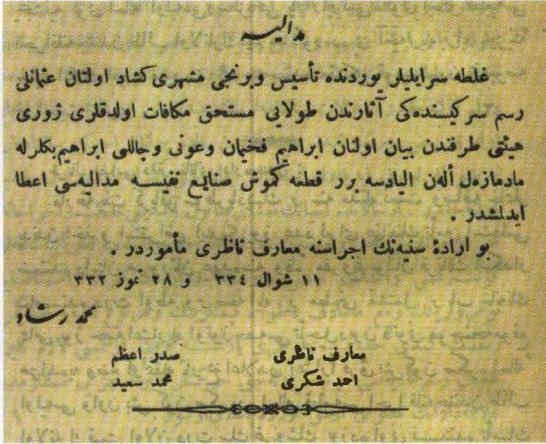
Mayda Saris, *İstanbul'da Rum Ressamları/Greek Painters of Istanbul, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 2003.*

1916 yılındaki Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi'nde İliadis'in gümüş sanayi-i nefise madalyasıyla ödüllendirildiğine dair gazete haberi. Takvim-i Vekayi, nr. 2617, 3 Ağustos 1916.

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Koleksiyonu.

Arkansas City Daily Traveler, 20 Ağustos 1916, s.6.

1916 yılındaki serginin düzenlendiği Società Operaia Italiana binasının giriş katı. Bina bugün İstiklal Caddesi Deva Çıkmaşı'nda Casa Garibaldi İstanbul adıyla aslına uygun olarak tekrar ziyaretçilere açılmak üzere hazırlanıyor.

Güzel Sanatlar Okulu'nun başarılı öğrencileri, Paris yerine genellikle Münih'teki Güzel Sanatlar Akademisi'ni tercih ediyordu. Elbette, Atina ile Münih arasında kurulan kültürel ilişkiler düşünüldüğünde, Yunan Krallığı'nın başındaki Baviera Prensi Otto'nun da bunda payı büyüktü.⁶

Bugün Yunanistan'ın en tanınmış ressamlarından biri olan Nikolaos Gyzis'in (1842-1901) 1865'te Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilmesinden ve daha sonra Akademisi'ye

hoca olmasından sonra, Münih'teki Güzel Sanatlar Akademisi veya şehirdeki özel atölyeler birçok Yunan ressamın sanat eğitimi için ilk tercihi oldu. Yunan Krallığı'nın 19. yüzyıldaki en önemli sanat akımı olan "Münih Okulu" da böylece oluştu. Gerçi, resim eğitimi almak isteyen bir kadın olarak İliadis'in diğer bir seçeneği de Atina'ya gitmek olabilirdi, zira 1894 yılında Atina'daki Devlet Sanatlar Okulu'nda kadınların resim ve heykel dersleri alması için özel bir sınıf açılmıştı.⁷ Hatta 1901 yılından itibaren, kadınlar erkeklerle aynı sınıfta eğitim görmeye de başlamıştı.⁸ Ancak, 1871 yılında resmi olarak Almanya'nın birleşmesinden sonra imparatorluğun rapsiz ve önemli "sanat şehri" (Kunststadt) olan Münih, birçok açıdan İliadis için daha çekici olmalı. O dönemde Osmanlı devletinin kadın sanatçıları yurtdışına eğitime yollamak gibi bir uygulaması olmadığı için, İliadis'in hangi imkânlarla Münih'e gittiğine dair henüz tatmin edici bir bilgiye sahip değiliz.⁹

Saris kitabında İliadis için "empresyonist üslupta portre ve peyzajlar betimlemiştir" bilgisini de ekliyor.¹⁰ Ancak, kitapta ressama ait tek bir eser görebiliyoruz: Tarihsiz ve özel bir koleksiyonda bulunan –siyah-beyaz basılmış– bir portre çalışması. Portresi yapılan kişinin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte, siyah cübbesi ve boyundaki İsa kolyesinden anlaşıldığı

üzere önemli bir din adamı olduğu aşikâr. Her ne kadar İliadis'in estetik anlayışına ve İstanbul'daki sanat hamileriyle olan ilişkisine dair kesin yorum yapmak mümkün olmasa da, ressamın I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un sanat ortamında epey etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İLİADİS VE GALATASARAY SERGİLERİ

1916 ve 1917 yıllarında, daha önce İtalyanlara ait olan Beyoğlu'ndaki Società Operaia binasının Galatasaraylılar Yurdu'na dönüştürülmesinden sonra, burada düzenlenen resim sergilerine İliadis'in de içinde bulunduğu dönemin birçok Osmanlı ressamı katıldı.¹¹ 1916 yılının sergi kataloğuna göre, "Bavyera Köprüsü", "Kadın", "Meyveler", "Rahibe" gibi yirmiden fazla tablosuyla sergiye katılan İliadis, en çok eser sergileyen ressamlardan biriydi.¹² Zira sergiye katılanlardan dolayı Avni İlişli, Feyhanan Duran ve İbrahim Çallı ile birlikte "gümüş sanayi-i nefise madalyası" ile ödüllendirilen tek kadın ressam olmuştu.¹³ Aynı sergide Celile Hikmet Hanım, Harika Hanım, Matmazel Mari Bahar ve Matmazel Mari Kırızlıyan gibi dönemin diğer kadın ressamlarının çalışmalarını da görmek mümkündü. İlginçtir ki, etkinliğe dair Amerikan basınında, gittikçe artan Batı etkisinin bir göstergesi olarak, birçok Türk kadınının resim-

İliadis'i geç Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele aldığımızda karşımıza iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi, Türkiye'deki resmî sanat tarihi yazımının bizlere gösterdiğinin aksine, geç Osmanlı dönemi sanat ortamının birçok farklı kimlikten sanatçıların bir araya geldiği, kozmopolit ve çoğulcu bir ortam olduğu; ikincisi de, aslında bu birinci sonucun, hikâyenin tamamı olmadığı.

ğu şehri terk etmeyi seçmiş ya da etmek zorunda bırakılmıştı.²⁰ 1924 yılında Atina'daki bir okulda kişisel sergisini düzenlediğinde, doksan adet tablosunun arasında "Rumeli Hisarı", "Ayasofya", "Sarayburnu", "Büyükada" gibi İstanbul'a ait birçok manzara resmi bulunuyordu.²¹ Atina'ya yerleştikten sonra ve vefat edeceği 1975 yılına kadar İstanbul'da izine artık hiçbir şekilde rastlayamadığımız İliadis için, Saris yazısını şöyle bitiriyor:

...1939, 1940, 1943, 1947-1948, 1948, 1949 yıllarında Atina'da kişisel sergiler düzenleyen İliadou. 1939, 1940, 1952 yıllarında Yunanistan'da karma sergilere katılmış ve pek çok ödülün de sahibi olmuştur. İliadou, Atina'da yaşamını yitirmiştir.²²

Daha önce bahsettiğimiz portre çalışması dışında Türkiye'de basılmış yazılı kaynaklarda veya müze koleksiyonlarında İliadis'in herhangi bir tablosuna henüz rastlayabilmiş değiliz. Işın Ilgın tarafı, Halil Edhem tarafından 1917 yılında hazırlıkları yapılan ama açılışı gerçekleştirilemeyen müzenin koleksiyonunda İliadis'e ait "Kıtaracı" adlı bir tablonun bilgisi bulunuyordu. Halil Edhem'in 1924 yılında yayımladığı *Elvah-ı Nakışiye Koleksiyonu* kitabının müze için satın alınan tabloların listesinin verildiği bölümünde şu bilgiler yer alıyordu: "Hélène Héliades, 'Kıtaracı', Beyoğlu'nda Galatasaraylılar Yurdu'nda 1332'de tertib olunan sergiden iştirâ edilmiştir. İrtifâ'ı 0,65; arzı 0,90."²³

Belki de işin daha da ilginç olan kısmı, *Elvah-ı Nakışiye Koleksiyonu*'nda İliadis'in "Alman Mesleği" (Alman Ekolü) kategorisinin içerisinde yer almasıydı.²⁴ Burada ressamların sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler son derece ilginçtir; Halil Edhem'in etnik ölçütlere önemli bir rol biçtiğini söyleyemeyiz. Gerçekten de, Polonya asıllı, Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından Joseph Warnia-Zarzecki (1850-?) de İliadis gibi "Alman Mesleği" kategorisinde yer alırken, Ermeni asıllı ressamlardan Viçen Arslanyan "Türk Nakış Mesleği" kategorisinde İbrahim Çallı, Şeker Ahmed Paşa, İsmail Hakkı gibi ressamlarla aynı başlık altında sınıflandırılmıştır. Peki, İliadis'in "Alman Mesleği" kategorisinde yer alması, koleksiyonda başka Rum ressam olmamasından dolayı Halil Edhem'in sadece onun için yeni bir kategori açmak istemesiyle açıklanabilir mi? Bu ihtimal pek mümkün değil, çünkü Ermeni asıllı Rus Ressam İvan Ayzavovski

"Rus Mesleği" kategorisinde tek başına yer alır. Ancak, Ayzavovski'nin "Ermeni" kimliğine dair hiçbir bilgi görülmez. O halde Halil Edhem'in bu tasnifi yaparken asıl motivasyonu ne olabilirdi? Söz konusu sınıflandırmada 1917 yılında mı yoksa 1924 yılında mı yapılmıştı?

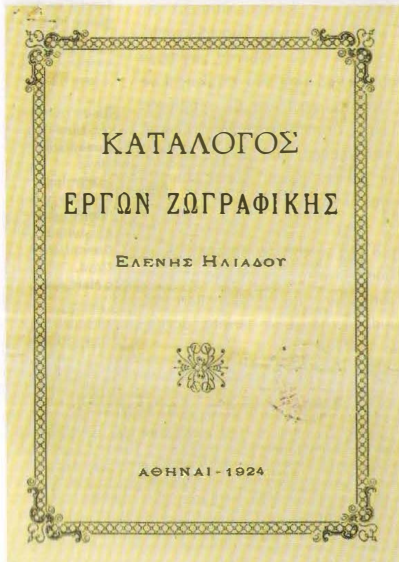
Ilgınctır ki, 1933 yılına ait bir resim sergi kataloğunda "M. Helyadis" olarak adına rastladığımız ressamın "Kıtaracı" adlı tablosu "Kıtare Çalan Delikanlı" olarak kaydedilmiştir.²⁵ Ne var ki, tüm çabalarımıza rağmen İliadis'in bu tablosunun bugün hangi koleksiyonda yer alıyor olabileceğini dair hiçbir bilgiye ulaşamadım. Bugün *Elvah-ı Nakışiye Koleksiyonu*'ndaki tablolar Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi, Milli Saraylar ve Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi gibi farklı müzelerin koleksiyonlarında bulunuyor. Türkiye'deki müzelerin veya galerilerin depolarında henüz gün yüzüne çıkmamış eserler olduğunu varsayarsak, İliadis'in tablosuna belki bir gün denk geleceğimizi umut edebiliriz. Öyle olsa da, asıl sormamız gereken soru, geç Osmanlı döneminin sanatçıları arasında hatırı sayılır bir öneme sahip olan İliadis'ten geriye bugün neden bir şey kalmadığıdır.

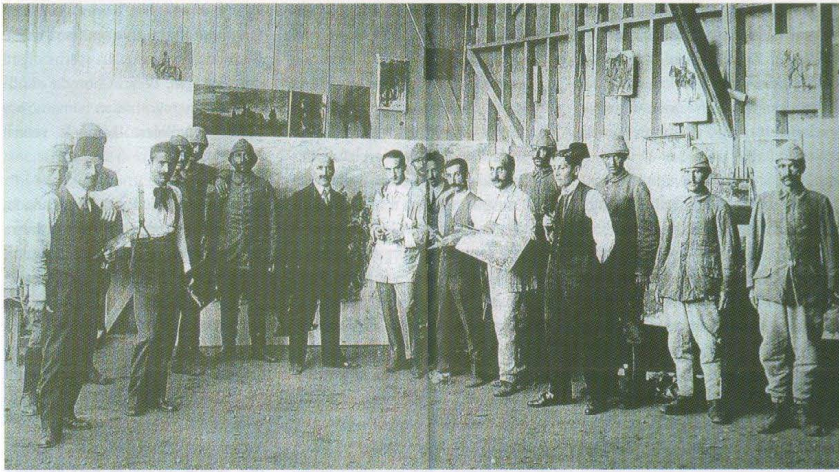
GEÇ OSMANLI RESİM SANATI TARİHİNE (YENİDEN) BAKMAK

I. Dünya Savaşı yıllarında aktif olan ressamların sayısı ile bugün Türkiye'de o döneme dair hatırladığımız ve bildiğimiz ressamların sayısı arasındaki uçurumun büyük olduğunu söyleyebilirim. Geç Osmanlı resim sanatı tarihine odaklanan kitapları ve sergi kataloğlarını göz

İliadis'in 1924 yılında Atina'da düzenlenen resim sergisine ait kataloğ. Εξένη Ηλιαδού, Κατάλογος Έργων Ζωγραφικής (Αθήνα, 1924).

http://85.72.36.238/Pictures/1000_1924.pdf

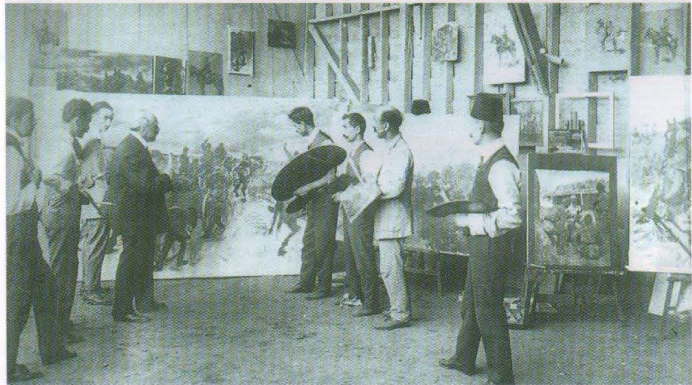

**Şişli Atölyesi
ressamları bir
arada.**

Alihan Kamil
Gören, *Türk Resim
Sanatında Şişli
Atölyesi ve Viyana
Sergisi*, İstanbul: Şişli
Belediyesi-Hizmet
Resim ve Heykelt
Müzesi Derneği
Yayını, 1997, s. 41-43.

önünde tutarsak, bu çalışmalarını hazırlayanların hepsinin İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Avni Lifij, Namık İsmail veya Nazmi Ziya gibi "1914 Kuşağı" veya "Türk Empresyonistler" olarak tanımlanan ressamların üzerine yoğunlaştığını ve 1917'de Celâl Esad İrseveren'in girişimiyle kurulan Şişli Atölyesi'ne ve "Türk ressamları tarafından Avrupa'da açılan ilk sergi" olarak anılan Viyana (1918) sergisine mutlaka değindiğini görebiliyoruz.²⁶ Oysa aynı kaynaklarda 1916 ve 1917 yıllarında Galatasaraylılar Yurdu'nda açılan sergilere, Şişli Atölyesi'ne göre, daha az yer ayrılmış durumda. Şişli Atölyesi'ndeki ressamların Türk-Müslüman kimlikleri Cumhuriyet'in homojen ulus-devlet anlayışıyla uyumluluk gösterirken, sanat tarihçileri Galatasaray sergisindeki birçok gayrimüslim sanatçıyı sanat tarihinin tam olarak neresine yerleştirebilecekleri konusunda mütereddit görünüyor.

Türkiye'nin toplumsal belleğinden silinen birçok ressam arasında, İliadis sadece bir tanesi. Ancak, hem Rum hem de kadın olmasından dolayı, resmî sanat tarihi yazımındaki aykırı konumu daha farklı bir boyut alıyor; diğer bir deyişle sessizliği ve görünmezliği iki kat artıyor. Elbette bu durumun birbirinden bağımsız olmayan fakat farklı bağlamlarda yer alan birkaç nedeni var. İliadis'in sa-

nat tarihinden dışlanmasına anlam verebilmek için, resim sanatı kانونunun oluşturulması ile sanat tarihinin yazılışı ve ulusal kimliğin inşası arasındaki yakın bağları anlamak gerekiyor.²⁷

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Osmanlı'nın "enkazından" çıkan yeni ulus-devletin sanat tarihçileri ve entelektüel seçkinleri, "modern Osmanlı/Türk" resmindeki "modern" kavramını Türkiye'deki sanat tarihi tartışmalarının önemli bir odak noktasına koydu. Yeni rejimin devlet-sanatçı ilişkisinde kendilerine oldukça sağlam bir yer edinen, bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne oldukça "yumuşak" geçiş yapan "Türk Empresyonistler" olarak tanımlanan ressamlar, "mo-

dern Türk ressamı" kimliğinin *une qua non'u*, yani olmazsa olmazı olarak görüldü. Batılı anlamda Osmanlı resminin doğuşu sadece Müslüman-Türk erkek sanatçıları üzerinden anlamlandırılırken, kadın ve gayrimüslim sanatçıları, en hafif deyişle, dipnotlarda bıraktı.

Cumhuriyet dönemi sanat tarihçilerinin, geç Osmanlı sanat ortamını "milleştirme" girişimlerinin en çarpıcı örneklerinden biri herhalde İliadis'in de katıldığı Galatasaraylılar Yurdu Sergileri'ne dair Nurullah Berk'in 1973 yılında kaleme aldığı yazıdır:

Birinci Dünya Savaşı'nın 1914'te patlaması, İstanbul'daki okul, kulüp ve lokalim elimize geçmesini kolaylaştırmıştı. Bu arada İtal-

yanların "Societa Operaia" lokali Galatasaraylılar olarak yurt yapmışlardı. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti yalnız Türk ressamlarının eserlerinden kurulu ilk sergilerini 1914-1915 yıllarında burada tertipledi.²⁸

Berk'in yazısındaki tarih hatasını (1914-1915) bir kenara bırakırsak, kullandığı tabirlere ilişkin seçimleri ("elimize geçmesi", "yalnız Türk ressamları") modern/çağdaş resim sanatına ilişkin tarihyazımında Türk olmayanlara yönelik hasmane yaklaşımı göstermesi açısından önemlidir. Aynı Galatasaraylılar Yurdu sergilerine dair, 1917 yılında Nazmi Ziya'nın *Yeni Mecmu'a*'da yayımla-

dığı makalesinde ise, "Türk" kavramı Berk'tekinden oldukça farklıdır:

Düşünülsün ki, bundan on dört on beş serte evvel Beyoğlu'nda ecnebi sanatkarlarının gayretile bir veya iki defa resim sergisi açılmış idi. Bu sergilerde ancak üç, dört Osmanlı imzasına tesadüf olunurdu. Şayan-ı teşekkürdür ki aradan pek çok zaman geçmeden bu gün yalnız Osmanlı sanatkarlarının asarıyla müzeyyen sergiler vücuda getirebiliyoruz. Yalnız inkılaptan sonradır ki Türk sanatkarları her türlü vesait müracaatla sanatlarını ileri getirmişlerdir ... az zamanda bir Osmanlı sanatı bile meydana çıkarmışlardır.²⁹

Berk'in yazısındaki "Türk ressamları" tanımının Nazmi Ziya'nınkinin aksine gayrimüslim sanatçıları içermediğini anlamak için, Berk'in burada alıntıladığımız paragrafından hemen önce yazdığı cümlelere bakmak yeterli olacaktır:

1888 ve 1910'larda Beyoğlu'nda, özellikle yabancı sanatçıların, yerli Rum ve Ermenilerin katıldığı sanat gösterileri tertiplenmiş. Bunların arasında Köceoğlu Kırkor Efendi, Madam Hobart, Delasuda gibi amatörlerle Valery, Warnia-Zarzecki, Oskan gibi hocalara rastlanıyor.³⁰

Nazmi Ziya'nın 1917 yılındaki yazısının aksine, Nurullah Berk'in "Türk ressamları" ifadesi çok daha dar ve dışlayıcıdır. Berk'in –ve daha başka birçok milliyetçi sanat tarihçisinin– anlatısında, İliadis'in hikâyesi "yalnız Türk" ressamlarının tarihinin dışındadır ve dolayısıyla önemsizdir. Bu anlamda, sanat tarihi kitaplarına ve müzelerdeki resim koleksiyonlarına sadece güzel sanatlar tarihinin ve bilgisinin sunulduğu ve sergilendiği yerler değil, devletin hâkim ideolojisinin vücut bulduğu kaynaklar ve mekânlar olarak baktığımızda, modern Osmanlı resminin kültürel tarihindeki "Türkleştirme" çabaları ve bu çabaların uzantısı şeklinde ortaya çıkan sorunlar daha görünür olacaktır.

SONUÇ YERİNE

2013 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü'nün organize ettiği konuşmada Vangelis Kechriotis arşivlerle uğraşmanın "inanılmaz keyifli ve ilginç" olduğunu söyledikten sonra sözlerine şu soruyla devam etmişti: "Aynı zamanda bu belgelerden bir mesafe alıp da 'Ben bunu ne şekilde kullanacağım, ne demek istiyorum, başkası nasıl kullanıyor, ne demek istiyor?' ... Bütün bu tartışmayı yapmak, en azından bundan haberdar olmak çok önemli değil mi?"³¹ Pekî, benim bir Rum kadın ressam hakkında arşivlerde bulduğum –ve çok daha fazlasını bulmayı ümit ettiğim– belgelerle söylemek istediğim neydi? İliadis'e

Vangelis Kechriotis
8-12 Nisan 2014
tarihlerinde
Bilgi
Üniversitesi'nde
düzenlenen
"Not All Quiet
on the Ottoman
Fronts" başlıklı
konferansta.

dair "keşfettiğim" bilgileri ne şekilde kullanacaktım?

İliadis'i geç Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele aldığımızda karşımıza iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi, Türkiye'deki resmi sanat tarihi yazımının bizlere gösterdiğinin aksine, geç Osmanlı dönemi sanat ortamının birçok farklı kimlikten sanatçıların bir araya geldiği, kozmopolit ve çoğulcu bir ortam olduğu; ikincisi de, aslında bu birinci sonucun, hikâyenin tamamı olmadığı. Edhem Eldem'in de çok açık ifade ettiği gibi, Osmanlı geçmişinde "gayrimüslimlerin varlığı, yaşamı, rolü ve akıbetiyle ilgili" çalışmaların "tarihten dışlanmış bazı kişi ve toplulukları geri kazanma gibi takdirde şayan bir görevi üstlenirken bile bunu bir tür kaybolmuş cennet

nostaljisi kapsamında yaptıklarından, neticede geçmişte kalmış olan çok ciddi ihtilaf, mücadele ve haksızlıkların üzerinden adeta bir sünger geçirilmesine toz pembe, liberal, anlayışlı, eşitlikçi bir Osmanlı Imparatorluğu görüntüsü yaratarak tarihi gerçeklerden uzak olduğu kadar bir tür 'arka kapı milliyetçiliği' olarak nitelendirilebilecek bir anlayışa da hizmet etmiştir.³² Söylemek istediğim şudur ki, İliadis'in tarihi her ne kadar kozmopolit ve çoğulcu bir ortama işaret etse de, aynı zamanda milliyetçi politikaların, savaşların ve mübâdelenin tarihidir.

Bu bağlamda, geç Osmanlı dönemi İstanbul'unun sanat ortamını "ideal ve eşitlikçi" olarak tahayyül edip, hangi gayrimüslim sanatçının bu tarihe dahil edilmesi gerektiğini tartış-

mak yerine, bu dönemi milliyetçi politikalar, sansür, savaşlar, kıyımlar, soykırım ve mübadele gibi konuların ışığında yeniden incelemenin daha verimli olacağı kanısındayım. Ayrıca, dışlayıcı ve tek sesli tahakküme karşı çoğulcu ve kapsayıcı başka bir sanat tarihi yazmaya çalışmanın ve toplumsal belleğimizde sansürlenmiş ya da görünmez kılınmış ressamların ve onların hikâyelerine dair hafızalarımızdaki boşlukların nedenleri üzerine düşünmenin sanat tarihi yazımına yeni bir boyut ve bakış açısı katabileceğine inanıyorum. Kundera'nın muhalif yazarı Mirek'in söylediklerini hatırlarsak: "İnsanın iktidara karşı savaşımı, belleğin unutuşa karşı savaşımıdır."

GİZEM TONGO

OXFORD ÜNİVERSİTESİ, ST JOHN'S COLLEGE,
ORIENTAL STUDIES DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

- 1 Bu makalede Yunanca isimlerin Latin alfabesine transliterasyonu için kelimelerin fonetik yapısı dikkate alınmıştır.
- 2 Mayda Saris, *İstanbullu Rum Ressamlar - Greek Painters of Istanbul*, çev. Anna Maria Aslanoglu, Sylvia Zeybekoğlu (İstanbul: Bir Zamanlar Yayınları, 2000). Kitabının önsözünde de belirttiği gibi, Saris'in en önemli kaynakçası Kadıköy Metropoli'ti sanat tarihçisi Athanasios Pappas'ın kendisine hediye ettiği, Rum ressamlarını anlatan kitaplar oluşturan. Bu bağlamda, Pappas'ın 1989 yılında Yunanca yayımladığı 19. ve 20. Yüzyıl İstanbul'unda Ressamlar ve İkonograflar adlı çalışmasını anımsatır. Önemli: Αθανάσιος Παπάς, *Εικότες Ζωγράφοι και Αρχιτέκτονες του Δεκάτου Ενάτου και Εικοστού Αιώνα* (Aθήνα: Εκδόσεις Δελφίνος, 1989). İliadis ile ilgili bölüm için bkz. s. 52. Pappas'ın kitabını bana ödünç veren Mayda Saris'e içtenlikle teşekkür ederim.
- 3 Saris, öge, s. 144.
- 4 Robin Lenman, "A Community in Transition: Painters in Munich, 1886-1924", *Central European History* 31 (1982): 333. Lenman, kadınlardan 1920'de Akademiyeye kabul edilmesine, ekonomik kaygılardan ötürü bazı erkek öğrencileri karışık olduğu buna da ekliyor. İliadis'te aynı vakitlerde Hermann ve Groeber'in atölyelerine katılan kadın ressamlardan akla ilk gelen kişi, Strasbourg doğumlu, aristokrat bir aileden gelen ve Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin de daha sonra kurucularından olacak olan Hilla von Rebay (1890-1967). Ressama dair daha fazla bilgi için bkz. Sigrid Falin, *Die Baroness und das Guggenheim: Hilla von Rebay, eine deutsche Künstlerin in New York* (Lengwil: Libelle-Verlag, 2005).
- 5 Yunan Krallığı'ndaki modern resim sanatıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Stelios Lydakis, *Geschichte der griechischen Malerei des 19. Jahrhunderts* (Münch: Prestel Verlag, 1972). Ayrıca, bkz. Chrysanthos Christou, *Greek Painting 1832-1922* (Atina: National Bank of Greece, 1986).
- 7 Charikleia-Glafi Gotsi, "Towards the Formation of a Professional Identity: Women Artists in Greece at the Beginning of the Twentieth Century", *Women's History Review* 14/2 (2005): 285-300.
- 8 Gotsi, agm, s. 289.
- 9 Eğer İliadis'in eğitim masrafları kişisel kaynaklardan karşılanmış, en büyük ihtimal

- 10 ressamın ekonomik durumu oldukça iyi olan bir aileden geliyor olması. Zira, 1912 tarihli *Annuaire orientel* de Eliadis Kardeşler şirketine dair bir bilgi yer alıyor. Pera'daki Kalyonculuk Sokakı 122 numarada, Elbette bu bilgi, ressamın "Eliadis Kardeşler" ile bir bağış olup olmadığı açısından oldukça yetersiz ve afaki kalmaktadır. *Annuaire orientel: commerce, industrie administration, magistrature de l'Empire Ottoman* 1912; Jak Deleon, *Pera Hatıra'tı* (İstanbul: Gözlem, 1953), s. 151.
- 10 Saris, öge, s. 144.
- 11 İkdâm, 1 Temmuz 1916; İkdâm, 2 Temmuz 1916.
- 12 Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi: Birinci Sene (Dersaadet, 1332 1916). Ayrıca bkz. Ömer Faruk Şerifioğlu, *Resim Tarihimizden: Galatasaray Sergileri, 1916-1951* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), s. 24-25.
- 13 BOA, I. DÜİT 66/8, 11 Şevval 1334 [11 Ağustos 1916]. *Takvim-i Vekâî*, nr. 2697, 3 Ağustos 1932 [16 Ağustos 1916].
- 14 *Harrisburg Daily Independent*, 14 Ağustos 1916, s. 8; *The Allentown Democrat*, 22 Ağustos 1916, s. 7; *Independence Daily Reporter*, 22 Ağustos 1916, s. 2; *The Brooklyn Daily Eagle*, 3 Eylül 1915, s. 22.
- 15 *Deutsche Levante-Zeitung*, 1 Ağustos 1916, s. 513.
- 16 Nazmi Ziya, "Sanayi-i Nefise", *Yeni Mecmua*, 30 Ağustos 1917, s. 149.
- 17 Galatasaraylılar Yurdu Resim Sergisi: Birinci Sene (Dersaadet, 1333 1917). Ayrıca bkz. Şerifioğlu, öge, s. 26-27.
- 18 *Takvim-i Vekâî*, nr. 3029, 14 Teşrinievvel 1333 [14 Ekim 1917].
- 19 "Unsere zweite Ausstellung", *Osmantischer Lloyd*, 9 Mart 1918. Gazetinin yayınlarında açılan ilk sergi Avni Lili'nin sergisidir. Bkz., "Unsere Ausstellung", *Osmantischer Lloyd*, 4 Mart 1918.
- 20 "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoksinin Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoksinin Yunan uyruklarından Yunan uyruklarından" (Yunan ve Türk Halklarının Mübâdelelerine İlişkin Sözleşme ve Protokol'e göre, İliadis'in İstanbul'da 1 Mayıs 1913 tarihinden itibaren terk etmiş olabileceği) ihtimali yanında, protokolün hemen ikinci maddesinde yer alan "Birinci Maddede öngörülen mübadele, İstanbul'da oturan Rumlar (Rum ahali) için kapsama yacaktır" ibaresine göre mübadele muaf sayılmış olma ihtimali de var. Protokol

- dair daha fazla bilgi için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Sosyal Anlaşımaları*, c. 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983).
- 21 Ελευθέριος Χαλδούκος, Κατάλογος Έργων Ζωγραφικής (Αθήνα, 1924). Yunanca kaynaklarda bana yol gösteren ve 1924 yılına ait sergi kataloğunu benim için Yunancadan İngilizceye çeviren sevgili arkadaşım, Oxford Üniversitesi'nde doktora öğrencisi Myrto Aspioti'ye içtenlikle teşekkür ederim. Aynı şekilde, bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Boğaziçi Üniversitesi doktora öğrencisi Firuzan Melike Sümertaş'a da minnettarım.
- 22 Saris, öge, s. 144.
- 23 Halil Edhem, *Elvah-i Nakkiye Kalekniyonu* (İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1924), s. 59.
- 24 *Elvah-i Nakkiye Kalekniyonu* nun bugünkü harflere çevrilmiş hâli için Halil Edhem, *Elvah-i Nakkiye Kalekniyonu*, haz. Ektekin Elbal (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970).
- 25 Halil Edhem, *Elvah-i Nakkiye Kalekniyonu*, haz. Muharrem Kaya (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 2014).
- 26 Halil Edhem, öge, s. 133.
- 27 İliadis'in tablosunun sergilendiği 1933 yılına ait sergi kataloğunu bana gösteren Ömer Faruk Şerifioğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.
- 28 Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı* (Ankara: Remzi Kitabevi, 1986). Ahmet Kamil Garen, *Türk Resm Sanatında Şişli Aralığı* ve *Viyana Sergisi* (İstanbul: Şişli Belediyesi, 1997); Öğür Arsal, *Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi, 1839-1924* (İstanbul: YKY, 2000).
- 29 Elbette, kanon sorunu sadece görsel sanatları ilgilendiren bir sorun değil. Örneğin, Türkiye'deki edebiyat tarihinin yazılı ve edebiyat kanonunun oluşumunda hangi etkilerin rol oynadığına dair daha fazla bilgi için, bkz. Laurence Mignon, *Ana Memle Teymen Dipnotlar: Türk Edebiyatı ve Kültürlerarasılık Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).
- 30 Nurullah Berk, "Gizli ve Renk Geleneğimiz", 50 Yılın Türk Resim ve Heykeli, der. Nurullah Berk ve İluseyin Gezer (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1972), s. 22.
- 31 Nazmi Ziya, "Sanayi-i Nefise", *Yeni Mecmua*, 30 Ağustos 1917, s. 149.
- 32 Berk, agm, s. 289.
- 33 Vangelis Kechrisiotis, "Disiplinler Arası Adaylar: Tarih Herkes Seviyor Peki Ya Tarihçiyi?", *Sosyal Bilimler: Ne İşe Yarar?* (İstanbul: Sosyal Bilimler Kulübü, 2013), s. 57.
- 34 Edhem Eldem, "Osmanlı Tarihini Türklerden Kurtarmak", *Coşkun* 73 (2006): 15.

OSMANLI İNSANININ YÜKÜ: ZİVER BEY'İN KIBRIS TARİHİ

OKCAN YILDIRIMTÜRK

Okumakta olduğunuz bu yazı, mesafeye ve zamana inat sevgili hocam Vangelis Kechriotis ile sürdürmekte olduğum bir diyalogun ürünüdür. Artık benden yana tek taraflı ilerlemeye mahkûm olan bu ilişkinin diğer ucunda, Vangelis Hoca'nın "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı, hayattayken basılmış son makalesi yer almaktadır. Kechriotis'in ortaya attığı soru aynı zamanda bir ihtimaldir: Postkolonyal perspektiften beslenerek geç Osmanlı dönemi üzerine eğilen tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bize sağlayacağı bir fayda var mıdır?

Pek çok başka alanda olduğu gibi bu alanda da yeni bir yol açma derdinde olan Vangelis Kechriotis *Toplumsal Tarih*'in Ekim 2015 sayısında yayımlanan "Postkolonyal Eleştirilerin Gözüyle Osmanlı Çalışmaları" başlıklı

yazısında, 19. yüzyıl sonunda ilerlemeci/medenileştirici söylev ve pratiklerle donanan Osmanlı devletinin ve bürokratlarının, toplumla olan ilişkilerini kolonyal Avrupa rejimlerini şu veya bu düzeyde hatırlatacak

şekilde yeniden kurguladığını vurgulayan mevcut analizleri eleştirilerek çoğaltmaya çalışmaktadır. Bilinen çalışmaların yönetilen ve yönetici grupların Müslüman olduğu bölgeleri seçtiğine, dolayısıyla din ayrımlarını

17. yüzyılda
alt bir Kıbrıs
haritası.

Bibliothèque
nationale de France
koleksiyonu

Kıbrıs için Osmanlı ve Venedik donanmalarını karşı karşıya getiren İnebahtı Deniz Muharebesi'ni tasvir eden bir tablo: *Battle of Lepanto*, tuval üzerine yağlıboya, 127 x 232 cm. National Maritime Museum, Greenwich, Londra.

<http://collections.rmg.co.uk/collections/objects/12753.html>

yeterince dikkate almadığına işaret eden Kechriotis ardında, dışarıda bırakılmış Ortodoks Hristiyanları literatüre kazandırmaya dönük bir çağrı bırakmıştır.

Kechriotis'in ortaya attığı soru aynı zamanda bir ihtimaldir: Postkolonyal perspektiften beslenerek geç Osmanlı dönemi üzerine eğilen tarihyazımının Osmanlı devleti ve Rum toplulukları arasındaki güç ilişkilerini anlamada bize sağlayacağı bir fayda var mıdır? İmparatorluğun farklı coğrafyalarına yayılan Rum toplulukları karşısında kendine "Beyaz adamın yükü" anlamında olduğu gibi medenileştirici bir misyon atfederek meşruiyetini bu noktadan sağlayan bir Osmanlı duruşundan bahsedebilir miyiz? Dahası, eğer tamamen değersiz bir imitasyon olduğundan kriter altı ya da haşa dokunulmaz bir istisna olduğundan kriter dışı kabul etmiyorsa, dolayısıyla Osmanlı devleti ve modernitesini geniş bir coğrafyaya yayılmış Avrupalı sömürgeci imparatorluklarla kıyaslayacaksa, Kechriotis'in deyişle "argümanı mantıksal sonucuna götürmeye, yani Osmanlı hâkimiyetini bir tür 'yabancı hâkimiyet' olarak kabul etmeye" hazır mıyız? Vangelis Hoca'nın hazır olmamızı beklediği bu kıskırtıcı sayılabilecek son soruya geri geleceğiz, hem de bir Osmanlı tarihçisinin sözleriyle.

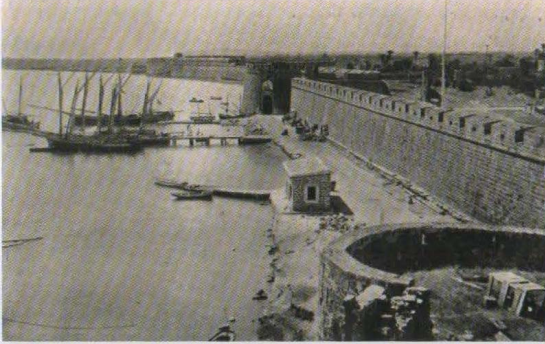
Aşağıda, genel ölçekte olmasa da –ki muhtelemen Vangelis hocanın da

belirttiği üzere bu çok zor bir uğraş olacaktır– biricik bir yerel ölçekte bu soruların cevabı aranacaktır. Zemin, geçmiş hatırlayış/temsil biçimlerinin siyasi iktidarın kendisine dönüştüğü ve her ne kadargöz ardı edilse de Osmanlı coğrafyası dâhil, dünyanın pek çok farklı köşesinde modernitenin kendisini kurguladığı tarihyazımıdır. Aşağıda, Oryantalist Avrupa tarihyazımı ve Osmanlı sınırlarına yapılan kolonyal müdahalelerle atışan son dönem Osmanlı tarihçilerinde ortaya çıkan medeniyet/ilerleme söylemini ve daha önemlisi bu yeni söylemin, Osmanlı devletini 1878'de geçici bir süreliğine İngiliz kolonyalizmine "kaptırılan" Kıbrıs'taki Osmanlı vatandaşları Rumlar karşısında nasıl aklamaya çalıştığını tartışmak istiyorum. Dergideki yer kısıtı nedeniyle, tek ama belirleyici bir vaka üzerinden ilerleyecek olan yazıda, klasik dönemde Osmanlı tarihçileri tarafından gururla sunulan, hatta bir temaşa nesnesi haline getirilen bu vakanın modern dönemde neden utanılacak bir skandal haline dönüştüğünü sorgulayacağım. Öncelikle Osmanlı içi dönemler arası karşılaştırma üzerinden göstereceğim bu tavır değişikliği, Osmanlı tarihçilerinin gerek eğitim gerekse çeviriler üzerinden Avrupa düşünce dünyasına göbekten bağlı hale gelmesi nedeniyle, ancak Avrupa tarihyazımının konuya ne şekilde müdahil olduğunun gösterilmesiyle anlam kazanacak. Nihayetinde ise son dönem Osmanlı tarihçileri ara-

sında ortaya çıkan ve Yemen, Girit, Rodos gibi kritik bölgelerle ilgili yerel tarihler üreten bir yaklaşımın sürdürücüsü sayabileceğimiz Ziver Bey'in *Kıbrıs Tarihi* (1895) kitabı özelinde, bu atışma hallerinin Kıbrıs'a dair Osmanlı hâkimiyeti algısındaki dönüşümünün, "kolonyal tonlara sahip olmaya başlayan" bir yaklaşımın ürünü olduğunu iddia edeceğiz.

BİR KLASİK DÖNEM ANLATISI: FETHİYYE-İ CEZİRE-İ KIBRIS

Öncelikle kısa bir tarihsel bağlamla başlayalım. Venedik Cumhuriyeti'nin elinde kaldığı sürece Doğu Akdeniz'deki mutlak Osmanlı egemenliğine gölge düşüren Kıbrıs'ın fethedilmesi 16. yüzyıl boyunca gerek askeri, gerek ticari, gerekse de dini nedenlerle teşvik edilen bir mesele olageldi; bu konuda harekete geçilmesi ise ancak II. Selim (1566-1574) devrinde mümkün oldu. Temmuz 1570'te gerçekleşen çıkarmanın ardından adanın neredeyse tamamını iki ay gibi kısa bir süre içerisinde ele geçiren Osmanlı ordusu, bugün bile heybetiyle insanda hayranlık uyandıran Mağusa Kalesi önlerine geldiğinde büyük bir dirençle karşılaştı. "Kıbrıs Serdarı" tayin edilen Lala Mustafa Paşa tarafından birazıt yönetilen ve muazzam bir sayı üstünlüğüne sahip olan Osmanlı birlikleri, Marc Antonio Bragadino öncülüğündeki Venedik savunması karşısında çok büyük bir bedel ödedi. Üstelik dönemin

Osmanlı tarihçileri arasında da eleştirisi konusu olan ve belli kaynaklarda 80.000'e kadar çıkmakta olan kayıp sayısına rağmen¹ Mağusa Kalesi, ancak Venedik kumandanının şartları kabul edilerek, yani bir antlaşmayla teslim alındı. Venedik askerleri ile onlara bağlı halka donanma vasıtasıyla bir Venedik mülkü olan Girit'e serbest geçiş hakkı, geride kalan yerli halka ise can ve mal güvenliği tayan bu antlaşma, 1522 yılında Rodos'un fethi sırasında kabul edilen maddeleri hatırlatıyordu.² Hatta tıpkı Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'tan ayrılmadan evvel Hospitalier Şövalyeleri kumandanı Phillippe Villiers de l'Isle-Adam'la gerçekleştirdiği ve iddialara göre,³ hediye alışverişini de içeren buluşmasını hatırlatır şekilde, Lala Mustafa Paşa da Marc Antonio Bragadino ile tanışmak talebinde bu-

lundu. Ne var ki Girit'e nakledileceklerin eşyalarıyla birlikte gemilerdeki yerini almasından sonra maiyeti ve küçük bir birlik eşliğinde Lala'nın huzuruna vardığında, muhtemelen o an girdiği otakta ve döneceği Venedik'te bir kahraman gibi karşılanmayı bekleyen Bragadino'yu hiç de ummadığı bir son beklemekteydi.

Şimdi yukarıda andığımız vakanın ne olduğu ve klasik dönemde nasıl temsil edildiğiyle devam edelim. Kıbrıs seferine büyük olasılıkla bizzat katılan Piri Efendi tarafından kaleme alınan 1571 tarihli *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs* isimli esere bakılacak olursa, kale teslim alındıktan sonra içeriye gönderdiği habercileri vasıtasıyla Bragadino'nun muhafaza etmekte olduğu esirleri katlettiğini öğrenen Lala Mustafa Paşa, bunun intika-

mini almaya çoktan karar vermişti. Bu kararında sahip olduğu iman ve "gayret-i İslam"ın da etkili olduğu belirtilen⁴ Paşa, esirlerin durumuyla ilgili hakaret dolu bir üslupla sorguya çektiği Bragadino'nun nutkunun tutulup cevap verememesi üzerine, bir anda kumandanın iki kulağını birden kesip atmış, etrafındaki Osmanlı askerlerine verdiği bir işaretle onun maiyetini, küçük birliğini ve geri kalan yaralı Venedik askerlerini idam ettirmişti. Eşyalarına ganimet olarak el koyulan gemilerdeki iki bine yakın kişi ise çul giydirilip köleleştirilmiş, bir bölümü gemilere kürekçi olarak yerleştirildikten sonra geriye kalarlar, yani nazlı oğlanlar, ay yüzlü hatunlar ve gün yüzü görmemiş cariyeler⁵ padişah adına ayrılarak kaleye konmuştu.

Aktarılanlara göre yüzü kanlar içindeki Bragadino, şehir tam olarak zapt olunup ilk cuma namazı kılındıktan bir süre sonrasına kadar hapis tutulmuş, bir bakıma Lala Mustafa Paşa'nın elinden gelecek sonunu beklemişti. Alıntılarımız fethinamenin yazarı Piri'nin "fırsat el verdikde, âlemiyane ibret olmağıcün, ol pelid-i anide bir siyaset edeki şöhre-i her diyar-ı vilayet olaydı"⁶ diyerek keyifle anlatmaya başladığı olaylar zincirinin ilk safhasında Paşa'nın atıyla ilgilenmesi için saraçlıkla görevlendirilen Bragadino, birliklerin önünde yürütüldükten sonra sırtına bir çuval koyularak kuşatma sırasında hendeğe dökülen toprakları çıkarmaya zorlanmıştı. Ardından yine Paşa'nın da hazır bulunduğu bir gemiye bindirilerek kürek çektirilen kumandan, gemi direğine ayağından asılmış ve muhtemelen bu sırada bilincini yitirmişti.⁷ Buradan indirilip "kala içinde siyaset-gâha" getirilmiş, bir celladın eline verilerek türlü işkencelerle derisi yüzüldükten sonra, "cirahtı üzre nemek paşide olmagıla",⁸ yani yaraları üzerine tuz basılarak can vermişti. Bununla da kalmayarak, içine ot tıklıp bir insan şekli verilen derisi öküz üzerinde Mağusa içinde gezdirilmiş ve ardından şehrin yüksek bir noktasına asılmıştı. Derisi yüzülmüş bedeninin ise parçaları ayrıldığını ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan sa-

Marc Antonio Bragadino'ya uygulanan cezaı konu alan, Giuseppe Lorenzo Gatter'i'ye ait 1852 tarihli bir eser.

<http://blindbegger.wildat.net/bragadino>

vaş ve isyan durumlarında ele geçen önderlere uygulandığı üzere, kesik başının İstanbul'a gönderildiğini biliyoruz.

Yaşanan vakayı böyle detaylı bir şekilde aktarmamın nedeni, Piri'nin metni ile geç dönem Avrupa ve Osmanlı tarih yazımları arasında aşağıda yapacağım karşılaştırmamın daha iyi anlaşılmasını sağlamayı istememdir. Asla okurlar üzerinde travmatik bir etki bırakma amacıyla olmadığım gibi, ilgisizliği uygulanan cezanın içeriğine değil, bunun teşhirine yönelmemiz gerektiğini düşünüyorum; çünkü ciddi oranda fiziksel şiddet içeren bu tür cezalandırma yöntemleri, erken modern dönemde devletler tarafından toplum nezdinde meşruiyet yaratan bir güç gösterisi olarak kurgulanmakta ve azımsanmayacak oranda kullanılmaktaydı.¹⁰ Yazdığı bu fetihnameyle şüphesiz kendisi de bu güç gösterisinin bir parçası olan Piri Efendi, Bragadino'ya ve metinde yer alan başka birçok kimseye verilen cezaların bu teşhir boyutunu defalarca "ibret" ve "nasihat" kelimeleriyle vurgulamaktadır. Burada önemli olan, bu ifadelerin Osmanlı devleti ve yeni ele geçirilen Mağusa sakinleri arasında ilişki kurucu bir niteliği barındırması, iki taraf arasında gelişen ilk ilişkilerin Bragadino'ya uygulanan ceza üzerinden yürümesidir. Örneğin Bragadino'ya sırtına çuval vurularak hendekten toprak taşıtırıldığı sırada, ferman gereği büyük-küçük bütün Mağusa sakinlerinin de aynı görevle orada olması tesadüfî değildi; bu, Lala Mustafa Paşa tarafından "herkes arif ve vâkıf olmağıcün" bizzat planlanmıştı. Venediklilere uygulanan kolektif şiddet sırasında dehşete düşen ve ibret alınması gereken bu durum sonucu boyun eğen Rum cemaatinden bir kişiye bile bir zarar gelmediğini ısrarla vurgulayan Piri Efendi, tam olarak aynı cümlede Kıbrıs'ın bayındır ve mamur bir yer haline gelmesi için halka haraç vergisi konduğunu belirtiyordu.¹¹

Reyanın boyun eğmesinin ve vergisini ödemesinin klasik dönem Osmanlı devletinin sosyal adalet anlayışına egemen olan daire-i adliye

kavramının temel olduğu hatırlanırsa, Bragadino'ya uygulanan cezanın aslında adaletin bir parçası olarak görüldüğü netlik kazanır. Genel hatlarıyla verilmiş Bragadino anlatısının yalnız Piri Efendi'nin metninde kalmayarak, o dönemin Mustafa Ali ve Peçevi gibi daha meşhur Osmanlı tarihçilerinde, hatta bizzat Padişah

müdahaleleriyle son şeklini alan,¹² dolayısıyla Osmanlı sarayının sesi¹³ kabul edilen Seyyid Lokman'ın şehnamesinde bile üstüne basa basa işlenen bir konu olmasının başka bir anlamı olmamalıdır. Üstelik Bragadino öyküsünün, *Tuhfetü'l-Kıbar* isimli eserle Kâtip Çelebi tarafından¹⁴ 17. yüzyıla, *Kıbrıs Tarihçesi* isimli eserle

Ciddi oranda fiziksel şiddet içeren cezalandırma yöntemleri, erken modern dönemde devletler tarafından toplum nezdinde meşruiyet yaratan bir güç gösterisi olarak kurgulanmakta ve azımsanmayacak oranda kullanılmaktaydı.

II. Selim, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Ebussuud Efendi huzurunda yapımına başlandıktan sonra III. Murad devri bürokrasisinin

Arif Dede tarafından daha da abartılı bir şekilde¹⁵ 18. yüzyıla taşınmasında şaşılacak bir durum yoktur; çünkü konuyla ilgili olarak ne Osmanlı dev-

1571 Kıbrıs seferini daha tahta oturmadan tasarlayan Sultan II. Selim (1566-1574)

agahnamemuseum.org

Selime Sultan
Cemal, 1979.
Sultan II. Selim
Yeni Tarihçesi
Konya, 1979.
Sultan II. Selim
Konya, 1979.

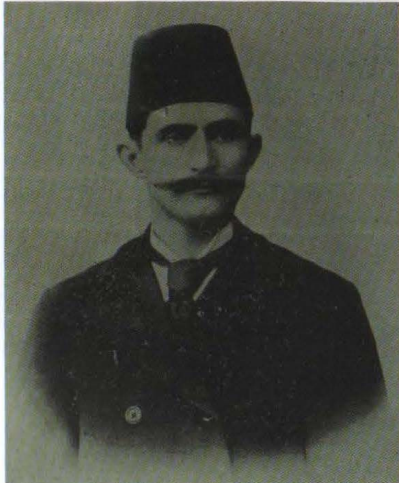
Venedik
Kumandanı
Bragadino'nun
dertsinin
muhafaza
edildiği
Venedik'te
Aziz Giovanni
ve Paolo
Kilisesi'ndeki
büst-mezar.

http://www.campello-venise.com/castello/giovanni_e_pao10/img_zanipolo/

Kıbrıs Tarihi'nin
yazarı Ziver Bey.

Atatürk Kütüphane
koleksiyonu

oluşu, bürokrat karakteri ve pek çok farklı alanda eserler vermesiyle tipik bir son dönem Osmanlı entelektüeli sayabileceğimiz Ziver Bey, yukarıda andığımız Osmanlı tarihçilerinin aksine Marc Antonio Bragadino ile ilgili oldukça farklı bir anlatıya başvurmuştur. Kalenin anlaşmayla teslim alınmasından sonra Lala Mustafa Paşa'nın otağına bu sefer kendi rızasıyla gelen Bragadino'ya gösterilen yaklaşımda ciddi bir değişim olmuştur. Bir önceki metinde Müslüman esirlerin katledildiğini öğrendikten sonra zaten intikam almaya karar verdiği Bragadino'ya İslami duygularıyla hiddetlenip hakaretler yağdıran Paşa, bu anlatıda adeta hiçbir gizli planı olmaksızın olaya bir "vicdan meselesi"⁷ olarak yaklaşım sualde bulunmaktadır. Dahası Piri Efendi'nin metnindeki durumun aksine, dili çözülmüşe benzeyen Bragadino cevap vermektedir: "Esirlerim idi, cümlesini katleyedim." Böylece suçunu bir çırpıda açıkça kabul eden Bragadino, maiyetle beraber hiçbir zarar vermeden zindana atılacak ve on gün sonra idamla cezalandırılacaktır.

let zihniyetinde ne de devlet-reaya ilişkilerinde Osmanlı geçmişini adeta bir utanma seviyesinde sorgulatacak denli bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılma modernidir ve daha pek çok çalışılmamış vakada olduğu gibi

Bragadino'nun can verdiği koşullar karşısında ancak geç dönem Osmanlı tarihçilerinde büyük bir utanç ve sessizlik ortaya çıkmaktadır. Aslında mesele, 19. yüzyılda hâlâ sıklıkla eserlerine başvurulduğunu bildiğimiz klasik dönem Osmanlı tarihçilerinin susturulması ve son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları uğruna manipüle edilmesidir. Çağlar boyu Osmanlı tarihçileri arasında hüküm sürmüş olan bu editöryal iktidarı analiz etmede bize en çok yararlı dokunacak yol ise, II. Mahmud döneminden itibaren yapısal bir kriz halinde bulunan devlet-toplum ilişkilerinin⁸ Osmanlı modernleşmesi bağlamındaki seyrini takip etmektir.

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA ZİVER BEY'İN YENİ TARİHVAZIMI

Şimdi Ziver Bey'in 1895'de Lefkoşa'da basılan *Kıbrıs Tarihi* adlı eserinde aynı konuya nasıl değinildiğini ele alalım ve bunun modern Osmanlı bağlamıyla ilişkisini kurmaya çalışalım. Mekteb-i Sultani'den mezun

Böyle bir senaryo kuşkusuz, modernleşen Osmanlı devletinin gitgide vatandaşları haline gelen/getirilen tebaasıyla kurduğu ilişkiyi yenilediği biricik alan olan hukuki referansları aklı getirmektedir. Bu alandaki ilk büyük adım, Osmanlı devletinin, fermanda yer aldığı şekliyle,⁹ son 150 yıllık kötü gidişata halkla arasındaki ilişkiyi tanzim ederek, adeta halktan güç alarak dur deme gayretinin bir nişanesi olan 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur. İster içsel bir gelişme, isterse de dış kaynaklı bir yaptırım olsun, Osmanlı devletinde değişmekte olan iktidar zihniyetinin ve devlet-toplum ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış Tanzimat Fermanı ve din farkı gözetmeksizin herkesi kanun önünde eşit kabul ederek Osmanlı modernleşmesinin ciddi bir uğraşı niteliğini alan 1856 tarihli Islahat Fermanı bu yeni anlayışı temsil etmektedir. Yeni düzende öncelikle kimsenin suçlu araştırılmadan cezalandırılmayacağı ilan edilirken,¹⁰ Islahat Fermanı her türlü fiziksel cezalandırma biçimini

eziyet ve işkence olarak tanımlayarak yasaklamıştı.²⁰ Dahası, eskiden ibretlik niteliğiyle olası suçları önlemede kullanılan fiziksel ceza, artık 1858 Ceza Kanunnamesi'ne kendisi ceza gerektiren bir suç olarak konulmuştu. Merkezi ve bürokratik bir hukuk sistemiyle donanan Osmanlı İmparatorluğu'nda artık her türlü yargısız infaz veya fiziksel cezanın yerini sırasıyla, gerek şer'i mahkemelerde gerekse de yeni oluşturulan nizamiye mahkemelerinde yargılanma ve suçun sabit görüldüğü hallerde hapisane sistemi almaya başlamıştı.²¹ Adım adım modern hukuk/ceza sistemiyle tanışan Osmanlı coğrafyası, eski döneme damgasını vuran ve artık barbarca bulunmaya başlanan uygulamaları geride bırakmayı asla başaramayacak olsa da, en azından işleri kitabına uydurmanın hassasiyeti ortaya çıkmıştı. Zaten mevzu edilen Osmanlı tarihyazımındaki dönüşümü anlamak için bize lazım olan da adalet değil, bilhassa onun imkânsızlığında ortaya çıkan bu Osmanlı hassasiyetidir.

Ziver'in kurduğu senaryoda Bragadino'nun dili tutulmadan suçunu açıkça kabul etmesi ve teşhir niyetiyle fiziksel cezalara uğramadan hapsedilerek idam edilmesi, yaşanan bu dönüşümün bir ifadesidir. Önceki yüzyıllarda Osmanlı diyarında muhtemelen eğlence amaçlı olarak görülen fiziksel cezalandırma yöntemi ve teşhir artık adaletsizliğin sembolü haline geldiğinden, Ziver'e geçmiş 19. yüzyıl Osmanlı modernitesine doğru bükmekten başka çıkar yol kalmamıştır. Bu arada gemilerde Venedik'e nakledilmeyi bekleyen iki bin insana uygulanan kolektif ceza ve köleleştirilmeye ise, 1850'lilerden itibaren savaş tutsaklarını köleleştirmeyi bırakan ve köle ticaretine karşı ciddi adımlar atan²² Osmanlı

siyasetine uygun bir şekilde metinde asla yer verilmediğini de ekleyelim. Üstelik 19. yüzyıla damgasını vuran ve Avrupalı devletlerce desteklenen uluslararası kölelik karşıtı hareketin rüzgârıyla tanışan Osmanlı devletinde kölelik kurumunun kendisi bile, şeriata göre meşru olduğundan asla yasaklanmasa da, yakalanması arzu edilen zamanın ruhu ve uygarlık bakımından en azından Osmanlı bürokratlarının bir kısmı gözünde reddedilmeye başlanmıştı. Sonuç olarak Osmanlı devleti, modern dönemde bir vicdan, merhamet ve uygarlık testine dönüşen Bragadino ve esir Mağusa sakinleri meselesinde Ziver Bey'in küçük müdahaleleriyle rahat bir soluk almıştır. Ancak bunun aksini iddia eden birileri mevcuttur ve bu mesele girişte de belirttiğimiz gibi ancak Avrupa tarihyazımının konuya nasıl müdahil olduğuyla açıklık kazanacaktır.

BATILI BİR ANLATIYLA MÜCADELE

Bragadino'nun çektiği işkenceler konusunda sadece sessizlikle ye-

tinmeyen Ziver'in olayı başkasından duymuş gibi bir hali vardır. Bu "başkası", Osmanlı modernleşmesinin hayatın neredeyse her alanında gözü kulağı olmaya başlayan Avrupa'dır. Her ne kadar Fransızca derslerinde çok başarılı olduğu söylenemese de Mekteb-i Sultani mezununu olan²³ ve açıkça Fransızca tarih kitaplarından yararlanan Ziver, konu özelinde Fransız tarihyazımına polemik girmektedir. "Frengler" veya "Frnk tarihleri" diye tanımlayıp "güya", "mübalaga", "sevk-i taassub ve cehaletten" gibi sözcüklerle meşruiyetini sarstığı Fransızların belli ki Bragadino ile ilgili dolaşıma soktuğu başka bir anlatı vardır. Bu anlatı nedir ve neden Ziver'i bu kadar rahatsız etmektedir? Bu noktada, 1856'da Alexis-François Rio (1797-1874) tarafından Fransızca kaleme alındıktan sonra pek çok dile çevrilip günümüze kadar sayısız baskı yaparak Batı'da en meşhur Bragadino anlatısına dönüşen *Les Quatre Martyrs*²⁴ kitabına bakmak yerinde olacaktır.

"Leftkoşa'nın marzarası"

Atatürk Kitaplığı koleksiyonu.

Kıbrıs Selimiye Camii, 1878.

https://en.wikipedia.org/wiki/Selimiye_Mosque_Nicosia

Fransız Kraliyeti ve Katolik inancının coşkulu bir savunucusu olan Rio'nun Katolikliğin geçmiş şanını gösterme amacıyla sarıldığı tarihçiliğiyle Bragadino'da ne bulduğu açıktır: "Hristiyan bir Leonidas"⁷⁶ Perslerin doğudan kalkarak Yunanistan'ı işgal etmeye kalktığı ünlü Thermopylae Muharebesi'nin Spartalı Kumandanı

olarak, kitapta Bragadino'nun en önemli meziyeti savaşıllığı değil şehitliğidir. İncil'den referanslarla işlenen ve İsa'dan sözlerle noktalanın Rio'nun metni tam da bu şehitliği kutsamak ve yüceltmek için yazılmıştır. Şehit olarak sunulan karakterlere genellikle Tanrı adına çektikleri fiziksel işkence oranında değer biçi-

rada anlaşılmaktadır. Ziver, Bragadino üzerindeki sessizliğiyle, klasik dönem Osmanlı tarihçilerinden ciddi bir kopuş sergileyerek geçmiş Osmanlı modernitesinin gerekliliklerine göre yeniden şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı devletini uygar dünyadan ve insanlıktan nasibini almamış barbar bir yapılanma olarak dışlayan muhafazakâr Avrupa tarih-yazımına karşı da bir savunma mekanizması kurmaktadır. Bunun adına bir taşla iki kuş vurmak da diyebiliriz. Peki, Ziver bununla yetinecek midir? Hayır. Bu tarih yazımı hamlesinden son olarak ve belki de en çok ne beklediğini anlamak için Kıbrıs'ın 19. yüzyılın sonlarında içine düştüğü kolonyal bağlama odaklanmalıyız.

Önceki yüzyıllarda Osmanlı diyarında muhtemelen eğlence amaçlı olarak keyifle aktarılan ve adaletin simgesi olarak görülen fiziksel cezalandırma yöntemi ve teşhir artık adaletsizliğin sembolü haline geldiğinden, Ziver'e geçmişi 19. yüzyıl Osmanlı modernitesine doğru bükmekten başka çıkar yol kalmamıştır.

Leonidas'la ilişki kurulduğu vakit Kıbrıs, "barbar ve dinsiz Türklere"⁷⁶ karşı canla başla savunulacak bir Batı/Avrupa toprağına dönüşmektedir. Antik Yunan'dan referanslarla Doğu-Batı ayrımının altını bu kadar kesin çizgilerle kıskırtıcı bir şekilde çizen metnin, 1856 Paris Antlaşması'ndan itibaren bir hayatta kalma taktiği olarak Avrupa siyasal sisteminin meşru bir üyesi olarak kabul görmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziver örneğinde olduğu gibi, büyük bir tepkiyle karşılanması doğaldır. Son

len Hristiyan şehitlik anlatıları açısından bakacak olursak, Bragadino acıklı hikâyesiyle Rio için mantıklı bir tercihtir. Metinde İsa'nın çarmıha gerilişine benzetilerek⁷⁷ dramatik bir şekilde uzun uzun aktarılan işkence sahnelerini ise burada anlatmak bir tekrar riski taşımaktadır, çünkü bunlar Piri Efendi'nin fetihnamesinde yer alanlarla belirtilen dini özellikler dışında ayndır.

İşte Ziver'in ne kadar stratejik bir hamleyle kalkıştığı tam olarak da bu-

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda varoluşunu tehdit eden bir yenilgiye uğrayan Osmanlı devleti, uluslararası arenada varlığını koruyabilmek adına İngiliz desteğine muhtaç kalmış, bunu da ancak Kıbrıs kartını oynayarak elde etmiştir. Sırasıyla 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878'de imzalanan geçici antlaşmalarla Kıbrıs Osmanlı mülkü sayılmaya devam etse de adanın yönetimi bir süreliğine İngiltere'ye devredilmiştir. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü sağlayacak bir garanti olmanın tam tersine Kıbrıs, bu tarihten itibaren Osmanlıları hayal kırıklığına uğrattak bir şekilde, Osmanlı topraklarının paylaşımının Ortadoğu'ya doğru genişleyeceği bir köprübaşı işlevi görmeye başlamıştır. Adayı İngiltere'nin "kapması üzerine telaşa kapılan" Fransa, İngilizlerin Kıbrıs'a karşı telafi olarak sunduğu Tunus'u 1881'de işgal etmiş, bu kez sıranın kendine geldiğine karar veren İngiltere 1882'de Mısır'ın hâkimiyetini fiilen ele geçirmiştir. 157'den itibaren nispeten sakin geçen üç asrın ardından Kıbrıs Ortadoğu'ya damga vuran bu askeri kolonyal müdahalelerin tam ortasına düşmüştür ve Ziver, tam olarak buraya oynamakta, Osmanlı devletini Kıbrıs üzerinde(n) dönen bu kolonyal hâkimiyet mücadelesinde bir oyun kurucu olarak sahaya sürmektedir. Selim Deringil'in çalışmaları sayesinde böyle bir hamlenin aslında Avrupa kamuoyu karşı-

Mağusa kuşatmasını gösteren bir Venedik haritası.

Bibliothèque nationale de France koleksiyonu.

sında ciddi bir duyarlılık geliştirerek devletlerarası rekabette kendine bir yer açmayı hedef bilmış II. Abdülhamid döneminin devlet zihniyetinde de yuğuştunu bilmekteyiz.²⁰

Ziver bu hamleyi, kolonyal tımlara sahip olduğu aşıkâr bir yolla yapmaktadır. *Kıbrıs Tarihi* kitabının bir noktasında, Kıbrıs Rumlarının adanın fethi sırasında Osmanlılara karşı hareket etmediğini, hatta Venedik idaresi altındayken bile Osmanlı yönetimini kendilerinin istediğini belirtmektedir. Ziver'in ortaya attığı bu istihbarat niteliğindeki bilgiyi, fethet öncesi yazışmaları içeren mühimme defterlerinde gerçekten de bulabiliyoruz. Fakat aynı bilginin iki farklı dönemde nasıl aktarıldığına baktığımızda çok çarpıcı bir farkla karşılaşmaktayız. 16. yüzyılda, 1571'in hemen öncesinde adadaki Rum cemaatinin istediği şey "ehl-i İslam"²¹ olarak kaydedilmiştir. 1895'e geldiğimizde ise aynı olgu Ziver tarafından aynen şu şekilde dile getirilmiştir: "Vene-

dikiler henüz Kıbrıs'ta iken Rumların ecnebi bir idarenin takarrurunu [kurulmasını] arzu etmeleri yine Osmanlıların merhameti ile kabiliyetlerine delalet eder asardan [kanıt oluşturmuş] değil midir?"²²

Bu cümle bütün netliğiyle yazının girişinde geri döneceğimi belirttiğim, Vangelis Hoca'nın ortaya attığı ihtimale işaret etmektedir. Bir Osmanlı tarihçisinin ağzından Kıbrıs'taki Osmanlı idaresi Rumlar karşısında bir yabancı idare olarak anılmakta, üstelik bu yabancı idarenin Kıbrıs'a hükmetmesini sözü edilen grup arzulamaktadır. Bunun nedeni ise, Ziver'in yukarıda tartıştığımız, özellikle Bragadino meselesindeki müdahaleleriyle istenmeyen vakalardan arındırılarak temiz çekilen "Osmanlı kalbinin merhameti" olarak gösterilmektedir. Üstelik bu merhamet, şu an detaylıca değinemediğim başka tarihi müdahalelerle üretilen "dünya medeniyetine hizmet için" Avrupa'dan asırlar önce yola çıkmış

Osmanlı tasavvurata,²³ yerel veya Yahudi yöneticiler ile Dürziler ve çıplaklar takımı gibi ötekilerin günah keçisi haline getirilmesiyle korunan Osmanlı saflığı sayesinde desteklenmektedir. Bir toplum nazârında bu tarz bir meşruiyet arayışı, yani medenileşme ve ahlaksal üstünlük üzerinden bir tahakküm altına alma iddiası kuşkusuz "Beyaz adamın yükü" olarak tarif edileceğimize, oryantalist tonlarla yüklü Avrupa'ya ait kolonyal bir paradigmadır. Bu da bize, 1878'te Kıbrıs'ı İngiliz hakimiyetine bırakarak aslında kolonyal müdahaleye uğrayan tarafta olan Osmanlı Devleti'nin sözcülüğünü üstlenen Ziver'in, karşı çıktığı kolonyal müdahale söylemlerini aday geri almak ümidiyle içselleştirdiği ve dolayısıyla Kıbrıs Rumlar karşısında o dönemin yaygın İngiliz söylemini aratmayacak bir Osmanlı söylemi inşa ettiği acıyıp ama gerçek bir ihtimali göstermektedir.

OKCAN YILDIRIMTÜRK
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

- 1 Partha Chatterjee, *Ulus ve Parçaları*, çev. İsmail Çekem (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 131.
- 2 George Hill, *A History of Cyprus*, c. 3 (New York: Cambridge University Press, 2010), s. 1029.
- 3 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, çev. Tülin Altınova (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 344.
- 4 Joseph von Purgstall Hammer, *Histoire de L'Empire Ottoman*, c. 5, kitapçık 25 (Paris: Belizard, Barmes: Dufour & Lowell, 1835-1843), s. 40.
- 5 "Nihad-i İslâmiyye'nin mevcud olan halavet-i iman ve zat-ı şerifinde mukarrer olan gayret-i İslâm teraşu edip... ele getirip haklarından gelmek hatırası hatırlı şerifinde musammem ve mukarrer oldı.", s. 71-72.
- 6 Harid Fedat, *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), s. 75 "kumarye emsallerine came-i palas gilyüp, bend-i şiran ile mukayyed bölük bölük bir birinden tefrik kılıp, otuz kırklar her gemye kurek çekmek için tevzi' ettiler. Nazarin puserilerin ve meh-cubin duhterilerin ve yüzün göz görmeşin cevraların... padişahı alem penah için genü kalafaya keyup..."
- 7 Ase, s. 81.
- 8 Ase, s. 82. Yine Piri'nin deyişle: "Bir zaman rugzardan avenge bir donuğu gözlerine kara su indü."
- 9 Ase, s. 83.
- 10 Feridun Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Devrimin Diyalektiği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), s. 88.
- 11 Fedat, ase, s. 76. Bu evzâr-ı pür-ihret ve helat-i mu'tederin yerinde kalın kalere-i asara külli değıet hasıl olup, mahbus olan Frenklerden gayri kalada olan Arnavud ve tayife-i Rumıyan dayre-i hayretde mütehayir olup, bîz-zaruri inkiyad ettiler. Tavayyif-i merkureden bir ferde zarar vakı olmayıp memalik-i mahmiyye mamur ve abadan olsun deyu haru' vaz ettiler..."

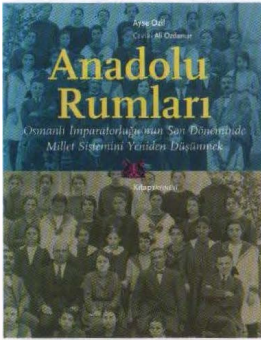
- 12 Filiz Çağman, "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi*, yıl 5 (1972): 412-315. Emine Fevci, "Others and Other Geographies in the Şahname-i Selim Han", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* XL (2002), s. 82.
- 13 Baki Tezcan, "The Politics of Early Ottoman Historiography", Virginia Aksan ve Daniel Goffman (ed.), *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire* (New York: Cambridge University Press, 2007), s. 183.
- 14 Efthios Gavriel, "The Expedition for the conquest of Cyprus in the Work of Karib Çelebi", Michael Michael, Matthias Kasper ve Efthios Gavriel (ed.) *Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2009), s. 25.
- 15 Fedat, ase, s. 117. 1763 tarihli eserini, Piri Efendi'nin yukarıda alıntılanan (eithnamesine dayanarak oluşturulan Arif Dede, Bragadino'ya uygulanan ceza) küçük eklemeleri daha da vurucu bir hale getirmektedir. Örneğin, içine ot kılkarlar insan şekli verilen Bragadino'nun derisine, bir önceki metine ekolarak elbiseler giydirilip gösterişli bir hora oynattığını yazmaktadır. "Andan sonra derisine samun depüp ve camelerin geydürüp bir kebir ü mehlib hora tebdürüp..."
- 16 Selim Deringil, *The Well Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909* (London: I.B. Tauris, 2009), s. 8.
- 17 Harid Fedat, *Ziver Bey: Kıbrıs Tarihi* (Ankara: Yıldırım Matbaası, 1999), s. 100.
- 18 Tanzimat Fermanı. İşlerin düzene konulmasının yolu ve ne kadar süreyle ilgili ilmiş bir tahmin olarak "Halkın kabiliyet ve istidadlarına nazaran... beş on sene zarfında" ibaresi kullanılmaktadır.
- 19 Tanzimat Fermanı: "teklük görölüp hükûmoldunmadıkca hiç kimse hakkında hafı ve celî idare ve tesim muamelesi icrası calz olmamak"
- 20 Islahat Fermanı: "hiçbir gına mücazaat-ı cismaniye ve ziyet ve içkeneye müşahib

- 11 kaffe-i muamele dahi kamlen lağv ve iptal kılınması"
- 21 Özgür Sevgi Gıral, "19. Yüzyıl İstanbul unda Suç, Toplumsal Kontrol ve Hapishaneler Üzerine Çalışmak", Nömi Levy Aksu ve Alexandre Toumarkine (ed.), *Osmanlı'da Asayiş*, Suç ve Ceza: 18. 20. Yüzyıllar (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarihî Bilimler Toplumu Vakfı, 2007).
- 22 Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004).
- 23 Vahdetin Ergin, 1868 Ten 1923 e Mektub-ı Sultan (İstanbul: Galatasaraylılar Derneği, 2003), s. 108. Burada 1888 yılı mezarları arasında adı geçen Ziver Efendi'yi Fransızca konusunda zorlanan öğrencileri yine de mezun etmek için sorandan okıanları bir belge olan "Türkçe Ehliyetname" ile okulu bitirenlere listesinde görmekeyiz.
- 24 Alexis François Rio, *Les Quatre Martyrs* (Paris: Ambroise Bray, 1856).
- 25 Alexis François Rio, *The Four Martyrs* (London: Burns and Lambert, 1856), s. 182.
- 26 Rio, ase. Kitap genel olarak bu ibareler barındırmaktadır.
- 27 Ase, s. 211. İsa'nın çarmıha götürülüşünde Roma askerleri tarafından uğradığı küçük düşürücü hakaretilerin benzerlerine (üzünce tükürülmesi, küfür yağdırılması) katılmak zorunda kalan Bragadino, yine can verirken de İsa'nın Luka İncil'i 24: 34 bölümünde dile getirdiği son sözlerini tekrarlamaktadır: "Baba, orları bağışla. Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar."
- 28 Derinül, ase, s. 15.
- 29 9 numaralı mühimme defteri, no: 78: "Mektub gönderüp ceza-i Kıbrıs havalin ve reayanın ehl-i İslâm istediklerini bildirmişsin dahı her ne dimesi sen mulum olundu"
- 30 Fedat, ase, s. 103.
- 31 Ase, s. 103. "Koca Sokollu'nun bundan maksadı ise zihinde plan çizilen Süveyş kanalını hafı ve gusad ile Fransız mühendis Ferdinand De Lesseps'ien üç asr akdem, âlem-i medeniyete hizmet etmek idi... Bu asrda ki tasavvurât-ı umranyıye-i medeniyet pervane..."

AYŞE OZİL İLE "ANADOLU RUMLARI" ÜZERİNE

SÖYLEŞİ: ELÇİN MACAR

Ayşe Ozil'in Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek adlı kitabı Kitap Yayınevi tarafından yayımlandı. Osmanlı, Rum, Yunan ve İngiliz arşiv belgelerini karşılaştırmalı olarak değerlendiren Ozil, tüzel kişilik ve tabiyet gibi konulara eğilerek Osmanlı İmparatorluğu'nda cemaat kavramını sorgularken, imparatorluğun modernleşme ve ulusçuluk anlayışına farklı bir çerçeveden bakıyor.

Ayşe Ozil, *Anadolu Rumları*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek isimli kitabın yeni çıktı. Kitabın hikâyesiyle başlayalım dersen. Bu esas itibarıyla senin doktora tezin...

Evet, 2009 yılında bitirdiğim doktora tezim. Doktoramı Londra Üniversitesi Birkbeck College'da yaptım. Doktora danışmanım, hem Modern Avrupa tarihçisi hem Yunanistan tarihçisi olan Mark Mazower'di. Daha sonra Birkbeck'teki Tarih Bölümü'ne katılan Osmanlı tarihçisi Frederick Anscombe da ikinci danışmanım oldu. Çalışmanın hem Rum-Yunanistan bağlantısı hem de Osmanlı bağlantısı var. Bu çalışmayı İngiltere'de, özellikle de Avrupa tarihine odakla-

nan Birkbeck'te yapmanın bana kazandırdığı şey, yerel bağlamdan ve aslında Osmanlı-Rum bağlamından biraz uzaklaşıp, tarihçilik anlamında bu konulara geniş bir çerçeveden bakabilmek oldu. Milliyetçilik, modernleşme, orta sınıfların doğuşu, dinin modern dünyadaki yeri gibi konuları çok yönlü bir şekilde inceleyebilme mi, yani sadece Osmanlı dünyasına veya Rum dünyasına odaklanmadan, onlarla sınırlı kalmadan bakabilme mi sağladı bu ortam.

Kitabında yer alan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek" başlığı nedeniyle sormak gerekirse —zaten bız Türk tarih yazımının birçok konuda olduğu gibi millet sistemi konusunda da sorunlu ve arkaik kaldığını biliyoruz— bu çalışmada literatür konusunda, özellikle metodolojik açıdan gördüğün sıkıntılar neler? Farklı neler yapmaya, nasıl bir yeni bakış açısı getirmeye çalıştın?

Kitap temelde millet sistemini yeniden düşünmeye yönelik bir çaba. Hem akademik çevrelerde hem de akademi dışında, gayrimüslim tarih dediğimizde neredeyse istisnasız bir şekilde millet sistemine gönderme yapılır. Bu çok genelgeçer ve yerleş-

miş, kökleşmiş bir durum. "Bu kavramın dışında bu dünyayı anlayamayız" gibi bir bakış var ve bu bizi kısıtlıyor. Anadolu'nun karmaşık geçmişini, özellikle de Rumların çokkatmanlı dünyasını anlayabilmek açısından fayda sağlamıyor. Kitapta Rum cemaati diye sınırları belli bir "kapalı kutu"nun olmadığını göstermeye çalışıyorum. Bu tabii ki, ne şekilde tanımlarsak tanımlayalım —ki çok çeşitli şekillerde tanımlayabiliriz— Rumluğun var olmadığı anlamına gelmiyor. Bir ortaklık olmadığı anlamına gelmiyor. Tam da bu ortaklıkların hangi alan, durum ya da bağlamlarda oluştuğunu, bir yandan da nasıl parçalandığını ya da baştan oluşmamış olduğunu göstermeye çalışan bir çaba. Bunun için de ilişki ağlarına bakıtım; yani Rumların bir bütün olarak nasıl hareket ettiği ya da nasıl bir yapıda olduğunu değil, birtakım kişilerin, grupların, toplulukların toplum ve devlet bağlamında nasıl hareket ettiklerini inceledim. Bu ilişkileri anlayabilmek için de kurumları temel aldım, çünkü cemaat denen şey kurumlara dayanıyor. Kurumlar olmadan bir cemaati ayakta tutmak çok zor. 19. yüzyılda modernleşen kiliseler, eğitim kurumları, cemaat mahkemelerinden vs. bahsetmek lazım. Bunun gibi çok çeşitli kurumların nasıl işlediğine, ama esnek bir şekilde, ilişkileri gözeterek bakmaya

çalıştım. "Bir millet sistemi var, bir Rum milleti var, bunun içinde idarelerini, maliyelerini nasıl örgütüyorlar, mahkemelerini nasıl işletiyorlar?" diye sormak yerine biraz olayı tersine çevirmeye çalıştım. Saptayabildiğimiz ölçüde Rum olarak tanımlayabildiğimiz insanları ve grupları o kurumlarla ilişkileri ya da mesela devlet mekanizmalarıyla bağlantıları ölçüsünde incelemeye çalıştım.

Özellikle 1980'lerden itibaren, Avrupa tarihinde ortaya çıkan milliyetçilik eleştirisini takiben daha çok Yunanlı tarihçiler arasında bu tür bir millet eleştirisi zaten başlamıştı. Bu eleştiri, benim de yapmaya çalıştığım gibi, Rum dünyasının homojen bir bütün olmadığını gösteriyor. Öte yandan aynı bakış "milletleşme"nin yani bir tür homojenleşmenin 19. yüzyılda modern kurumsallaşmayla ortaya çıktığını söyler. Örneğin 1860'ta, İslahat Fermanı'nı takiben Rumların kendi iç yapılarını, patrik seçimlerini düzenleyen bir nizamname ortaya çıkıyor. Bunun dışında kilisenin hâkimiyetindeki meclisler modern bir kurumsallaşmaya gidiyor, içine laikleri de alıyor. Böyle bir gelişme var. Ben de bir yandan kitapta millet eleştirisine bir katkı yapmayı amaçlarken aynı zamanda Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan bazı modern dinamiklerin homojenleşmeyi engellediğini söylüyorum. Genelde tarihçilerin yaptığı gibi nizamnamelere ve üst yapılara bakarsanız son dönemde homojenleşme görünüyor, ama işlerin pratikte nasıl olduğuna eğilince başka bir tablo ortaya çıkıyor.

Biz Osmanlı tarihimizin renklenmesini ve yeni metodolojik yaklaşımların ortaya çıkışını belki bu tarihçiler--gerek Batılı gerek Yunanlı tarihçiler-- sayesinde görebildik. Mesela Yunanlılar açısından kendi tarihlerinde "dört yüz yıllık bir boşluk" vardı ve orası görmezden gelinen, klasik milliyetçi tarihyazımında "esaret altında" diye anlatılan ve pratikte ne olduğu gerçekten de bilinmeyen bir dönemdi. O dönemin aydınlatılmasını bu tarih-

çilere borçluyuz. Örneğin Evangelia Balta'nın alana çok büyük katkıları oldu. Türkçe de bilen ve her iki tarafın da malzemesini kullanan biri olarak onu analım.

Evet, doğru. Yunanlı ve Batılı tarihçiler Osmanlı tarihiyle daha çok ilgileniyorlar, bizim Yunan, Rum ya da

götürdüğü cemaat defterleri, kilise defterleri, onun dışında Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde bulunan ve yine mübadillerin kayıt altında alınmış anlatılan ile Yunan Dışişleri Bakanlığı'na ait konsolosluk raporları gibi belgelerden oluşuyor. Yunanistan'da bu belgelerin hepsi farklı bir arşivde toplanmış, yani

Batı tarihine karşı böyle bir ilgilimiz pek yok. Evangelia Balta'nın yanı sıra özellikle Elizabeth Zachariadou'dan bahsedebiliriz ki Girit'teki Osmanlı çalışmalarının öncüsüdür. Ayrıca Atina Panteon Üniversitesi'nden Sia Anagnostopoulou, Selanik Makedonya Üniversitesi'nden Dimitris Stamatopoulou'stan bahsetmek gerekir. Tabii bu alanda çalışanlar bu isimlerle sınırlı değil, daha genç kuşaktan tarihçiler de var. Türkiye'de ise "Gayrimüslimlerin tarihi gayrimüslimlerin işidir" gibi bir anlayış var, yani yine toplumu milletlere bölen ve "Her millet kendi milletinden der sorumludur" şeklinde düşünen bir bakış. Tabii bu bir açıdan temeli de olan bir şey, çünkü dilleri onlar biliyorlar, kaynakları onlar okuyabiliyorlar. Ama Türkiye'li olup da Rum veya Ermeni olmayanların neden o dilleri öğrenmedikleri de sorulabilir.

Türkiyeli biri olarak Osmanlı gayrimüslimlerini, Rumları çalışmak için hangi kaynaklara ulaşmak gerekti?

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Rum tarihi açısından çok zengin bir kaynak. Benim baktığım bir de Kadı Sicilleri Arşivi var. Yunanistan'da yararlanabildiğim arşivler ise Anadolu Rumların Mübadele sırasında Yunanistan'a

orada daha çok yerel arşivler var. Ayrıca Atina, Girit ya da Selanik olsun çeşitli bölgelere ait arşivler mevcut. O bölgenin arşivi o bölgede tutulmuş ve siz bu konuda bir çalışma yapmak istediğiniz zaman çok farklı yerlere gitmeniz, çok farklı arşivleri dolaşmanız gerekiyor. Türkiye'de bu arşivler biraz merkezi bir durumda, yani İstanbul'da ve tek bir yerde toplanmış. Kadı sicillerinin orijinalleri Ankara'da, ama kopyaları İstanbul'da, onlar da merkezi bir durumda. Bu da aslında Türkiye ve Yunanistan'da tarihe bakışı yansıtan bir durum. Türkiye'deki merkezci bakış arşiv konusunda da görüyoruz. Yunanistan'da ise daha fazla yerellikler ortaya çıkıyor, yerellikleri belirginleştirmeye çalışan bir bakış var. Bu şuna da denk geliyor: Biz Osmanlı Rum cemaati deyince bunu tek ve tekil bir cemaat olarak kavramsallaştırmışız, ama Yunanistan'da nasıl kavramsallaştırıldığına bakıldığında Rum cemaatleri olarak yani çoğul bir şekilde ortaya çıkan bir terim var, yine yerellikler vurgulanıyor: İzmir cemaati, hatta İzmir cemaatleri gibi, Anadolu'da olsun, Balkanlar'da olsun çok çeşitli yerlerdeki cemaatler gibi. Bu aslında Türkiye Cumhuriyeti ile Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışındaki farklılıkları da yansıtıyor. Bizde merkezileştirmeye yönelme var,

Yunanistan'da ise ulus, Akdeniz havzasındaki küçük topluluklardan oluşan bir tahayyül. Bu ulus-devleti de aşan bir şey, mesela *Megali İdea* için açan griyor. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun çekildiği sınırlarda ulus-devleti kurmuş bir oluşum, ama Yunanistan'da durum farklı.

Rum Ortodoks grupları nasıl etkilediğine baktığım bölümde Helen kavramını bir miktar kullanıyorum, çünkü Yunanistan'ın yarattığı hareketle ortaya çıkan bir Helenizm var. Öncesi de var bunun tabii ki İstanbul'da, özellikle Fenerliler arasında gördüğümüz şekliyle ama Yunan ulus-devletinin çıkışıyla bir ivme kazanıyor.

Ayvalık'ta Rum Hastanesi'nin avlusunda bir grup doktor, din adamı ve eşraf.

Özel koleksiyon.

Osmanlı'da kime "Rum" deniyor? Tarih yazmamız bize Rumların sonradan Yunan olduğunu söylüyor. Bugünkü anlamda onlar Yunanlı mıdır, "Grek" diye çevirmek doğru ve anlamlı mıdır?

Kitap aslında tam da bu sınırların çizilip çizilemeyeceğini ya da hangi bağlamda çizilebileceğini araştırıyor. Pratikte bu sınırı ne şekilde belirlediğimi, kimleri Rum olarak tanımladığımı sorarsanız, milliyetçiliği eleştirisini takiben Ortodoksları temel aldım. "Grek" ya da "Helen" demedim. Osmanlı'nın da bir noktaya kadar tanımladığı şekilde "Rum Ortodoks" olarak düşündüm, çünkü milliyetçilik tam da baktığım dönemde çok yavaş ve güçle ortaya çıkan bir ideoloji, dolayısıyla onu geri planda tutmaya çalıştım. Ama Rum Ortodoks derken de salt din vurgusu yok. Aslen Osmanlı'da farklı bir dinden olan insanların toplumsal yaşantılarının, toplumsal kurumlarının nasıl oluştuğuna ya da farklı bir dinden olmanın onların toplumsal hayatlarında —ayrıca idari, mali, vs. çok geniş bir şekilde— ne anlam ifade ettiğine bakmaya çalıştım. Tabii yer yer Grek-Helen gibi kavramları da kullandım. Özellikle kitabın son bölümünde mesela Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışının Anadolu'daki

Özellikle Batı Anadolu'da çeşitli kurumlar aracılığıyla da yansıtıyor bu; konsolosluklar olsun ya da farklı dernekler olsun. Hatta insanların kendileri de göç ediyor. Bugün mesela "gâvur İzmir" olarak bildiğimiz İzmir aslında 19. yüzyılda oluşmuş bir yapı; daha önce çok ufak ve gayrimüslim karakteri belirgin olmayan bir kasaba. 19. yüzyılda Yunan anararasından ve adalardan gelen göçle oluşmuş. Gelenler anadili Yunanca olan topluluklar, yani Anadolu'nun geniş bir kesiminin tersine Yunanca konuşan topluluklar. Bunların içerisinde gerçekten bir Helen kültürü oluşuyor; dernekleriyle olsun, dilleriyle olsun, kültürleriyle olsun, antik döneme referansla olsun. Dolayısıyla bir Helenizmden bahsetmek mümkün, ama Anadolu'da geliştiği şekliyle ya da İstanbul'da geliştiği şekliyle bunu mesela Yunanistan'la birleşme, bağımsızlaşma, özerkleşme diye okumanın çok zor olduğunu düşünüyorum. "Osmanlı Helenizmi" diye bir şey var. Osmanlı'nın kendi içinden gelişen ve imparatorluk yapılarından faydalanan, imparatorluğun bulunduğu esnek ekonomik çerçeveden ve sosyal ağlardan faydalanan bir Helenizm ortaya çıkıyor ve bu da Yunanistan'la birleşmeyi, bağımsızlaşmayı, özerkleşmeyi isteyen bir akım değil aslında. Tam tersine im-

paratorluk içinde ve dışında iş kuruyorlar, Atina'yla da bağlantıları var, Ayvalık'ta da mütezimlik yapıyorlar vs. 19. yüzyılın esnek Akdeniz dünyasında kendilerini ekonomik ve sosyal olarak geliştiren bir durumdur.

Peki senin özel olarak baktığın Hüdavendigar vilayetindeki durum ne? Orali Rumların Yunanistan'a bakışı, milliyetçiliğe bakışı için neler söyleyebilirsin? Senin söylediğin gibi Osmanlı Helenizmine yakın bir duruşları olduğu mu anlaşıyor?

Benim görebildiğim kadarıyla Osmanlı Helenizmi aslen büyük şehirlerde gelişiyor. Güney Marmara kıyılarında gelişen bir tür sosyal Helenleşmeden söz etmek mümkün, ama siyasi olarak değil pek. Örneğin Makedonya'ya bakıyor olsaydım, özellikle 1900'lerin başından sonra taşradaki siyasi mücadeleden bahsediyor olurum. Orada mesela Bulgar Ortodoksluğuyla bir çatışma söz konusu, ama benim baktığım bölgede bunu söylemek zor, çok daha temkinli olarak düşünülmesi gereken bir durum. Belki Hüdavendigar'a bakmak istememin nedenlerinden biri de bu, çünkü biz daha çok büyük şehirleri, liman kentlerini ve oradaki Rum dünyasını biliyoruz, buralarda çarpıcı gelişmelerin olması gibi haklı nedenlerle. Taşraya bakmak bu açıdan daha ilginç belki de, daha bilmediğimiz bir dünya. O dünyada neler oluyor, yaşam biçimleri nedir, sorunlar nelerdir, biraz buna bakmaya çalıştım.

Şunu da söyleyeyim, ben esasen biraz tersten gittim, bir Osmanlı vilayetine bakma hedefiyle yola çıkmadım. Kuzeybatı Anadolu'da Güney Marmara (Bandırma, Mudanya, Gemlik, Tirilye, Bandırma, Bursa'nın köyleri vs.) ve Ayvalık'ı kapsayan hatırı sayılır bir Rum nüfusu var. Bu bölgelerdeki Rumlara bakmak istedim; bunu yaparken devlete olan ilişkileri de ele almak istediğimden Hüdavendigar vilayeti belirledim. Hüdavendigar hem Kuzey Ege ve Güney Marmara bölgesini hem de iç bölgelerde mesela Bursa'nın köylerini içeriyor. Aslin-

da saptayabileceğimizi iki tür cemaati bir araya getiren bir bölge burası. Bir yanda kıyı bölgelerinde yaşayan, Yunanca konuşan, kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak daha gelişkin cemaatler var. Tirilye, Gemlik, Mudanya, Erdek, Siğir, Kapıdağ Yarımadası ve Ayvalık en önemli örnekler tabii, bir yanda da iç bölgeler yani hemen kıyının içindeki Bursa bölgesinde anadili Türkçe olan, hatta kuzeydoğuya gittikçe, İzmit'e gittikçe anadili Ermenice olan cemaatler var. Dolayısıyla bu bölgeye bakmak iki tür cemaati bir arada görebilme fırsatı sundu. Ama sonuçta Hüdavendigar bir örneklem benim için; yani, millet sistemini anlayabilmek ve millet sistemine biraz farklı bir bakış getirebilmek için bir örneklem ve bu örneklem pek çok açıdan Anadolu ve bir ölçüye kadar Balkanlar için yansıtıcı olduğunu düşünüyorum.

Cemaat demişken şöyle bir açıklama da yapmalıyım: Biz örneğin Rum cemaati dediğimiz zaman o dine inanan insanları kast ediyoruz genel olarak, ama aslında cemaatin çok özel bir anlamı var. Birinci bölümde, yani idari örgütlenmeyi anlattığım bölümde bunu göstermeye çalıştım. Özellikle modern dönemde, 19. yüzyılda kurumsallaşan bir idari yönetim söz konusu, Yunancada *kinotita* denen. Kasabalarda, hatta yer yer köylerde de başlarında bir metropolit vekili ya da din adamının olduğu, ama daha çok sekülerleşmiş, o yörenin ileri gelenlerinden oluşan bir yönetimden söz ediyoruz. O bölgede kilise mi yapılacağı, o kiliselerin nasıl yönetileceği, okul mu yapılacağı, o okulların nasıl yönetileceği gibi meseleleri ele alan ve vergilerden de bir miktar sorumlu olan bir ünite bu.

Bu biraz Avrupa'yı da hatırlatıyor galiba. Avrupa Ortaçağ'ı başından itibaren bu türden bir yerelden örgütlenme. Belki ileride belediyeye dönüşecek olan, insanların yaşadığı yerde eşit şekilde yönetime katıldığı, "komünite" denen yapıya benzer bir yapı bu ve Osmanlı'nın belki de Rumlar dışında çok da bilmediğimiz bir özelliği.

Doğru. Son zamanlarda Osmanlı tarihinde gayrimüslim cemaatler dışında da bu konuya değinen çalışmalar var. Örneğin, 18. yüzyıldakaza meclislerinin önemini vurgulayan, bir bölgenin ileri gelenlerinin, âyanlarının karar alma mekanizmalarındaki ve aslında siyasetteki rolünü vurgulayan, genel Osmanlı tarihi içinde bunun altını çizen çalışmalar çıkmaya başladı. Ben de Rum tarihinden bakarak böyle bir şey yapmaya çalışıyorum. Yunan anakarasında komün ya da *kinotita* denen oluşum 19. yüzyıl öncesinde de görülen bir yapı. Yunan anakarası için "komün"ü daha eskilere, erken modern döneme çekebiliyoruz, ama 19. yüzyılda oluşmaya başlayan bir kurumsallaşmadan da söz etmek lazım, 19. yüzyılın getirdiği yeni toplumsal ve siyasi koşulları da düşünmek lazım. Ondan önce çok daha farklı yapılar olduğunu ve 19. yüzyılda o arka plan üzerine bir dönüşüm yaşandığını, bu kurumların, modern bir mini bürokrasi gibi hareket etmeye başladıklarını söylemek mümkün; yani erken modern altyapı üzerinden, ama ondan farklılaşan bir biçimde çoğaldıklarını söylemek mümkün.

Peki, bir Rum kime, ne vergisi öder? Hangi mahkemeye gider? Malı mülkü var mıdır, kendi üzerine midir; mülkiyet meselesi nasıldır? Örgütlerinin, içinde bulunduğu yapıların tüzel kişiliği var mıdır? Osmanlı bunları resmen tanır mı? Veya bu ne zaman

değişmeye başladı? Kısaca bunları özetleyelim mi?

Vergi konusunu öncelikle nakdi ve aynı vergiler olarak ayırmak gerekiyor, verginin kime verildiğiyle bağlantılı olarak böyle bir ikili ayrım var. Nakdi vergileri cemaatin ileri gelenleri *kinotita* çerçevesinde topluyor. Aynı vergiler ise Osmanlı sistemine daha eklenmiş bir şekilde mültezimlar tarafından toplanıyor. Mültezim Osmanlı'nın o bölgede görevlendirdiği, o bölgeyle ilgili olmayan biri olabilir, orayla ilgili biri de olabilir. Bunun birkaç örneğini veriyorum kipta. Nakdi vergiler cemaatin içinde toplandığı için, para o cemaat yönetiminin eline geçiyor. Burada muhtar da işin içine giriyor ve muhtar hem Osmanlı'nın hem *kinotita*'nın elemanı. Orada bir ortaklaşma var. Kapıyı çalıp vergiyi toplayan kişi muhtar. Topladığı parayı bir üst aşama olarak ileri gelenlere yani cemaatin görevlendirdiği kişilere veriyor. Dolayısıyla paranın yine cemaat içinde toplandığını söylemek mümkün. Buna bağlı olarak vergilerini veremeyenler için iç borçlanma gibi uygulamalar var; cemaat ileri gelenlerinin ya cemaat yönetimi kasasına ya da kişilere kredi açarak onların vergisini vermesi diye bir uygulama söz konusu. Ama aynı vergilerde Osmanlı devleti için içine giriyor.

Mahkeme konusuna gelince, Rumların hem cemaat mahkemelerini hem

Kayabaşı Mahallesi, Bursa: Muradiye Camii ve Oniki Havari Kilisesi.

Sébah ve Joallier, 1894, İstanbul Arkeoloji Enstitüsü, arşiv no. 10374.

de Osmanlı mahkemelerini kullandığını görüyoruz. Osmanlı mahkemesi deyince kadı mahkemelerinden bahsetmek gerek; 19. yüzyılda bunlara nizamiye mahkemeleri de ekleniyor. Cemaat mahkemelerini de dini mahkemeler ve din dışı mahkemeler olarak ayırabiliriz. Rumlar evlenme, boşanma, nişan, nafaka gibi medeni hukuk alanında daha çok cemaat mahkemelerini kullanıyorlar. Kendi içlerinde ya da köy-kasaba içerisinde bir alım satım olduğu zaman da cemaat mahkemelerinde iş gördükleri oluyor, ama bu tür bir mali alışveriş kaydetmek açısından Osmanlı mahkemeleri de çokça kullanılıyor. Osmanlı mahkemelerinin belki evlenme boşanmalarda daha az kullanıldığını saptamak mümkün, ama mali ve maddi meselelerde, borçlanmalarda, tapu kayıtlarında vs. Osmanlı mahkemesi çokça işin içine giriyor. Bu kaba ayrımı yapmakla beraber, bir tarafa şu mahkemeler bakar, bir tarafa diğerleri bakar demek mümkün değil. Çok esnek bir yapı var bu konuda, hatta herhangi bir kayıt işlemi ya da bir dava için birkaç mahkemeye birden gidilebiliyordu. Bunların örneği var. Ayrıca özellikle mali bir meseleyse, Osmanlı mahkemesine gidilip kayıt yaptırılmasını cemaat liderlerinin kendileri de destekliyorlar, çünkü devlet mahkemesi, imparatorluk için evrensel mahkeme. Bir kaydın orada yapılması başka cemaatler karşısında ya da devlet karşısında güçlü bir konuma gelmek demek.

Mahkemelerden devam ederek tekrar şunu vurgulamak isterim ki cemaati yaşatan şey kurumlar. Kurumlar olmadan Rum dünyasını ayakta tutmak çok zor, bir kişinin neye inandığından bağımsız olarak. Kurumları ayakta tutmak da Rumların bu kurumları kullanmasına bağlı, bu konuyu cemaatlerin ileri gelenleri çok önemsiyor. Ama tabii pratikte böyle bir mutlaklık söz konusu değil. Rumların çok geniş bir şekilde cemaat dışı kurumları kullandığını görüyoruz. Yine millet sistemi tartışmasıyla ilişkilendiriyorum bunu. Ayrıca Rumların ve kurumlarının hep devletle yüz yüze gelme durumu var. Bunu mesela tapu meselelerinde görüyoruz. Tapu hem mahkeme kayıtları alanına hem de tüzel kişilik konusuna giriyor. Bir okulu, bir kiliseyi Rumlar tamamen kendileri yapıyor, ama mülkiyet meselesinde Osmanlı işin içine giriyor. Orada millet sınırlarını tutmak mümkün değil. Bu kurumların hukuki statüsü, Osmanlı devletinin bunları nasıl gördüğüne ve nereye yerleştirdiğine bakmak çok önemli, çünkü kurumların varlıklarını bu ilişki belirliyor aslında. Bu mesele özellikle 19. yüzyıl için önemli, çünkü bu dönemde pek çok kilise ve okul yapıldığını görüyoruz, müthiş bir yapım faaliyeti var, modernleşmenin getirdiği hareketle beraber. Orada da Osmanlı 19. yüzyılda yenilenmiş hukuk sistemiyle meseleye dahil oluyor. Biraz önce 18. yüzyıl ile farkları düşünmemiz

lazım dedim. 19. yüzyılda bir mülkü kaydetme biçimi değişiyor. Bu değişim aynı zamanda Rumların okul, kilise gibi kurumlarını yapma sürecine denk geliyor. Tüzel kişilik bölümünde bu ikili sürecin nasıl işlediğine bakmaya çalıştım.

Kapıdağı Yarımadası'nda Perama ve Erdek kasabaları arasında bir manastırın mülkiyeti üzerinden bir kavga var. Peramalılar, manastırın ikonasının el değiştirme kararı nedeniyle kızgınlıkla Katolikliğe geçmeye yöneliyorlar. Biraz bu örnek olayı da hatırlatalım.

O meseleye daha çok idari bağlamda baktım. Faneromeni manastırı üzerinden kurumların önemini vurgulamaya çalışıyorum. Orada manastırı kimin idare edeceği ve buradan gelen gelirleri kimin ele alacağı konusu gündeme geliyor. Kurumlar sadece bir inanç mekânı olarak değil, bu kurumlardan gelecek gelirler açısından çok önemli. Müthiş bir mücadele yürüyor ve o kadar ki bu mücadelede tarafların yapmadığı kalmıyor. En sonunda bir aşamada manastıra yani bir Ortodoks kurumuna sahip çıkabilecek için —paradoksal bir biçimde— din değiştiriyorlar. İstanbul Patrikhanesi "Bu kurum madem paylaşılıyor, öyleyse kendi üzerimize alalım, biz kontrol edelim ya da en azından bizim gözetimimizde paylaşılın" deyince bir kasaba Protestan, diğer kasaba Katolik oluyor; yani Hristiyanlığın farklı kollarına geçiyorlar. Başta da söylediğim gibi, din meselesinin siyasi, toplumsal ve idari taraflarına bakıyorum orada aslında; hangi dine inandıkları ya da inanmadıkları çok da önemli değil benim baktığım açıdan. Ayrıca manastırın sahipliği ve din değiştirme meselesinde Osmanlı devleti işin içine giriyor, hem cemaatler devlete başvuruyorlar hem devlet kendisi dahil oluyor, çünkü mücadele bazı idari ayrımlara ve nüfus kayıtlarına dokunuyor.

Patrikhane'nin canını en çok acıtabilecekleri konu mezhep değiştirme konusu olduğu için

Bandırma Rum Okulu'nda kız izciler, 1915-16.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, fotoğraf no. 149. Sahibi: İsmailoğlu koleksiyonu

yapıyorlar bunu belki biraz da, değil mi?

Tabii, biz bugün Anadolu'daki Rum topluluklarının farklı bir dine pek de geçmediklerini, Rumlar arasında Ermeniler gibi Katolikliğe yönelen geniş kesimler olmadığını biliyoruz. Ama bu o dönemde bilinebilecek bir şey değil. Tam tersine Patrikhane için, özellikle yöneticiler için mütahş bir sorun; dolayısıyla insanların farklı bir mezhebe geçmesini engellemek istiyorlar. Mesela okullaşmanın -tabii ki başka toplumsal kökleri de olmakla birlikte- arka planındaki nedenlerden, itici güçlerden bir tanesi de bu. Misyoner okullarına karşı Rum okullarını güçlendirmeye mücadelesi çok önemli. Burada başka ilginç bir mesele de var. Yerli Hristiyan cemaatler misyoner okullarında tam da kendi dinlerini ve kendi kültürlerini üretme olanağı ve ortamı buluyorlar paradoksal bir şekilde. Dolayısıyla bazı tarihsel gelişmelerin önceden öngörülemeyen sonuçları oluyor. Misyoner kurumları böyle bir amaçla kurulmamış tabii ki, Patrikhane de böyle bir gelişmeyi öngöremez.

Ve sekülerleşiyorlar bu okullarda; yeni seküler bir genç nüfus üretiyor belki bu okullar.

Evet, din çerçevesinde misyoner kurumları olarak kuruluyorlar, ama tam da dinle beraber gelen Avrupa Amerika merkezli bir modern eğitim var. Hem İstanbul'da hem Anadolu'daki Rum cemaatlerinde bunu görüyoruz.

Peki, hem bu okulların mezunları sayesinde hem de belki ticari ilişkilerin gelişmesiyle bir de yeni bir sınıf ortaya çıkıyor. Orta sınıf diyelim buna ya da erken burjuvazi diyelim. Bunun örnekleri var mı Hüdavendigâr vilayetinde? Bu kesimin yeni tahayyülleriyle cemaatin tahayyülleri ne kadar örtüşüyor, ne kadar çatıyor? Patrikhane ile ne kadar anlaşabiliyorlar, uzlaşıyorlar? Bu, cemaatin yapısını değiştirecek güce bir gelişme mi en azından Hüdavendigâr için baktığımızda?

Ben daha önce İstanbul Rum cemaatleri üzerine yaptığım çalışmayı da düşünerek bu soruya şöyle cevap verebilirim. Söz ettiğin gelişme İstanbul'da daha güçlü gözlemlenebiliyor. Taşrada biraz daha zayıf, ama benzer gelişmeler orada da var. Bu yeni sınıf Hüdavendigâr'da okullar kuruyor, cemaat kurumlarına

Tirilye Rum Okulu'nun bugünkü görünümü.

Yazarın fotoğrafı.

para veriyor. Aynı zamanda taşrayı aşan bir Rum dünyası olarak da düşünmek lazım. Mesela İstanbul'daki Zarifi ailesinin bu bölgeye yaptığı yatırımlar... Zarifilerin kökeni 18. yüzyılda Paşalimanı Adası'na uzanıyor. Hem Bursa'da lise kuruyorlar hem de imparatorluğun başka yerlerine yatırım yapıyorlar. Bölgede de ticaretle uğraşan sekülerleşmiş bir orta sınıf var. Modern kurumlaşmanın arkasında bu kesimler var, ama bunların papaz ya da ruhban kesiminden tamamen kopuşunu söylemek ve ikili bir ayırım koymak bence zor. Ruhbanın da sekülerleşmesinden söz etmek lazım. *Kinotit* yönetiminde de daha çok din dışı kesimler rol oynamakla beraber papazların da çok etkisi var. Hatta mesela Tirilye'deki okulu kurduran, İzmir metropoliti olarak bildiğimiz meşhur Hrisostomos. Kendi doğum yeri olan Tirilye'deki okulu ve seküler kurumları, yeni modern cemaat kurumlarını o kuruyor. Papazların ve ruhban sınıfının modernleşmede etkisi büyük yani. İkili ayırım çok net değil.

Aslında iki taraf birden dönüşüyor...

Evet. Bu durum hem İstanbul Rumları olsun hem Hüdavendigâr Rumları olsun, yerel cemaatlere bakarak saptamaya çalıştığım bir şey. Genelde daha çok ruhban sınıfının ideolojisi neydi, bunlar ne yapıyordu ya da Fenerlileri takiben 19. yüzyılda ortaya çıkan üst seküler elit ne yapıyordu diye bakılır konuya. O zaman işin

içine hep ideolojiler giriyor. Ama mahalle düzeyine ya da köy-kasaba düzeyine inince bunların iç içe geçip ortaklıklarla hareket ettiği, işbirliği yaptığı görülüyor. Yerel orta sınıfın ortaya çıkmasıyla ruhban sınıfı da dönüşüyor, her ikisi birden modernleşiyor, bunu söylemek mümkün. İstanbul cemaatlerine baktığımız zaman, mesela Beyoğlu'nda ortaya çıkan bu baskın orta sınıf, kurdukları seküler liseler vs. ile kurum olarak Patrikhane'den uzaklaşma eğilimi taşıyor. Ama tam anlamıyla kopuş, ikiye bölünme, parçalanma gibi bir durum yok. Örneğin Patrikhane'nin yayımladığı eğitim nizamnamesine bağlı. Hem hukuki ve idari olarak hem de meşruyet açısından Patrikhane'nin etkisi büyük. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz orta sınıf 19. yüzyılın güçlenen sınıfıdır, ama aynı zamanda Patrikhane hiçbir zaman gücünü yitirmiyor. Bir de şunu ekleyebiliriz: Bugün bile devletin muhatabı, tüzel kişiliği olmasa bile, Patrikhane'dir. Patrikhane'yi tüzel kişilik olarak tanınamasına rağmen kurum olarak Osmanlı devletinin muhatabı da her zaman din kurumu oluyor. Osmanlı'dan sonra da birkaç

istisnai kısa dönem dışında seküler cemaatleri tanımama eğilimi var. Dolayısıyla Patrikhane'nin gücünü yitirmemesinde devletin etkisi var.

Yunan adalarından ve Yunan anakarasından bu bölgeye gelenlerin artmasıyla ve belki bununla beraber Yunanistan'ın Anadolu Rumlarından beklenilerinin yükselmesiyle birlikte Osmanlı'da bir Yunan tebaası grup ortaya çıkıyor. Bunların gündelik yaşamda, muhatap oldukları kurumlar vs. açısından Rumlardan bir farkı var mı? Bir de bu Yunan tebaasının varlığı belki İttihatçılar döneminde ekonomik boykot meselesinin ortaya çıkması bakımından önemli. Acaba bu boykotun amaçları arasında Yunanistan'a ekonomik açıdan zarar vermek mi var, yoksa Yunan tebaasından kurtulmak mı var? Ki sonuç itibarıyla biraz böyle olacak. Bu boykotta hangi saikler önemli?

Yunan ulus-devletinin ortaya çıkışından sonra, Anadolu'da açılan konsolosluklar çevresinde ve onların teşvikiyle Yunan tabiyeti alma yönünde bir çaba var. Tabii bunu vatandaşlıktan ziyade, bazı kişilerin Yunan devletinin korumasına girip Osmanlı'ya vergi, mahkeme vs. açısından dahil olmaması gibi görmek gerekir. Bu anlamda, Yunan devletinin, bazı toplulukları sırf Rum ve Ortodoks oldukları için –ki daha önce söylediğim gibi bu kesimlerin anadili Rumcadan başka bir dil de olabiliyordu– kendilerine bağlı kılmak gibi bir çabası var. Bazı yerlerde dil bağlantısı da var, fakat geniş anlamıyla coğrafi farklılıkları düşündüğümüz zaman bunlar soyut bağlantılar. Rumların bu gelişmeye nasıl cevap verdiğine bakacak olursak, bir kısmı gerçekten de Yunan tabiyetine geçiyor. En başta konsolosluklarda çalışanları düşünmek gerekiyor, ama onların dışında da gençler var. Bir de Yunanistan'dan gelen, gerçek Yunan tabiyetine olanlar var. Bunlar sadece elit bir kesim de değil, çok geniş sınıflardan Yunan tebaası Anadolu topraklarına geliyor, mesela Balya madenlerinde çalışan

işçiler. Ama daha genel olarak söylemek gerekirse ben bu Yunan tabiyeti meselesinin çok da abartılmaması gerektiğini düşünüyorum. Evet, tarihçi olarak bakınca bu çok ilgi çekici bir konu, ama hem rakamlara hem de etkiye baktığımız zaman çok da büyütmek lazım. Özellikle taşrada böyle. İzmir'de yoğun –tabii İzmir'i kendi içinde ayrı bir dünya olarak düşünmek lazım– ama öteki taraflarda çok yoğun olan bir gelişme değil. Bu durumun çok geniş Rum topluluklarını etkilediğini söyleyemeyiz.

Boykot? Orada hedef Yunan tebaası mıdır yoksa genel olarak Rumlar mıdır?

Boykot 1908 sonrasında başlıyor, bu dönemi biraz ayırmak lazım. İttihatçıların geliştiyle birlikte bambaşka bir idare ortaya çıkıyor. Ama onlar da önceden var olan birtakım eğilimlerin üzerine politikalarını geliştiriyorlar. Yunan tebaasına ve Yunan mallarına yönelik boykot siyasi bir araç. Girit'in Osmanlı'dan çıkması nedeniyle kullanılan bir silah ve bu dönemde sadece Yunanistan'a karşı değil, farklı nedenlerle Avusturya'ya, İtalya'ya karşı boykotlar da var. Tabii orada Rumlar ile Yunan tebaası biraz karışıyor, bunu söylemek mümkün. Peki, bu karışmayı nasıl yorumlayacağız? Devletin tam da bundan faydalandığını, kimin ne olduğunu belli olmaması durumunun bir anlamda devlet tarafından kullanıldığını düşünebiliriz. Tabii şunu da söylemek lazım, o dönemde Rum olup başka ülkelerin, Fransa'nın, İngiltere'nin tebaası olanlar var. Yunanistan aslında 19. yüzyılda çok güçsüz bir ülke, birçok defa siyasi kriz geçiren, iflas eden bir ülke. O yüzden Osmanlı Rumları Yunan tebaası olmayı çok da istemiyor. O noktada çok pragmatik davranıyorlar. Mesela benim kitapta örnek olarak kullandığım, Ayvalıklı bir çiftlik sahibi var. Bu kişi birkaç defa tabiyet değiştiriyor; Osmanlı'ya geçiyor, sonra Yunanistan tabiyetine geçiyor, ardından boykot sırasında Osmanlı tabiyetine geri dönüyor. Çünkü bu kişiler de tabiyeti bir araç olarak kullanıyorlar, hangi tabiyet hangi dönemde

işlerine yarıyorsa. Boykota dönecek olursak şurtu da söylemek gerekir. Sonradan olacak olayları, mesela Mübadele'yi düşünüp oradan geriye bakmak sağlıklı olmayacaktır. Ben bu noktada temkinli olmak gerektiğini düşünüyorum, "Rumlar o dönemden itibaren gönderilmeye başlanmıştı" demek bana sonradan olacak olan olayları ön tarafa alıp düşünmek gibi geliyor. Tabii İttihatçıların yaptığı şeyi de küçümsemek istemem. Mesele benim baktığım dönemde I. Dünya Savaşı'nda güvenlik bahanesiyle kıyı bölgelerindeki Rumların iç bölgelere sürüldüğü görülüyor.

Hatta 200 bin kadar kişi de Yunan adalarına gider...

Evet, ama Mübadele gibi bir hukuki zorunluluk olmadığı sürece geri dönme eğilimi var. Boykotta ise şöyle bir ilginçlik göze çarpıyor: Rumlar kendilerini mutlaka Yunanistan'la birlik olarak düşünmüyorlar. Anadolu'da kurdukları hayatı devam ettirmek için mesela Ayvalık'ta boykota katılan Rumlar var. Tabii ki severek, isteyerek katıldıklarını düşüneyiz, ama yerel konjonktürün ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Üst bakış başka, yerel pratik bambaşka. Mesela Ayvalıklı Rumlar kendilerini Rum olarak görüyor ve boykota katılarak kendilerini Ayvalıklı Yunan tebaasından ayırıyorlar.

Peki, başa dönerek tarihçilikle bitirelim. Arşiv malzemesi açısından, Yunanistan'daki malzeme ile Osmanlı arşiv malzemesini karşılaştıracak olursan neler söylersin? Hangisi daha sağlıklı, hangisi daha kapsamlı? Böyle bir karşılaştırma yapılabilir mi?

Öncelikle Osmanlı arşivinin bir devlet arşivi olduğunu söylemek lazım, bilgi devletin süzgecinde geçiyor ve belge devletin idari mekanizmaları tarafından üretiliyor. Dolayısıyla Osmanlı ve Rum-Yunanistan arşivleri bir bakıma birbirini tamamlıyor: Bir tarafta devletin bakışı, diğer tarafta halkın bakışı. O açıdan göreceli olarak bütüncül bir tabloya ulaşmak mümkün. Bazı tekil olayları hem

Osmanlı hem de Rum arşivlerinden takip edebildim. Öte yandan mesela tüzel kişilik meselesinde Rum cemaat defterlerini okumasaydım tüzel kişiliğin 19. yüzyıl için bu kadar önemli olduğunu göremeyecektim. Bu şekilde, bazen Rum arşivlerinde önemli olanı saptayıp sonra Osmanlı arşivine baktığım durumlar oldu. Ayrıca mesela vatandaşlık meselesini hem Osmanlı hem Yunan devlet arşivinden takip ettim, o konuda cemaat defterlerinde pek bir veri yok. Üçüncü bir arşiv olarak bunlara İngiliz arşivlerini de ekledim. Orada da özellikle 1830'lardan 1870'lere kadar etkin bir Bursa konsolosu var, onun raporlarına baktım. O da tabloyu başka bir açıdan tamamlıyor, kapsamlı bir üst bakış veriyor: Bu bölgedeki ekonomik durum nasıldır, Rumların durumu nasıldır, olayların gidişatı nasıldır... Diğer iki arşivde daha küçük olaylar ve detaylar ortaya çıkarken İngiliz raporlarında bölgeye yönelik geniş bir bakış var. O açıdan üçüncü göz olarak faydalı.

Biraz önce Yunanistan'daki Osmanlı tarihçiliğini konuştuk. Son olarak Türkiye'deki Yunan tarihçiliğini veya genel olarak Rum tarihçiliğini değerlendirek, hangi aşamadayız? Hangi engeller ve sorunlar var ve ne tür yeni güzel örnekler var?

Türkiye'de tarihçilik başta da söylediğimiz nedenlerden ötürü, Yunanistan'da yapılan Rum ağırlıklı Osmanlı tarihçiliğini biraz daha geriden takip ediyor, ama tabii millet sisteminin sınırlayıcı bakışını aşmaya çalışan, bunu sorgulayan çalışmalar da var. Türkiye'de söyle bir mesele görüyoruz: Osmanlı ve Cumhuriyet Rum tarihçiliğinin ikiye bölünmüş olması. Ya 1923 öncesi ya da 1923 sonrası dönem çalışılıyor. Bunun bir nedenini Osmanlı malzemesini okuyanlar ve okuyamayanlar (yani bu alana yönelmemiş olanlar) arasındaki ayrıma bağlamak mümkün. Türkiye'de Rumlar ve gayrimüslimlerle ilgili çalışmaların daha çok Cumhuriyet tarihi çalışmaları içinde olduğunu söyleyebiliriz; sevinç çalışmalarını buna iyi bir örnek.

Onun dışında Yunanca kaynakları da kullanarak Osmanlı Rum tarihine bakanlardan isim verecek olursam, Şükrü Ilıcak'ın Yunan bağımsızlık savaşına Osmanlı'nın nasıl baktığıyla ilgili bir çalışması var. Melih Erol'un Ortodoks müziği ve cemaat meselesini yan yana getiren çalışması var. Erken modern dönem için Nuri ve

gerektiğini düşünerek Osmanlıca ve Türkçe öğreniyorlar. Osmanlıca bilmeyip çok nitelikli çalışmalar yapanlar da var: Kostas Kostis, Stefanos Petmezaz, Paschalis Kitromilides gibi isimler. Millet sistemi ve bu sistemin karmaşıklığı hakkında çok aydınlatıcı, alanın temel eserlerini vermiş tarihçiler bunlar.

Ayvalık'ın ileri gelenleri, Rum yazar ve ressam Fotis Kontoglou ile birlikte.

KüçükAsya Araşırılmalı Merkezi, Ekin no 74/29/11, Ayvalıklılar Derneği koleksiyonu.

Nükhet Adıyeko'nun Girit üzerine yaptığı çalışmalar, daha genç kuşaktan Elif Bayraktar'ın Patrikhane ve Sada Payır'ın alt sınıflar üzerine yaptığı çalışmalar var. Tabii bu nihai bir liste değil, ama şunu söyleyebilirim ki Türkiye'de küçük bir grup olsak da, Yunan ve Rum arşivlerini kullanarak bu işe soyunan ve eleştirel bir şekilde yapmaya çalışan bir grup insan var. Özellikle Yunanistan'la karşılaştırılınca daha az talji. Orada geleneksellikten uzaklaşmış genç kuşak arasında Türkçe öğrenenler çok daha fazla, üstelik bu farklı nedenlerle oluyor, motivasyon kaynağı sadece Osmanlı Rum tarihi çalışmak değil. Belki orada Osmanlı mirasının bir parçası olarak, Yunan tarihini anlamak için Yunanistan'ın içinden çıktığı imparatorluğu anlama arayışı var. Osmanlı tarihçisi için bu biraz ikincil duruyor. Ne kadar doğru ne kadar yanlış tartışılır tabii, ama bizde böyle bir eğilim oluşmuş durumda. Biz Rumları imparatorluğun asli bir unsuru olarak görmemişiz, ama onlar Osmanlı'yı –tabii yine eleştirel kesim– kendi tarihleri olarak görüyor ve sırf Yunan tarihini öğrenmek için bile olsa Osmanlı tarihini bilmek

Galiba tarihçiliğimizde bir dil meselesi devam ediyor hâlâ. Her ne kadar güzel örnekler çıksa da, ilgili dili de bilen sayısı çok az. Bu galiba Ermeniceye baktığımızda daha da azalıyor. Galiba Yahudi tarihi için hiç yok, şu an düşündüğüm zaman aklıma kimse gelmiyor.

Doğru. 90'lı yıllarda pek az olanak vardı. Yunanca öğrenmek isteyenler kendi çabalarıyla ya Yunanistan'dı gider ya da özel ders alırdı. Şimdi olanaklar çok gelişti. Dil öğrenimi açısından önemli bir kurumsallaşma var, konsolosluğun faaliyetleri söz konusu. Ermeni dili için aynı şeyi söylemek pek mümkün değil. Oradaki dil engeli daha yoğun. Son dönemlerde Dink Vakfı gibi kurumlarda dil kursları açılıyor, ama Ermenice öğrenmek için olanaklar sınırlı. Değinin gibi Yahudi tarihçiliği için de benzer bir durum geçerli. Türkiye'de "Osmanlı Yahudi tarihçiliği" diye bir şeyden bahsetmek çok zor. Dil engeli tarihçiliği etkileyen bir şey, çünkü dil bizim için, hangi kaynaklarla, hangi arşivlere ulaşacağımız açısından çok önemli.

EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-13 NE ZAMANDAN BERİ İSTANBUL'UN FETHİ KUTLANIYOR VE AYASOFYA'NIN CAMİYE ÇEVİRİLMESİ İSTENİYOR? (-1-)*

MEHMET Ö. ALKAN

İstanbul'un fethine neden bu kadar önem veriliyor? Sanırım bu sorunun cevabını Cumhuriyet tarihinin seyrindeki ideolojik çekişme ve çatışma alanlarında/fay hatlarında aramak gerekir. Bu nedenle, genellikle aynı anda zuhur eden İstanbul'un fethi kutlamaları ile Ayasofya'nın camiye çevrilmesi talepleri iç içe geçmiş bir konu olarak karşımıza çıkıyor, adeta bir madalyonun iki yüzü gibi...

VANGELİS KECHRİOTİS'E...

**İSTANBUL'UN FETHİ
KUTLAMALARI VE AYASOFYA
TARTIŞMALARI NE ZAMAN
BAŞLADI?**

Son yıllarda İstanbul'un fethi kutlamaları yalnızca İstanbul Belediyesi'nin düzenlediği bir şenlik olmaktan öte bir devlet kutlamasına,

hatta adeta bir meydan okumaya dönüştü. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğini pekiştirmeye yönelik, ordunun da dâhil edildiği, gövde gösterisi halinde bir "millî" kutlama yapılıyor. Başta Erdoğan ve AKP olmak üzere milliyetçi, İslamcı veya muhafazakâr olsun Türkiye sağının tamamı, İstanbul'un fethi ve Ayasofya konusuna çok önem vermekte. Peki ama İstanbul'un fethine neden bu kadar

önem veriliyor? Sanırım bu sorunun cevabını Cumhuriyet tarihinin seyrindeki ideolojik çekişme ve çatışma alanlarında/fay hatlarında aramak gerekir. Bu nedenle, genellikle aynı anda zuhur eden İstanbul'un fethi kutlamaları ile Ayasofya'nın camiye çevrilmesi talepleri iç içe geçmiş bir konu olarak karşımıza çıkıyor, adeta bir madalyonun iki yüzü gibi.

Dünyada kendi ülkesindeki bir şehrin fethini kutlayan bir devlet var mı bilmiyorum. Üstelik bunu fetihten yaklaşık 500 sene sonra icat etmiş olana rastlamak her halde imkânsızdır. Kutlama törenlerinin farklı isimler altında düzenlenmiş olabileceğini varsayarak uzun taramalar yapmama rağmen bir örnek bile bulamadım. Gerçi buna benzer bir olaya İslam tarihinde de rastlanıyor. Mesela İslam tarihinde çok önem verilen bir olay olan Mekke'nin fethi, Fatimiler döneminde "Yarımadanın Fethi Günü" (*The Day of the 'Conquest of the Peninsula'*) adıyla kutlanırdı ve tatil günü ilan edilmişti. Bir başka istisnai örnek, Rusların 12 Haziran 1828 tarihinde fethettikleri Anapa için benzer

İstanbul'un fethinin 500. yılı için çıkarılmış bir kartpostal.

bir kutlama günü icat etmeleri. Öte yandan, Türkiye'deki gibi "kurtuluş günleri" var olmakla ve bu günler törenlerle kutlanmakla birlikte fetih kutlaması gibi bir örneğe rastlamadım.

AYASOFYA MANİFESTOSU

Daha önce de belirttiğim gibi, İstanbul'un fethi ile Ayasofya tartışmalarını iç içe geçmiş iki konudur. Bu nedenle, Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilmesi isteği ile İstanbul'un fethi kutlamaları neredeyse birbiriyle yaşıttır. Serdengeçti Osman Yüksel'in Ağustos 1952'de *Serdengeçti* adlı dergide yayımladığı ve tamamını bu sayfada çerçeve içinde verdiğim "Ayasofya" başlıklı yazı bu konuda adeta bir manifesto niteliğindedir. Uzun yıllara yayılan bir tartışma yazısında şu satırlar ilginçtir:

Ey İslam'ın nûru, Türklüğün gururu Ayasofya! Şerefelerinde fethin, Fatih'in nefesi, (...) Neden böyle bombos, neden böyle bir hoşsun? Hani minarelerinden göklere yükselen, tâ mâveradan gelen ezanlar? (...) Seni bu hale koyan kim? Seni çirüçlâk soyan kim? (...) Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir?!

Ayasofya! Ey muhteşem mabet! Merak etme, Fatih'in torunları, yakında putları devirip, yine seni camiye çevirecekler... Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar. Tehlil ve tekkir sadaları boş kubbelerini yeniden dolduracak... İkinci bir feth olacak... Ozanlar bunun destanını, ezanlar bunun înanını yapacaklar. (...) Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakındır...

Yazı, Ayasofya'nın müzeye çevrilmesini eleştirmekte, "Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir!" diyerek Atatürk'ü suçlamakta ve Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilip, minarelerinde ezanlar ve tekkir sesleri okunmasının ikinci bir feth olacağını belirtmektedir. Yayımlanması sonrasında bu yazı hakkında dava açılacak ve uzun sü-

ren bir yargılama süreci yaşanacak. Serdengeçti'nin bu konuda başına gelenleri avukatı bir kitap haline getirecektir.³

1952 yılında Ayasofya'nın camiye çevrilmesi için bu yazıyla başlayan tartışma aynı sıcaklığıyla günümüzde de devam etmektedir. Tartışmanın öteki boyutu ise İstanbul'un fethi konusudur. Daha geçenlerde Ayasofya'da Kur'an-ı Kerim okunması tartışmayı yeniden alevlendirdi.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN KAPISI

İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Kampüsü olarak kullandığı yerleşken ana —tarihi— giriş kapısını bilmeyen yoktur. Kapının Roma ve Paris'teki benzerleri gibi bir zafer takı görünümündeki militarist havası, binanın Osmanlı döneminde Harbiye Nezareti olarak inşa edilmesinden kaynaklanır. Beyazıt girişi yönünde celi sülüs tarzında Mehmet Şefik Bey'in (1820-1880) hatırla Arap Harflı Türkçesiyle "Daire-i Umur-ı Askeriyye" yazar. Bunun sağında Fethi suresinin 1. ayeti "İnnâ fethahnâ leke fethan mübînen" ("Muhakkak! Şüphesiz ki Biz, sana apaçık bir fethi verdik"), solunda da yine aynı surenin 3. ayeti "Ve yansurakellahu nasran aẓîzen" ("Ve Allah, sana aziz/şanlı bir zaferle yardım et-

AYASOFYA

Ey islâm nûru, Türklüğün gururu Ayasofya! Şerefelerinde fethin, Fatih'in nefesi işi işli yanus muhteşem mabet!...

Neden böyle bombos, neden böyle bir hoşsun?.. Hani minarelerinden göklere yükselen, tâ mâveradan gelen ezanlar?.. Hani o ilâhî devre, ilâhî ezanlar?..

Ayasofya sena vermiyor, Ayasofya bombos, Ayasofya bir hoş!...

İfasi merke, şu muhteşem minberde, binlerce erin, binlerce gazinin baş koyduğu şu tunis yerle, şimdi hangi kırk ayaklar doluyor! Ayasofya seni bu hale koyan kim; seni çirüçlâk soyan kim?

Fıas kubbelerden gönüllere, gönüllerden kubbelere gürül gürül akan, sinesler yakan Kur'an sesleri...

Kur'an sesleri dinlenmiş, Müslümanlar andırılmış, Allah, Muhammed kullıfâ-ı rasûl, bu din ularının isimleri kubbelerden yekere indirilmiş!

Fethin, Fatih'in maheden kitabı mübîni, bu ulu din, keldin o kim? Benimse inanmamız saldıran kim?!

Azerik avırcı arkasından köhne Bizans hortlatmak istiyen eller kimin eli, bunı sayıyenler kimin dili, Ayasofyayı puthane yapan hangi delidir?!

Elzeri kurusun, dölzeri kurusun... Ayasofya, Ayasofya seni bu hale koyan kim? Seni çirüçlâk soyan kim?

Ayasofya! Ey muhteşem mabet!.. Merak etme, Fatih'in torunları yakında bütün putları devirip seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar... Tehlil ve tekkir sadaları boş kubbelerini yeniden dolduracak. İkinci bir feth olacak... Ozanlar bunun destanını, ezanlar bunun îkanını yapacaklar. Sana ve öbür minarelerinde yükselen tekkir sesleri fevzâli kubbeler, Şerefelerin yine Allah'ın ve senin seçtiği Peygamberi Hz. Muhammedin şerifine itul işli yapacak. Bütün dünya Fatih dirildi sanacak. Bu olacak Ayasofya, bu olacak. İkinci bir feth, yeni bir basıldadelmektir... Bu muhakkak. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakındır...

Serdengeçti Osman Yüksel

sin") yazmaktadır. (Bu kapının iç tarafına 1953'te İstanbul Fethi Cemiyeti ayrıca bir taş dikerek "Fatih Sultan Mehmet ilk sarayını bu sahada yaptırmıştır" diye yazmıştır.)

Fethi suresinin fethedilmiş en meşhur şehrin, yani Osmanlı başkentinin bir binasına, üstelik Harbiye Nezareti'nin ana giriş kapısına ya-

"Ayasofya" yazısı, *Serdengeçti*, Ağustos 1952, s. 3.

İstanbul'un fethi kutlamalarının ilkinde (dördüncüsünden) Tarih-i Âlî'nin başlığı "Tarih-i Âlî" İsmail Hakkî Zâde'nin Devere-4 "Senevî" Tarih-i Âlî'nin 1914, s. 1.

Peyam
gazetesinin ilk
kutlamalarda
attığı başlık:
"Bir Feth-i
Mübîn,
Bir Fatih-i
Mübâccel",
30 Mayıs 1330/12
Haziran 1914,
S. 1.

zılması, "fetih" konusunun uzun asırlar sonra ilk kez 1860'lı yılların Osmanlı'sında, Balkanlar'ın karşına ve kaybedilmeye başladığı bir dönemde hatırlanması rastlantı değildir; ancak İstanbul'un fethinin hatırlanmaktan öte kutlanması asıl II. Meşrutiyet'le başladı. İstanbul'un fethini kutlamak ne II. Mahmud'un, ne Abdülmecid veya Abdülaziz'in, ne de II. Abdülhamid'in ve hatta V. Mehmed Reşad'ın aklına gelmişti İstanbul'un fethinin kutlanması İttihat ve Terakki'nin icadıydı; İttihatçıların, benim Türk-Islam sentezi olarak isimlendirdiğimiz eklektik ve pragmatik milliyetçi ideolojisinin bir parçası olarak hem Müslümanların hem de Türklerin gururunu okşayacak şekilde düşünülmüş ve "mefâhir-i milliye"ye, yani milli gurura uygun bir tören olarak tasarlanmıştı. Savaşların yoğun olduğu ortamda Fatih ve fethiten ideolojik olarak medet umuluyordu. İttihatçılar bu konuda sanıldığından daha planlı hareket etti. Mesela II. Abdülhamid yerine padişah olan Reşad Efendi'nin, Fatih Sultan Mehmed'i hatırlatıcısına V. Mehmed adıyla, onun ölümüyle yerine geçen Vahideddin'in ise VI. Mehmed adıyla tahta çıkarılması ve anılması İttihat ve Terakki'nin tercihiydi. İzleyen dönemde basında da II. Mehmed ile VI. Mehmed çeşitli ve-

silelerle yan yana anılabaktı.

SAVAŞLAR, BAŞKENT İSTANBUL'UN TAŞINMA İHTİMALİ VE FETHİN İCADİ

Rus ordusunun 1878'de İstanbul'un dibine, Yeşilköy'e kadar gelmesi hafızalardayken, İstanbul'un fethi, II. Meşrutiyet döneminde, başkent İstanbul'un kaybedilme ihtimalinin ortaya çıktığı Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın arifesinde hatırlandı. Fethi kutlamalarının amacı İstanbul'un kaybedilme ve başkent Anadolu'ya taşınma ihtimalinin ortaya çıktığı Balkan Savaşları sırasında, sonra da I. Dünya Savaşı arifesinde organize edilmeye başladı. 1912'deki I. Balkan Savaşı'yla ordunun bozguna uğrayıp iki hafta içinde Edirne'nin kaybedilmesi ve Çatalca'ya kadar gelen Bulgar ordusunun yarattığı tedirginlik, o güne kadar yüksek sesle dile getirilmeyen payitaht İstanbul'un taşınması konusunu gündeme getirdi. Aynı günlerde von der Goltz Paşa'nın başkentini nakledilmesinin askeri açıdan ve güvenlik açısından iyi olacağını dile getirmesiyle basın-da yoğun bir tartışma başladı. 1913'te A. Ziver imzalıyla *En Can Alacak Nokta Payitahtın Nakli Meselesi* adlı bir kitap hazırlandı. Bu harareti tartışma, İstanbul'un terk edileme-

yeceği ve başta tarihsel nedenler olmak üzere bir dizi nedenle başkent olamaz kalması gerektiği fikriyle sonuçlandı.

Ancak hem I. Dünya Savaşı'na hazırlık hem de Çanakkale Savaşları, yani İstanbul'a neredeyse birkaç saat mesafede yaşanan bir tür ölüm kalım savaşı –şehir halkına pek duyurulmasa da– yöneticileri çok tedirgin etmişti ve işte İstanbul'un kaybedilme ihtimalinin belirdiği sıralarda Fatih'in İstanbul fethi 1914 yılından itibaren tam sayfa gazete haberleriyle hatırlan- ve görkemli kutlamalar başladı.

İTTİHATÇILARIN BAYRAMA DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ FETHİ KUTLAMALARI: "İHTİFAL-I MİLLİ"

İttihatçıların 1910 yılından itibaren fethi kutlamaları tertipledikleri anlaşıyor. İlginçtir, kutlamalar için 11 Haziran haftası seçilmişti. Bunun nedeni fethi gününü miladi takvimle 29 Mayıs değil, rumi takvimle 29 Mayıs olarak kabul etmeleri, ki, bunu da açıkça belirtmişlerdi. Dolayısıyla iki takvim arasında o sırada on üç gün fark olduğu için, rumi takvim 29 Mayıs'ı gösterdiğinde miladi takvim 11 Haziran'ı gösteriyordu. (Aslında bir başka sorun İstanbul'un ne zaman

fethedildiği sorunudur. Osmanlı kroniklerinin bir kısmında bu konuda tam tarih verilmediği gibi, verilen bir kısmında da tarihler arasında uzlaşma yoktur.) Sonuç olarak fethin icat edildiği birinci dalga fetih kutlamalarının yapıldığı II. Meşrutiyet boyunca bu tarih 11 Haziran'a denk düşüğünden, ilk kutlamalar 11 Haziran haftasındaki Cuma günü yapıldı, çünkü Ayasofya'da kılınan namazın bu kutlamalara başlangıç teşkil etmesi istenmişti. Dolayısıyla aslında kutlama konusu İstanbul'un fethi olsa da, asıl "salât-ı cuma'nın yani cuma namazının yıldönümü kutlamaları esas alınmıştır. Kutlamanın adı "Gazi Fatih Sultan Mehmed Han-ı Sâni'nin İstanbul'u zaftı ve Ayasofya Camii-i Şerifi'nde ilk cuma namazını eda buyurduklarının sene-i devriyesi" olduğundan, fetih kutlaması da her sene farklı bir güne geliyordu. Törenler Ayasofya'da başlıyordu; cuma namazını takiben dualar okunuyor ve Ayasofya Meydanı'nda toplanan kortejin üç gruba ayrılmasıyla, uzun bir yürüyüş kafesi Divanyolu, Beyazıt Meydanı, Direklerarası ve Saraçhanebaşı'ndan Fatih Camii'ne gidiyordu. Burada yapılan törenlerden sonra Edirnekapi dışındaki şehitliğe gidilerek dualar okunuyor ve tören son buluyordu. Törenleri düzenleyen Ziya Bey de, bu nedenle "ihtifalci Ziya Bey" adıyla anılıyordu.

TÜRK-İSLAM SENTEZİ VE "MİLLÎ KÂBE" OLARAK İSTANBUL

İstanbul'un fethiyle ilgili benim ilk rastladığım büyük kutlama 1914 yılındaki törendir.⁴ Bu törene dördüncü kutlama dendiği halde, dönem başında yaptığım taramalardan gördüğüm kadarıyla 1910, 1911, 1912 ve 1913 tarihlerindeki kutlamalar başına (mesela Tanin / Senin!, Tasvir-i Eşkâr, İkdâm, Peyam...) yansımamıştı. Mesela 1910'da Girit meselesi, 1911'de Padişah'ın Rumeli gezisi, 1912'de Trablusgarp sorunu ve Kanun-ı Esasi tadilatı, 1913'te ise Mahmud Şevket Paşa suikastı gibi konulara gazetelerde yer verilmişken, fetih kutlamasına dair bir haber bulunmuyordu. Elbette küçük bir ihtimal ben de görmemiş olabilirim veya yapılanın

daha dar kapsamlı bir "ihtifal" (yani tören) olması da mümkündür,

1914'te dördüncüsü düzenlendiği belirtilen ihtifal, gerçekten özenle planlanmış ilk kutlama⁵ olarak başında karşımıza çıkar.⁶ Bir yandan Fatih bir yandan da fetih gazetelerinde çeşitli şekillerde gündeme getirilir. Peyam'da "Feth-i Kostantiniyye" başlıklı bir yazı dizisi başlar, İttihatçıların inşa etmekte olduğu Türk-İslam sentezi, törenlerin sunuluşunda hemen göze çarpar.

Mesela Tasvir-i Eşkâr, hazırlıklarından söz ettiği kutlamalar için şu başlığı kullanmıştı: "30 Mayıs-Mesut Bir İhtifal: Türkler ve Müslümanlar Ayasofya'da İlk Ezan Seslerinin Aks-Endaz Olduğu Mübeccel Günü Tesdide Hazırlanıyorlar."⁷ Dahası, yazıda İstanbul yeni "Kâbe" olarak tanımlanıyordu. Peyam gazetesi de 1914 kutlamasını şöyle anlatıyordu:

Dünkü İhtifal'ı Millî Dün İstanbullular için şanlı ve mübeccel bir gündü; yalnız İstanbullular için değil, İstanbul'u, bu mübarek kelimeyi kalplerin-

de ikinci bir Kâbe'nin, millî bir Kâbe'nin mübarek ismi gibi hürmetler ve muhabbetlerle taşıyan bütün Osmanlılar için şanlı, mübeccel bir gün, bir büyük bayram günü idi.

Aslında Fatih Sultan Mehmed yaklaşan savaşın da sembol padişahı olmuştu. Fatih'in ismini öne çıkaran önemli girişimlerden biri de o sene yani 1914'te İngiltere'ye sipariş edilen dretnota "Fatih" isminin verilmesiydi ki tam da fetih kutlamasının yapıldığı gün 11 Haziran'da İngiltere'de "tezgâha vaz-i esası merasımı icra edilmiş"ti.⁸ (Bilindiği gibi Sultan Osman, Fatih ve Reşadiye dretnotları İngilizler tarafından birinin tamamının parası diğerlerinin de ilk taksitleri alındığı halde Osmanlı'ya teslim edilmeyecekti.)

Tanin gazetesi bu olayla ilgili, Büyük (Fatih)'in Türbesi Huzurunda"⁹ başlığını kullanmıştı. Peyam'ın verdiği habere göre de İstanbul'un fethiyle ilgili ihtifale Ermeniler de katılmıştı:

Ermenilerin İştiraki:
İhtifale Ermeni vatandaşlarımız

Tanin gazetesinin başlığı:
"Büyük Bir Devr-i Senevi: İstanbul'un Zabtu". Başlığın altında şu yazı dikkat çeker: "Bugün, bütün Osmanlılar, Mayıs'ın yirmi dokuzunda İstanbul'a giren Fatih Sultan Mehmed Han'ın ilk cuma selamlığını mutanant bir ihtifal ile tesid ediyorlar." Tanin, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.

Yukarıdaki resim: Fatih avlusunda ihzar edilen kürsü-i mahsusata Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın huzurıyla ihtifal mürettebi Ziya Bey irad-i nutuk ederken. Ortadaki resim: İhtifale iştirak eden yeniçeri kıyafet-i atıkasını libas gençlerin Ayasofya Meydanı'nda alınan resimler. Aşağıdaki resim: Fatih avlusunda ihtifale iştirak eden muhtelif heyetler. Sayfanın sağ üstündeki fotoğraf: Törenleri düzenleyen İhtifalî Ziya Bey. Sayfanın sağ altındaki çizim: Donanma Cemiyeti'nin dağıttığı ve elbiselerin yakalarına iğnelenen "Fatih Rozeti".
Tasvir-i Eşkâr, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.

ve Garabetyan İdadisi de iştirak etmiş ve Osmanlılığa karşı gösterdikleri şu merbutiyet son derece memnuniyeti mucip olarak heyet-i tertibiye tarafından kendilerine teşekkür edilmiştir.¹⁰

Tasvir-i Eşkâr'ın haberi, "Tarih-i Âlemi İkiye Ayıran Bir Feth-i Muaz zamanın Devr-i Senevisi" başlığıyla çıkmıştı. Başlığın hemen altında şu ifade okunuyordu: "Bu gün tarih-i Rûmî itibarıyla Kostantiniye'nin Fatih tarafından zaftı, (Ayasofya) nın cami-i şerife tahvil vaka-yı hayriyesinin devr-i senevisine müsadıftır." "İkdam "Büyük Bir Devr-i Senevi: İstanbul'un Zabtı: Bu gün, bütün Osmanlılar, Mayısın Yirmi Dokuzunda İstanbul'a giren Fatih Mehmed Han'ın ilk cema selâmıgını mutantan bir ihtifal ile selat edilecektir"¹¹ başlığını kullanmıştı. 12 Haziran tarihli *Tasvir-i Eşkâr* da "Azam-i Bülemd-i Osmaniye'nin, Hilal-i Muazzez-i İslam" başlığıyla çıkmıştı.¹³

İLK BÜYÜK KUTLAMA OLAN "İHTİFAL-İ MİLLÎ"İN PROGRAMI

Bu ilk büyük kutlamada Fatih Camii ile Ayasofya arası tören alanı olarak tespit edilmiş, şiddetli yağmura rağmen

men Ayasofya Camii'nde başlayan tören Fatih Camii'ne kadar devam etmişti. Oldukça ilgi çeken yeniçeri kıyafetindeki üç kişinin öncülüğündeki tören kıtasının Ayasofya'dan Fatih'in türbesine hareketi, yollardaki tezahüratlar, ziyaret, konuşmalar, marşlar eşliğinde okul öğrencilerinin de katıldığı büyük bir kutlama tertiplenmişti. Katılan okullar arasında Mekteb-i Tıbbiye ile İstanbul'un idadî ve sultanileri bulunuyordu; ihtifale bütün yüksek okullarla Darülfünun katılacaktı. Başta Müdafaa-i Milliye Cemiyeti olmak üzere, Müslüman Tüccar Cemiyeti, Türk Ocağı, Donanma Cemiyeti, Çiftçiler Derneği gibi dernekler de yerini almıştı. Bu merasimi düzenleyen Mehmed Ziya Bey'di ki daha önce de belirittiğimiz gibi, kendisinin takma adı İhtifalci Ziya Bey'di.

Fatih Camii'nde, aralarında Hamdulah Suphi, Aka Gündüz, Celalettin Arif Bey, Şair Mehmet Emin gibi isimlerin de bulunduğu çok sayıda kadın ve erkek toplanmıştı.¹⁴ Hava muhalefetine rağmen kalabalık bir katılım söz konusuydu. Donanma Cemiyeti katılanlara Fatih rozeti dağıtmış, Fatih Camii'nden dönen merasim heyetine veliatlı Yusuf İzzeddin Efendi de katılmıştı. Ayrıca törenin bir parçası

olarak sinema gösterisi de yapılmıştı.¹⁵ İstanbul gündüz bayraklarla, gece fener ve kandillerle süslenecekti. Bu "ihtifal-i millîye"ye dair kutlama programı ilan edilmişti ve bu program küçük değişikliklerle sonraki kutlamalar için de geçerli olacaktı. Bu nedenle, programın burada ayrıntı aktarılması faydalı olacaktır:

1) Sultan Fatih Hazretleri'nin fetih müteakip İstanbul'da ilk cema selâmıgını icra buyurdıkları günün sene-i devriyesine müsadıf bulunan rumî Mayıs'ın otuzuncu cuma günü evvela, Ayasofya Camii-i Şerifi'nde ve müteakiben Fatih'teki metfun muallası önünde Bahriye Nazırı-i Muhteremi Cemal Paşa Hazretleri'nin riyaset-i celileleri tahtında sabıkı veçhile bir ihtifal-i millî icra edilecekti. İhtifale iştirak edecek talebe mensup oldukları mekteplerde vasatı saat on buçukta bil-icima İstanbul Mekteb-i Sultanisi'ne gelecekti. Burada talebeye Fatih Hazretleri'nin tasvir-i hümayunlarını havi rozetler tevzi edilecekti.

2) Tam saat on bir buçukta doğrudan Ayasofya Camii-i Şerifi'ne gidilecekti.

3) Cuma namazının edasını müteakip duağı efendi tarafından Fatih Hazretleri'nin Ayasofya Camii-i Şerifi'nde ilk cema selâmıgını icra ve hitabe-i hamasetlerini kıraat ettikleri günün sene-i devriyesine müsadıf olduğu cemaat ihzar eyleyerek bütün evrah-i şüheda ve mücahidine Fatiha'lar ithaf edilecekti. Duadan sonra camiden çıkılarak, havalide talebe yekdiğerine mukabil olmak üzere kendilerine talimat-ı lazime ita olunacaktı. Merasim-i mezkûreye polis müdüriyet-i umumiyesinden lüzumu kadar polis memuru terfih eyleyecekleri alayın tertibatı şu suretledir: Önde süvari polisleri mızık gidecek ve bunu tüfenklerine süngü takmış iki bahriye iki berriye nefe'ninin zir-i muhafazasında bulunan sancak takip edecekti. Daha sonra ise sırasıyla rical-ı ihtifal heyeti, oymak beyleri, mekâtib

talebesi müessesat-ı milliyeye ve içtimaiyye heyetleri bulunacak, heyetin tarafeyninde gayrimüsellah bulundukları halde beş yüz bahri ve beş yüz berri efrat tarafından zincir teşkil olunacaktır. Fatih'teki Tertibat

4) Mevkib, Divanyolu, Şehzadebaşı ve Sarāḫane caddelerini takiben Fatih'e gidecektir. Zabıta memurları evvelce icap eden mevaki işgal etmiş bulunacaklarından ihtifal mahalline hariçten kimsenin duhlulüne müsaade edilmeyecektir.

5) İhtifal-ı milli mahalli, cami-i şerifin Karadeniz'e nazır merdivenlerinin bulunduğu yüksek sahadır. Mevkib bu sahanın önünde bir murabba teşkil edecektir.

6) Merasim-i mezkûreye berriye ve bahriyeden beşer yüz nefer iştirak edecektir. Efrad-ı mülûkane-i mezkûre-i murabbanın cephe zamlarını teşkil edeceklerdir. Talebe yan veçhe kısmalarında bulunacak ve zevat-ı sairede merdivenler üstündeki düzlükte istade-i mevkii ihtiram olacaklardır.

7) Sancak-ı murabbain ortasında ricala karış tutulacaktır.

8) Nutuk iradı ve manzumeleri kiraati hitam bulduktan sonra bir dua kiraat mızka tarafından selam havası çalınarak asker tarafından merasim ihtiramıyla ifa kılınacaktır.

9) Merasım hitamında tertip veçhile Türbe-i Şerife havalisinin bir kapısından girilip diğer kapısından çıkılmak suretiyle Hazret-i Fatih'in nam-ı büledine arz-ı münacat edilecektir.

10) Bu merasim hitamından sonra azimette olduğu gibi önünde mızka bulunmak üzere Sarāḫane, Şehzadebaşı, Divanyolu tarihiyle İstanbul Mekteb-i Sultanisi'yle gelinerek murabba burada nihayet verilecektir.¹⁰

1915 KUTLAMALARI: "TÜRK VE MÜSLÜMANLARIN KALPLERİ..."

İstanbul'un fethi kutlamaları 1915'te de Çanakkale Savaşı'nın yarattığı heyecan içinde hazırlandı; hatta

1914 yılından itibaren daha görkemli bir tören düzenlenmişti. Zira düşman ilk kez bu kadar yakınına gelmiş ve İstanbul'un düşme ihtimali belirmişti. Bu sebeple İstanbul'un önemi hiç olmadığı kadar dini ve milli temalarla öne çıkartılıyordu. "İhtifalın Beşinci Sene-i Devriyesi-29 Mayıs 1331 Cuma" günü için bir önceki yıldan daha ayrıntılı ve daha büyük bir tören hazırlığı yapıldı.¹⁷ İddai düzeyi yerine bu kez rüştiye yani ortaokul düzeyinden başlayarak daha geniş bir şekilde öğrenci katılımı öngörülmüş, okul isimleri liste halinde yayınlanmıştı. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, İstanbul Muhipleri Cemiyeti,

Türk Ocakı, Çiftçi Derneği, Türk Bilgi Derneği, Müslüman Tüccar Cemiyeti, esnaf cemiyetleri gibi sivil toplum kurumlarının temsilcileri de korteje katılacaktı. Halkın yüksek katılımı önemseniyordu. Kortej şu şekilde oluşmuştu: "Önde süvari ve piyade polisleri, inzibat memurları ve mızka, sancak, rical, ihtifal heyeti, keşafkar, talebe, müessesat-ı milliyeye ve cemiyat-ı hayriyye vesaire..." Kortejin üç gruba ayrılmasıyla "Alay Divanyolu, Beyazıt Meydanı, Dilreklarası, Sarāḫanebaşı ve Fatih Camii-i şerifi istikametini takip" edecekti. Fatih Camii'nde de nutuklar ve saygı duruşuyla dualar okunacaktı. Gerçekten de basına yansdığı kadıyla "kadin erkek yüz binlerce hulk"

Tasvir-i Efkâr'ın birinci sayfasının yarısı fethi kutlamalarına ayrılmıştır. Gazete şu başlığı kullanmıştır: "Azim-i Bâleml-i Osmanîye'nin, Hilal-i Müntezze-i İslami", Tasvir-i Efkâr, 30 Mayıs 1330/14 Haziran 1914, s. 1.

I. Dünya Savaşı'nın kızıştığı 1915 yılında kutlamalarında şu başlık kullandılar: "Hilal-i İslam'ın Sema-pâyesine Ebedî Bûrhan-ı İtilâsı, Yine Şanlı Zaferlere Sahne-i Tebîl ve Tesid Olacak...", *Tasvir-i Eşkâr*, 17 Nisan 1915, s. 1.

törenlere katılmış, Ayasofya'dan Fatih'e kadar bir izdiham yaşanarak yürünmüş, fetih 1914 yılından daha büyük bir katılımla kutlanmıştır:

Yeniçerilerin o şâşâdar ve heybetli kıyafetleri oldukça ilgi çeker. Törenler yine binlerce kadın ve erkekten katılmıştır. Fatih Camii'nde de süren ve İhtifalci Ziya Bey'in nutkuyla son bulur.¹⁸

Tasvir-i Eşkâr'da yayımlanan bir yazıda İstanbul'un fethinin hem İslam âlemi hem de Osmanlılık açısından anlamı ve önemi şu ifadelerle vurgulanıyordu:

İstanbul'un fethinde takib olunan maksad-ı âliye göz önüne getirilince bu günün azamet ve ulviyeti yalnız Osmanlı mülkünde değil, belki cihan-ı İslam'ın her köşesinde takdis ve tezkâra şayeste görüldü... Hazret-i Fatih'in türbe-i pâk ve münevverlerini ziyarette şıtab edecek olan dindaş ve vatandaşlarımızın tezahürat-ı vakıası bütün Osmanlılık ve Müs-

lûmanlığı temsil edecek ve onlar o merkad-ı muazzamın eşğinde serfûrû-bürde tekrım olurken orada hazır bulunmayan Türk ve Müslümanların kalpleri de aynı huşu ve ihtiram, aynı cûş-i meserret ve minnetle itizar eyleyecektir.¹⁹

EN MUTANTAN KUTLAMA 1916 VE SON KUTLAMA 1917

Basından yola çıkarak, en görkemli törenin 1916'da yapılan altıncı ihtifal/kutlama olduğunu söyleyebiliriz sanırım. Buna göre, "Sultan Fatih Hazretleri'nin fethi müteakip İstanbul'da ilk cuma namazını Ayasofya'da eda buyurdıkları günün sene-i devriyesine müsadif rumî Haziran'ın üçüncü cuma günü evvela: Ayasofya'da müteakiben Fatih'te sabıkı veçhile bir ihtifal-ı millî icra olunacaktı. Gerçekten de tören programı bazı ilavelerle 1914 ve 1915 programının neredeyse aynısıydı ve törenler kararlaştırıldığı gibi 3 Haziran 1332 Cuma günü yapılacaktı.²⁰ Cuma günü rumî gazeteler tören haberini

birinci sayfadan, "Zafer-i İslam'ın En Şanlı ve Muhteşem Timsal-i Sengin ve Muallâsı" başlığıyla vermişti.²¹

"Feth-i Mübin-i Kostantiniyye'nin İhtifali" görkemli bir törenle kutlanmış, törenlere daha önceki kutlamalarda rastlamadığım "Alman Hassa Ordusu'na mensup müfreze ve Avusturya Macar Müfrezesi" de katılmıştı. İhtifal alayı üç gruba ayrılmıştı. Yeniçerileri Müze-i Askerî-i Osmanî hazırlamıştı ki kıyafeti giyenler arasında Müze Müdürü Muhtar Paşa da vardı.²² Bir fikir vermesi için törenin haberini yan sayfada kutu olarak verdim.

Sanırım, 1917 yılında yapılan tören son törendi. Fethin 464. senesi "Yedinci defa tertiplenen ihtifâl-i millî" olarak kutlanırken haberi iç sayfaya düşmüştü.²³ Bu tarihte rumî takvimle miladî takvim gün olarak eşitlendiği halde, eski takvime sadık kalınarak 29 Mayıs haftasının 11 Haziran'a denk düşüşü kabul edilmiş ve tören o hafta yapılmıştı.

Fetih kutlamalarının 1918 yılı itibarıyla en azından başında yer almadığı anlaşıyor. Benim taradığım ve daha önce fetih kutlamalarına hep yer vermiş olan *Tasvir-i Eşkâr*'da fetih yıldönümü öncesinde ve sonrasında (Mayıs'ın son haftasından Haziran'ın son haftasına kadar olan bir ay boyunca) herhangi bir haberin yer almadığını gördüm. İşgal İstanbul'daki baskı ve sansürün buna izin vermesi de ihtimal dahilindedir. Bu arada Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını izleyen hafta beklenen olmuş ve İstanbul 1918'de işgal edilmişti. Tahmin edileceği gibi işgal İstanbul'da fetih kutlaması imkânsızdı.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE "İSTANBUL'UN KURTULUŞU" VERSUS "İSTANBUL'UN FETHİ"

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi sonrası işgal edilen İstanbul, Milli Mücadele sonrasında 6 Ekim 1923'te işgalcilerden teslim alındı. Milli Mücadele'nin ilk anlarından itibaren birinci amaç olan hilafet/saltanat merkezinin ve başkentini kurtarılması gerçekleşmişti. (Tam da bu amaç ger-

çekleşmişken, hemen bir hafta içinde İstanbul yerine Ankara başkent ilan edildi!) İstanbul. Ankara için de gözbebeğiymiş ve Ankara, Cumhuriyet için dinî ve millî anlamları olan İstanbul'un fethine değil, kurtuluşuna ve dolayısıyla kurtarıcısı/halaskârı olan Mustafa Kemal Paşa'ya önem verecekti. Gerçekten de Atatürk'ün döneminde İstanbul'un fethi değil, kurtuluş günü olan 6 Ekim kutlandı, hatta kutlamalar yeni rejimin—Cumhuriyet rejiminin—sembollerinden biri haline geldi ve 'İstanbul'un Bayramı' olarak ilan edildi.

Mesela Cumhuriyet gazetesinde 10 Ekim 1931'de verilen haberde, törenlerin Dolmabahçe Meydanı'nda büyük bir kalabalık eşliğinde yapıldığı anlatılıyordu. Fethi unutmak, bir anlamda saltanatı unutmak, saltanat döneminden uzaklaşmaktı. Kurtuluş kutlamak ise Cumhuriyet ile özdeşleşen Atatürk'ü hatırlamak demekti. Tam bu sıralarda Ayasofya'nın müzeye çevrilmesiyle başta İslamcılar olmak üzere Türkiye'nin Cumhuriyet'e ve laikliğe

İstanbul'un Fethi 1916'da Nasıl Kutlandı?

"Ayasofya Camii-i Şerifi'nde
Cuma namazı Ayasofya Camii-i Şerifinde cemaat-ı kübra ile eda edilmiş ve hatib Hafız Hulusi Efendi hitabedeb (Leütfihanne'l-Kostantiniyyetu...) hadis-i şerifi salavât edildigi gibi salatin hitamında Osmanlı ordusunun muvaffakiyeti için dualar edilmiş ve ervah-ı şühedaya Fatihalar itihaf olunmuştur.

Ayasofya Meydanından Hareket
Eda-yı salatu müteakip saat bir raddelerinde ihtifal alayı Ayasofya Meydanı'ndan hareket etmiştir. Alay üç gruba taksim edilmişti. En önde süvari polisleri, müteakiben Piyade Küçük Zabiti Mektebi, Alay Sancağı ile Sancak Muhafaza mangası, Nizamiye ve Bahriye zabitanı, Donanma, Müdafaa, Hilal-i Ahmer Cemiyetleri, İhtifal-ı Milli azası, Marbutat-ı Osmaniye mümessilleri bulunmaktadı.

Müteakiben birinci grubu teşkil eden kıtaat-ı askeriye âtidedi sırası takip ile gelmekte idiler:

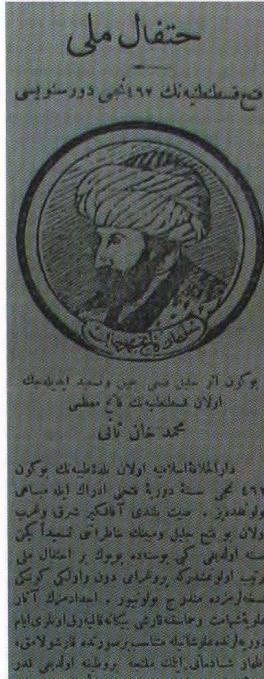
Bahriye Mızıkası, Bahriye Efrad-ı Cedide Mektebi, Alman Hassa Ordusu'na mensup müfrezeler, bir Avusturya Macar müfrezesi, ikinci grubun başında Mehterhane takımı, yeniçeri müfrezesi bulunmaktadı. Yeniçeri müfrezesinin önünde Yeniçeri kıyafetli lübis bulunan Silivrlü İzzet Pehlivan, Sultan Fatih'in bir tepsideruna mevzu seyf-i celadetini ve miğferini dest-i ihtiramla taşıyorlardı. Esna-yı rahda Mehterhane-i Hâkânî millî havalatı terennüm ediyordu. Yeniçeri takımından sonra program mucibince muhtelif mekatib talebesi ve üçüncü grup olarak da esnaf cemiyetleri yürümekte ve bu heyetin tarafeyninde de Çanakkkale'de iğtinam edilen İngiliz tüfenkleriyle mücehhez oldukları halde merkez muhafız taburları efradı bulunmaktadı. Alay bu vechile Sültan Mahmud Türbesi, Beyazıt, Şchzadebaşı tarikile Fatih Camii-i Şerifi'nin Karadeniz cephesine nazır meydanlığa muvasalat etmişlerdir.

Fatih Camii-i Şerifi Avlusunda
Camii-i Şerifi'nin meydana nazır kapısı haricindeki maksure Osmanlı sancaklarıyla tezyin edilmiş, meydan bayraklar ve sancaklar ile süslenmiştir. Mekvi-i hitabet civarında taraf-ı eyrcf-i hazret-i padişahiden nam-ı mülûkânelerine ihtifalde hazır bulunmak üzere izam buyrılmış olan Ferik-i Sani Nuzhet Bey, Yâveran-ı Hazret-i Padişah'den Ertuğrul vapur-ı humayunu suvarisi Hafız İbrahim Bey, Veliâhid-i Saltanat Hazretleri namına seryaverleri, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri namına müsteşar muavinini Miralay Fahraddin Bey, Merkez Kumandanı Cevad Bey ve Mebusan'dan bazıları ile sair müdâvün hazır bulunmaktadı idiler. Heyetin tamamen meydana muvasalat

eylemesini müteakip evvela Bahriye Mızıkası tarafından selam havası terennüm olunmuş hazırun tarafından "Padişahım Çok Yaşa" duası bil-ila mekvi-i hitabetin önüne mevzu direğe sancak keşide olunmuştur. Müteakiben Mehterhane-i Hâkânî tarafından peşrev, taksim ve besteler terennüm ve tegannî olunmuştur. Hitamında mehterlerden Behçet Efendi, Sultan Fatih'in medh ü senasini mütezimmin bir kaside kıraat etmiştir. Bunu müteakip ihtifal mürettebi Ziya Bey tarafından bir nutuk irat edilmiş, mumaileyhiden sonra Müze-i Askerî Müdürü Muhtar Paşa da bir nutuk irat etmiştir. Galatasaray Sultanisi talebesinden Nuzhet Efendi Ziya Bey'e, böyle mübarek ihtifaller tertip etmekte olmasından dolayı teşekkür etmiş ve mezkûr mektep tarafından mumaileyh namına darp ve imal ettirilmiş bir madalyayı tevdi etmiş, sair-i azam Abdülhak Hamid Bey'in "Türbe-i Fatih-i Ziyaret" unvanlı mukzemesi de İstanbul Sultanisi talebesinden bir efendi tarafından kıraat olunmuş, Ticaret-i Bahriye Mektebi talebesinden diğer efendi de Fatih'in lisanından mensur bir parça okumuştur. Nutukların hitamını müteakip resmi geçidin icrasına başlanılmış ve yürütiş sırasını takiben evvela Osmanlı kıtaat-ı askeriyesi, müteakiben Alman ve Avusturya Macaristan müfrezeleri, mekâtib talebesi, Harbiye Nezareti müsteşar muavinini Fahraddin Bey'i resmi selam ifa ederek mekvi-i hitabetin önünden murur etmişlerdir.

Hazret-i Fatih'in Türbesi
Bade ihtifalde hazır bulunan zevat Hazret-i Fatih'in türbe-i muallasına azimlel mekât-ı mübareği ziyaret ve şüheda-yı evvelin ve müteahhirinin revan-ı pakına Fatihalar itihaf etmişlerdir.

Şehitliği Ziyaret
Fatih Hazretleri'nin türbe-i şeriflerini ziyareti müteakip alay ikiye ayrılmış, bir kısmı avdet eyleydiği gibi ihtifal heyeti ve kıtaat-ı askeriye'den mürekkep olan diğer kısmı da Edirne kapısı haricindeki şüheda mekberini ziyaret etmişlerdir. Heyet şehitlikte Darülfilâfetulaliye Medresesi talebesi ile Mîhrîşah Sultan İnas Mektebi talebatı tarafından istikbal olunmuştur. Meşhette bir aşr-ı şerif kıraat olunarak ihtifal heyeti reisi Ziya Bey tarafından sureti zirde müdenç bir nutuk irat edilmiş ve müteakiben bir dua-i belîğ tilâvet olunarak ervah-ı şühedaya Fatihalar itihaf olunmuş ve bu suretle merasime nihayet verilmiştir. ('Feth-i Mübin-i Kostantiniyye'nin İhtifali: İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed Tarafından 463 üncü Sen'e-i Devriye-i Zabıt Dün Parlak Bir İhtifal ile Altıncı Defa Olarak Tesit Edilmiştir', Taavir-i Eşkâr, 4 Haziran 1392/17 Haziran 1916), s. 1)

"İHTİFAL-ı
MİLLÎ FETH-İ
KOSTANTİNİYYE"
463'üncü Devr-i
Senevî",
Taavir-i Eşkâr,
29 Mayıs 1311/11
Haziran 1916,
s. 1.

"Zafer-i İslam'ın
En Şanlı ve
Muhteşem
Timsal-i Sengin
ve Muallası
Olan Ayasofya
Pişgâhında
Bugünkü
İhtifal-i Milli".
Tasvir-i Çâkır,
16 Haziran 1916,
s. 1.

yönelik tepkisi başladı. Bu tepki ve
çaşıma günümüze kadar gelecek ve
Ayasofya gibi Hristiyan dünyasının
en eski ve bir numaralı ibadethanesi
"kılıç hakkı" olarak "Müslüman" za-
feriyle camiye çevrilmişken, müzeye
çevrilmesi hakkın gaspı ve bir yeniliği
olarak yorumlanacaktır.

İşte bu şekilde, inkılâpçı-halaskâr-
Kemalist İstanbul'un kurtuluşu ile
İslamcı-milliyetçi-muhafazakâr
İstanbul'un fethi arasında bir reka-
bet ve gerilim başladı. Ancak 1937
yılında Yunanistan'da başlayan,
İstanbul'un esareti konusundaki yazı
dizileri, haber, yorum ve anmalarla

Türkiye'deki basından tepki gelmek-
te gecikmedi. Yunanistan başvekili
General Metaksas'a Yunanlıların bu
tür davranışlardan vazgeçmesi çağ-
rıları yapıldı. Çağrıda Türkiye'nin
Türk-Yunan dostluğuna zarar gel-
memesi için İstanbul'un fethi tören-
lerinden vazgeçildiği belirtilerek,
ilişkilerinin iyiliği için zarar getirecek
faaliyetlerden kaçınılması gerektiği-
ne işaret ediliyordu.⁴

Meselâ, biz İstanbul Fatih ta-
rafından zaaptını tes'id ediyor
muyuz? Evvelce yapılan İstanbu-
lun fethi ihtifalinden bile vazgeç-
tik?

Türk gazeteleri, Türk-Yunan
dostluğuna zarar getirecek neş-
riyattan azamî derecede çeki-
nirler. Atinalı arkadaşlar da,
bizim gibi yapsalar, ne de olsa
Türklerle Rumlar arasındaki eski
mücadeleleri hatırlatan ve halk
kütellerinin, sokak adamının ru-
hunda eski kîr ve adavet duy-
gularını körükleyecek mahiyette
bulunan tefrikaları bir tarafa bı-
raksalar daha iyi olmaz mı?

Sayın General Metaksas, bazı
Atinalı gazeteci arkadaşları bir
daha ikaz etse, Aya Kasiani gibi
Aya Sofya'dan -yani Bizans'tan-
da bahsetmekten vazgeçmelerini
tavsiye etse dostluk bakımından
çok güzel bir harekette bulunmuş
olur. Unutmamak lazım gelir ki
Atina gazeteleri İstanbul Rumları
tarafından da bol bol okunmak-
tadır.

Fetih kutlamalarının tek istisnası,
kapatılan Türk Ocakları'nın bu geleneği
sürdürmesiydi. Nitekim 1951 yılındaki
bir gazete haberinden, İstanbul'un
fethi kutlamalarının o güne kadar yal-
nızca, kapatılan Türk Ocakları'nın eski
müdürü İhsan Tuğcu tarafından 1932
yılından itibaren her sene bir anma
töreni tertiplendiğini öğreniyoruz.
Buna göre Tuğcu, surları gezerek fe-
tîh olayını canlandıran açıklamalarda
bulunmuştu. 1951 yılındaki bir ha-
berde anma töreninin 29 yıldan beri
düzenlendiği söylendiğine göre, bu
uygulama Türk Ocakları'nın kapatıl-
masının ertesi yılına denk düşen 1932
yılından itibaren başlamış demektir.⁵

II. DÜNYA SAVAŞI VE FETHİN YENİDEN HATIRLANMASI

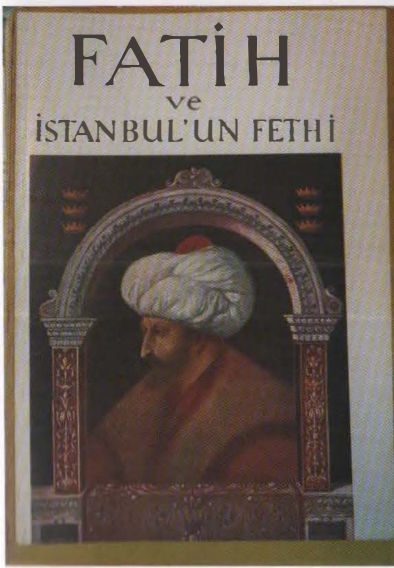
İstanbul'un fethi kutlamaları nasıl ki
I. Dünya Savaşı yıllarında icat edil-
diyse, unutulun ve hatta bilinçli ola-
rak hatırlanmayan bu icadın yeniden
gündeme gelmesi de II. Dünya Sava-
şı yıllarına rastlar. Bunda biraz da
Atatürk'ün ölümü ve İnönü'nün cum-
hurbaşkanlığıyla beraber başlayan,
Osmanlı tarihi ve zaferleriyle barış-
ma girişiminin payı vardı. Gerçekten
de Atatürk'ün vefatı kadar, II. Dünya
Savaşı'nın başlaması da birçok konu-
da dönüm noktası oldu. Bu tarihten

[illegible]

"Kostantiniyye" 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilmiş ve 1 Haziran'da Ayasofya'da cuma namazı kılınarak cami olarak ibadete açılmış, 1453'ten 1934'e kadar da cami olarak kalmıştır. Ayasofya, Bakanlar Kurulu'nun, tartışmaları hâlâ devam etmekte olan 24 Ekim 1934 tarihli kararıyla müzeye çevrilir ve 1 Şubat 1935'te de resmen açılır. Bu karar üzerinde yabancısı önerisinin ve baskısının söz konusu olup olmadığı çok açık bir konu değil. Önce milliyetçi muhafazakârların, sonra da İslamcıların öncülüğünü üstlediği Ayasofya'nın tekrar camiye çevrilmesi kampanyalarının aslında iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi İslamcıların laiklik ve Cumhuriyet ideolojisiyle bağdaşmayan ve

Dolayısıyla fethin 500. yılı kutlamalarına doğru başlayan tartışmalar zaman zaman alevlenecek, zaman zaman sönmünecektir. Mesela 12

Daha önce de belirttiğim gibi, İstanbul'un fethi ile Ayasofya tartışmaları iç içe geçmiş iki konudur. Elbette İstanbul'un fethi sıradan bir şehrin alınmasının çok ötesinde bir anlam ifade eder. Özellikle İslam Peygamberi'nin –sahih olduğu tartışmalı bile olsa– ünlü hadisiyle, "İstanbul butlağa fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, ordu ne güzel ordu"dur" şeklinde fethi müjdelmesi ve fatihini methetmesi, manevi olarak taltif etmesi İslamcılar

Eylül öncesinde Ayasofya'nın kısmen ibadete açıldığını ve darbe sonrasında ibadetin yeniden yasaklandığını şimdilerde kimse hatırlamayacaktır.

1950'lerde milliyetçilerle İslamcılar arasında paylaşılmayan "Fetih ve Ayasofya" konusu İslamcıların "zaferi" olarak sonuçlanacak ve "Fetih ve Ayasofya" İslamcı ideolojinin başlıca tema ve hedeflerinden biri haline gelecektir. 1960'lı yıllarda Milli Türk Talebe Birliği'nin milliyetçilerin hâkimiyetinden İslamcılarının hâkimiyetine geçmesiyle bu konudaki faaliyetler de hız kazanacaktır. Mesela şimdiki TBMM Başkanı'nı 1967'de Ayasofya'nın camiye çevrilmesi için yapılan gösterilerin başında görmek şaşırtıcı değildir.

İstanbul'un fethinin kutlanması ve Ayasofya'nın ibadete açılması konusu 1960'lı ve 1970'li yıllarda hep sıcak tutulur. Milli Görüş'ün ideolojik dayanak ve ayınlarından biri fetih

töreni ve şenlikleridir. MNP, MSP ve Fazilet Partisi siyasi propagandasını bunun başlıca temalarından biri olarak "Fetih Töreni", "Fetih Şenlikleri", "Fetih Yürüyüşü" gibi isimlerle mitingler düzenler. 1960'lar, 70'ler ve 80'lerdeki İslamcı dergilerin kapaklarında neredeyse her yıldönümünde İstanbul'un fethi hatırlatılır. 1994'te Erdoğan'ın Büyükşehir Belediye Başkanı olmasıyla İstanbul'un Fatih'ten sonra adeta ikinci kez fethedildiğini düşünen İslamcılar, fetih kutlamalarını ve Ayasofya'nın ibadete açılması gösterilerini ideolojik bir ayın olarak, kendi destekçilerini zinde tutmak için sürekli sıcak tutmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da siyasal toplumsallaşmasını yaşadığı 1960 ve 70'li yıllarda İslamcıların başlıca hedeflerinden biri Ayasofya'nın camiye çevrilmesi etkinlikleri olacaktır. Erdoğan'ın içinde yetiştiği bu ortamı, yani 1950'den sonraki gelişmeleri ikinci yazıda aktaracağım.

Yeni Den Millî Mücadele dergisinin "Fetih Yürüyüşü"ne katılma çağrısı yapan kapağı, 26 Mayıs 1970.

DİPNOTLAR

1. Yazının uzunluğu nedeniyle, bu makalemi iki bölüm halinde yayımlamayı tercih ettim. Brevam gelecek sayılarda yayımlanacaktır. Bu yazıdaki bazı bilgileri ve görüşlerimin kısa bir özeti için bir önceki yazım için bkz. "İslamcı Sağın İdeolojik Bir Ayını Olarak Fetih'in İcadı, İcrası, Mübalağası ve Ayasofya", *Alt Üst 10* (Temmuz/Eylül 2016): 15-18.
2. Arzu Öztürkmen, "Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory", *New Perspectives on Turkey* 25 (2004): ve Alev Cinar, "National History as a Contested Site: The Conquest of Istanbul and Islamist Negotiations of the Nation", *Comparative Studies in Society and History* 43/2 (2001): 364-91.
3. Osman Yüksel Serdengeçti, "Ayasofya", *Serdengeçti* 17 (Ağustos 1952): 3.
4. Emin Akyüz (Haz.), *Ayasofya Dosyası: Ayasofya'nın Hakikî ve Hükkî Bütünü* (Ankara: Serdengeçti Neşriyatı, 1959). Bu kitapçık yıllar sonra *Derin Tarih* dergisinin eki olarak tekrar yayımlandı.
5. Bu konuda ilk ve önemli bir makale için bkz. Vahdettin Engin, "İstanbul 1914 - İstanbul'da Müstesna Bir Gün", *İkbal* Tarih 33 (Mayıs 2003): 65-67.
6. "İhtifal-ı Milli", *Tanin*, 28 Mayıs 1330/10 Haziran 1914, s. 1.
7. "30 Mayıs İhtifalinde Dair", *Peyam*, 29 Mayıs 1330/10 Haziran 1914, s. 1 ve Ali Kemal, "Bir Fetih-i Mübeccel", *Bir Fatih-i Mübeccel*, *Peyam*, 30 Mayıs 1330/11 Haziran 1914, s. 1.
8. *Tasvir-i Çekir*, 28 Mayıs 1330/10 Haziran 1914, s. 2.
9. "Fatih Dretinunun Vaz-ı Esası", *Tasvir-i Çekir*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.
10. *Tanin*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.
11. "Dünkü İhtifal", *Peyam*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.
12. *Tasvir-i Çekir*, 29 Mayıs 1330/11 Haziran 1914, s. 1.
13. İkdam, 31 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.
14. *Tasvir-i Çekir*, 31 Mayıs 1330/12 Haziran 1914, s. 1.
15. *Peyam*, 31 Mayıs 1330/13 Haziran 1914, s. 1.
16. *Tasvir-i Çekir*, 4 Haziran 1914/29 Mayıs 1930, s. 3.
17. "İhtifal-ı Milli: İhtifalın Beşinci Sene-i Devriyesi-29 Mayıs 1331 Cuma", *Tasvir-i Çekir*, 9 Haziran 1915, s. 2.
18. "Dünkü Muhteşem İhtifal: Milletin Tezahüratı", *Tasvir-i Çekir*, 30 Mayıs 1330/12 Haziran 1915, s. 1.
19. "İhtifal-ı Milli: Fetih-i Konstantiniyye'nin 462'inci Devri-i Senevisi", *Tasvir-i Çekir*, 29 Mayıs 1331/14 Haziran 1915, s. 1.
20. "Fetih-i İstanbul'un 463'üncü Devri-i Senevisi: Sultan Fatih Hazretlerinin Nam-i Hümayunlarına İkra Kılınacak İhtifal-ı Milli 3 Haziran Cuma 1332 İhtifalın Altıncı Sene-i Kurayesi", *Tasvir-i Çekir*, 12 Haziran 1916/30 Mayıs 1332, s. 4.
21. "Zafer-ı İslamın En Şanlı ve Muhteşem Timsali: Sengin ve Muallası" Olan Ayasofya Pısgahında Bu günkü İhtifal-ı Milli-Fetih-i Konstantiniyye'nin (463'üncü Devri-i Senevisi) Münasebetiyle", *Tasvir-i Çekir*, 3 Haziran 1332/16 Haziran 1916, s. 1.
22. "Fetih-i Mübin-i Konstantiniyye'nin İhtifali: İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed Tarafından 463'üncü Sene-i Devriye-i Zabitü Dünyarlık Bir İhtifal ile Alınıcı Dela Olarak Tesit Edilmişir", *Tasvir-i Çekir*, 4 Haziran 1332/17 Haziran 1916, s. 1.
23. "Fatih Sultan Mehmed Han İhtifali", *Tasvir-i Çekir*, 11 Haziran 1917/1333, s. 2.
24. "Hien Nalima Hem Mihna: General Metakass'ın Bir Rica", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1937, s. 2.
25. "İstanbul'un 498'inci fetih yıldönümü", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1951, s. 1.
26. Yeni Adam, sayı 393, 9 Temmuz 1942.
27. Suheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, Fatih Kültüresi ve Zamanı İlim Hayatı (İstanbul: İsmail Hakkı Ünlü Araştırma ve Yayıncılık, 1946) veya Mustafa Kemal, İstanbul'un Zaptının 500. Üçüncü Yıldönümüne Yakın Fatih Kültüresi (İstanbul: Ak-Ün Matbaası, 1943) 1953 yılı İstanbul Üniversitesi'nin fülü olarak 1453'ü

28. Kendine tarih olarak seçtiği dönem olur, 500. Kuruluş Yılında İstanbul Üniversitesi'nin Tarih Enstitüsü, Serhas (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, 1953) Gerçi daha sonra fakülte bir bakiş de ifade edilecektir. Fakat İstanbul'da Tarih Öğretiminin 500. Yıldönümü (İstanbul: İstanbul Tarih Fakültesi Yayınları, 1970).
29. Mesela Kur. Yzb. Neadder Uluboy, İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü yaklaşırken, Osmanlı Türkleri Tarafından İstanbul'un Fetih bakanından biridir. (İstanbul: Askeri Matbaa, 1946) ve Hamdi Hazım Eriş, Beşyüzüncü Yıla Gerekken İstanbul'un Manevi Fetih ve Cübbe Ali (Cibali) (İstanbul: Sinan Matbaası, 1948).
30. Feyzullah Sacı Ülkü, *Fatih ve İstanbul: Fetih'in 500. Yılında Doğu* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1950). Salim Erdem, *Beş Yüzyıncı Fetih Yılında Osmanlı Padişahları* (Ankara: Bası ve Geli Evi, 1953); 500. üncü Fetih Yıldönümü Hatırası Olarak Hazırlanan İstanbul için Şiirler (İstanbul: Türk Neşriyatı Yurdu, 1953); Ali Himmət Berke, İstanbul'un Beşyüzüncü Fetih Yıldönümü Münasebetiyle Büyük Türk Hükümdarı İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed Han ve Ahalisi Hayatı (İstanbul, 1953); İsmail Hami Damsız, *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi* (İstanbul: Fetih Derneği Yayınları, 1953); s. 20; Mahmut Nedim Günel, *İstanbul Beşyüzüncü Fetih Yılı İçin Nefesden: Sahap Akalun* (İstanbul, 1953). Burhan Örsançoğlu, *Beşyüzüncü Yıl İstanbul Fatih'i II. Sultan Mehmed Hayatı, Manzum* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953); *Beşyüzüncü Yılında İstanbul* (İstanbul: Basım Yayın Kolektif, Ortaklığı, 1953); 500. üncü Fetih Yılı Şenlikleri Albümü (İstanbul: Hadise Yayınevi, 1953). İstanbul'un Fetih 500. üncü Fetih Yılı *İhtifal Yılına Sanim-7: Sade Çekir* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953); *Fetih'in Evvelki İstanbul ve Fatih'e Ait Menkıbeler* 500. üncü Fetih Yıldönümü: 2 (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953), *Fatih'in Büyük Zaferleri* 500. üncü Fetih Yıldönümü: 3 (İstanbul: Şaka Matbaası, 1953).

BÜYÜK TUR RESSAMLARININ GÖZÜNDEN KENT VE MİMARİ KONULU AVRUPA RESİMLERİ

18. yüzyılın popüler seyahat etkinliği Büyük Tur'a katılan gezginler evlerine bir anıya dönmek isterlerdi. Bunun sonucu olarak kent ve mimari tasvirleri bir tür oluşturmuş, uzmanlaşan ressamın eserleri çok sayıda alıcı bulmuş ve bu türün koleksiyonları hızla gelişmiştir.

Giovanni
Paulo Pannini,
Antik Roma
Görünümleriyle
Bir Resim
Galerisi, 1758.
Tuval üzerine
yağlıboya,
231 x 303 cm,
Musée du Louvre,
Paris.

Giovanni
Paulo Pannini,
Modern Roma
Görünümleriyle
Bir Resim
Galerisi, 1757.
Tuval üzerine
yağlıboya,
172 x 233 cm,
Museum of Fine
Art, Boston.

18. yüzyıl ve sonrasında Avrupa resim sanatı örnekleri için bir sınıflandırma yapıldığında mimari konulu resimler ayrıcalıklı bir yer tutar. Rokoko ve sonrasında özellikle Neoklasik ve Romantik dönem ressamları mimari unsurlara resimlerinde bolca yer vermiştir. Antik mimari kalıntıların görüldüğü sahnelerin yanı sıra sıklıkla da kent manzaraları konu edilmiştir. İç mekânların tasvir edildiği örneklerdeyse antik görünümlü sütunlar başta olmak üzere mimari detaylar; perde, altın yaldız ve kıvrımlı süslemeler kullanılarak tiyatro sahnelerine benzer mekânlar yaratılmıştır. Dönemin mimari tercihlerini de yansıtan bu resimler özellikle üst sınıfların günlük hayatlarına ve beğenilerine ilişkin ipuçları veremeleri bakımından da değerli kaynaklardır.

Kentlerin ya da antik dönem mimari kalıntılarının resimlerde konu edilmesi, arkeolojik kazıların yapılmaya başlamasının yanı sıra dönemin aristokratları arasında yaygın olan bir seyahat programının da sonuçlarından biriydi. 18. yüzyılda moda haline gelen Büyük Tur (*Grand Tour*) adındaki bu seyahatlerin programında görülebilecek yapılar ya da kentler, dönemin sanatçıları tarafından tablolara taşınmıştı.

İlk kez Richard Lassels'in 1670 yılına tarihlenen İtalya Seyahati' isimli kitabında bahsi geçen Büyük Tur, çoğunluğunu İngiliz aristokratlarının oluşturduğu, aralarında burjuva sını-

Giovanni Paolo Pannini, *Roma Capriccio: Pantèon ve Diğer Anıtlar*, 1735. Tuval üzerine yağlıboya, 99 x 135 cm, Museum of Art, Indianapolis.

fından kişilerle birlikte edebiyat, resim ve mimari gibi alanlarda üretim yapan genç erkeklerin de bulunduğu, klasik eğitimin bir parçası kabul edilen Avrupa turunu ifade ediyordu. 18. yüzyılda giderek yaygınlaşan bu seyahatler üst sınıfın eğitiminde üniversiteler kadar önemli bir yer tutardı. Soylular ve entelektüeller, kendi meraklarını tatmin etmek ve bilgi edinme zevklerini doyurmak için bu tura dahil olurken, Avrupa'nın pek çok yerinden sanat öğrencileri de çizim ve gözlemleri yerinde yapmak için Antik Roma kalıntılarını görmeye İtalya'ya geliyordu. Bu sürecin başlangıcı, 15. yüzyılda, Rönesans döneminde antik kalıntıları görmek için Roma'ya gelen mimarlara dayandırılır: Örneğin "doğru mimarlık" olarak kabul edilen Antik Roma döneminin yapı örnekleri mutlaka görülmeliydi. Bu pratiğin bir sonucu olarak da 17. yüzyıldan itibaren özellikle mimarlık öğrencileri için bir tür saha çalışması olarak kabul gören Büyük Tur geleneği başladı. Mimarlık eğitim müfredatının önemli bir parçasını

oluşturan tur boyunca tutulan, gezi notlarını ve çizimleri de kapsayan günlükler neredeyse mimarlık alanında uygulamayla elde edilen tecrübeye kadar önemliydi.² Süresi birkaç aydan sekiz yıla kadar değişebilen bu tura hiç şüphesiz ancak varlıklı kişiler katılabilirdi. Tura katılan genç erkekler kültür ve sanat etkinliklerinin yanı sıra ziyaret edilen ülkelerin politikalarını da öğrenme imkânı bulurdu. Genellikle bir eğitmenin liderlik ettiği bu seyahatlerde önceden belirlenen rota takip edilirdi. İlk durak Paris'ti; Louvre ve Tuileries'deki sanat koleksiyonlarını, Notre Dame Katedrali gibi önemli mekânları ziyaret eder ve dönemin Neoklasik sanat eserlerini satın alırlardı. Ayrıca Paris'te "Parisli" giyim tarzı öğrenilir, eskrim, dans, binicilik ve Fransızca konuşma adabı dersleri alınırdı. Ancak ana hedef İtalya ve esas olarak da tabii ki Roma'ydı. İtalyan kentleri, 18. yüzyıl beğenisinin ilgi konusu olan antik dönem kültür ve sanatının ilk elden görüleceği merkezlerdi. Floransa, Torino, Milano, Padova,

Venedik gibi İtalya'nın önemli kentleri gezilir ve antik dönemin yanı sıra Rönesans kültürünün sanat ve mimari eserleri yerinde görülürdü. Ayrıca Napoli'de bir doğa harikası olarak kabul edilen Vezüv Yanardağı'nı görmek çok önemliydi. Avrupa'da Neoklasik ve sonrasında Romantik dönem yaşanırken Antikite'ye duyulan merakta, 1730 yılında başlayan arkeolojik kazılarla ortaya çıkan Herkulaneum ve Pompeii kentlerinin de etkisi olmuştu. Bentlerin kalıntıları ve Vezüv'ün etkileri seyahatçilerin ilgi alanındaydı. Tabii ki Roma'nın yeri ayrıydı. Klasik sanatın ve mimarinin başyapıtları görülüyor, Vatikan, Roma Forumları ya da Colosseum ziyaret ediliyordu. En sık resmi yapılan yerlerin başında Roma ve sonra Venedik geliyordu.

Bu tura katılan "Büyük Turistler" (*Grand Tourist*) evlerine bugünün hediye/hatıra eşyalarına denk tutulabilecek nesnelerle dönüyorlardı. Bavullarında seyahatlerini hatırlatacak, resim ya da heykel gibi sanatı

Canaletto
(Giovanni
Antonio
Cana), *Flangini
Sarayı'ndan
San Macuola'ya
Venedik'teki
Büyük Kanal,*
1738. Tuval
üzerine
yağlıboya,
47x77,8 cm.
J. Paul Getty
Museum,
Los Angeles.

eserlerinden kitaplara varıncaya kadar pek çok kültür nesnesi yer alıyordu. Döndüklerinde evlerinde koleksiyonlarını barındırdıkları odalarda ya da kütüphanelerinde sergileyecekleri bu "merak nesneleri", varlıklı olmanın bir simgesi olarak da kabul ediliyordu. Büyük Tur geleneğinin devam ettiği yıllarda yapıt üreten ve bu turlara katılan ressam- lar antik eserlerin ve dönemin kent manzaralarının gözlemlerini resimle- rine yansıttı. Büyük ölçüde gerçeğe bağlı kalınarak yapılmış kent tasvir- leri ve manzaralar olarak tanımlanan *veduta* (çoğulu *vedute*) resimlerinin ilk örneklerini yapan sanatçıların (*vedutist*) birçoğu bu tura dahil olmuş

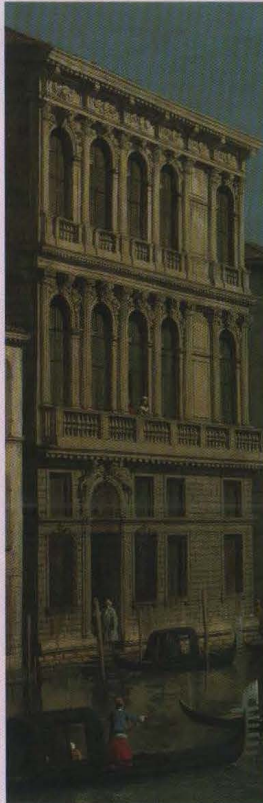
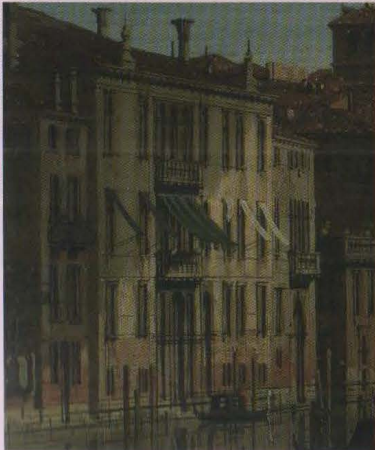
isimlerdi. Tura katılanlar da bu re- simleri alarak koleksiyonlarını zen- ginleştiriyordu.¹

İtalyan ressam Giovanni Paolo Pan- nini (Panini) (1691-1765), ağırlıklı olarak antik dönemin ve 18. yüzyıl Roma'sının kent manzaralarını konu aldığı resimleriyle tanınmıştır. Sa- natçı kompozisyonlarında, örneğin *Antik Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi* ya da *Modern Roma Görünümleriyle Bir Resim Galerisi* resimlerinde olduğu gibi Büyük Tur programında görülebilecek yapıları betimlemiştir.

Pannini'nin resimleri arasında, ger- çek mimari öğeleri ya da yapıları ha- yali ortamlarda gösterdiği örnekler de vardır. *Capriccio*² olarak adlandı- rılan bu tür resimlerinden birinde sa- natçı, Roma'yı konu etmiştir. Kompo- zisyonda Roma, gerçek topografyası dikkate alınmadan resmedilmiştir. Farklı çağlardan ünlü anıtlar bir ara- da görülür, Roma mimarisinin temel özelliklerini ortaya koyan, farklı ta- rihlerden yapılar, soldan sağa doğru Hadrianus Tapınağı, Panteon, Ves- ta Tapınağı,³ *Maison Carrée*⁴ (Kare Ev) ve Marcellus Tiyatrosu'dur. Tüm bu yapıların ortasında III. Tutmosis Obeliski yer alır. Marcus Aurelius'un atlı heykelinin⁵ ve Konstantin'in lahdinin yanı sıra mimari parçalarının ve heykellerin bulunduğu alandaki figürler, antik dönem heykellerinin duruşlarına benzer duruşlarla günlük hayatlarının sıradan bir anındaymış gibi gösterilmiştir. Çalışma hayatının

Venedik'te
Büyük Kanal
üzerindeki
Correr Contarini
Sarayı (altta).

Venedik'te
Büyük Kanal
üzerindeki
Flangini Sarayı
(sağda).

Canaletto
(Giovanni
Antonio Canal),
Venedik San
Marco Meydanı,
1742-44.
Tuval üzerine
yağlıboya,
114.4x153 cm,
National
Gallery Of Art,
Washington D. C.

erken dönemlerinde tiyatro sahneleri resimleyen Pannini bu kompozisyonunda da adeta bir tiyatro sahnesi yaratmış gibidir.

Pannini'nin Venedikli çağdaşı Giovanni Antonio Canal (1697-1768) ya da daha çok bilinen ismiyle Canaletto,⁹ babasıyla birlikte tiyatro sahneleri resmederek çalışmaya başlamış, daha sonra kent ve özellikle de Venedik manzaraları üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanatçı topografik manzara resimleri konusunda giderek uzmanlaşmış ve Büyük Tur'a katılan İngilizler arasında epey popüler olmuştur.¹⁰ İngiliz tüccar ve sanat koleksiyoncusu Joseph Smith'in siparişi üzerine yaptığı resimde Venedik'in Büyük Kanal'ı görülmektedir. Büyük Tur sayesinde yaygınlaşan vedute türünün bir örneği olan resimde kanalin Flangini Sarayı'ndan San Macuola'ya doğru uzanan bölümü gösterilmiştir. Kanal, gondollar, mavnalar ve kıyıdaki insanlarla hareketli bir anında betimlenmiştir.

İzleyicinin ve dolayısıyla ressamın baktığı noktadan, kanal kıyısında bugün de var olan pek çok yapı gö-

rülür. Solda görülen yapı Flangini Sarayı'dır. Sarayın sağında San Geronimo Kilisesi'nin, üzerinde aydınlatma feneri bulunan kubbesi fark edilir.

Venedik'e gelenlerin evlerine dönerken satın aldıkları ve seyahatlerini anımsatacak Canaletto'nun resimlerinde kentin neredeyse tüm yapıları, kanallar ve kentte yaşayanların günlük hayatlarından kesitler görülebilir. Sanatçının farklı perspektiflerden pek çok resmini yaptığı San Marco Meydanı'nın betimlendiği 1742-1744 tarihli örnekte meydan hareketli bir pazar yerini andırır. Kentin en önemli noktası olan bu meydana adınan veren San Marco Bazilikası'nın bugüne ulaşan yapısı 11. yüzyıldan kalma önemli bir Bizans kilisesidir. Görkemli altın rengindeki mozaik süslemeleri nedeniyle Altın Kilise (*Chiesa d'Oro*) olarak da bilinen yapının bu özelliğini güçlendiren dış cephe mozaikleri Canaletto'nun resimlerinde en ince detaylarıyla verilmiştir.¹¹

Kilisenin hemen yanında Gotik mimarinin özelliklerini taşıyan Dükalar Sarayı ve onun denize bakan cep-

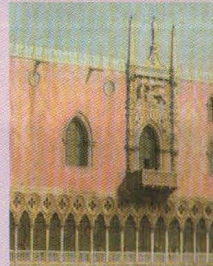
hesinin ardından hareketli Venedik limanı görülür. Deniz kıyısında yer alan San Marco Sütunu da tepesinde yer alan ve azizin simgesi olan aslan figürüyle meydanının en önemli unsurlarındandır. Canaletto'nun bu resim gibi çok sayıda yaptığı Venedik görüntüsü, Büyük Tur'a katılanların Venedik ziyaretlerinin görsel kaydı gibidir.

San Marco
Bazilikası'nın
altın varak
zemin üzerine
yapılmış
mozaikleri ve
dört at heykeli.

San Marco
Meydanı'ndaki
Dükalar
Sarayı'nın
Gotik üsluptaki
detayları (altta
solda).

San Marco
Sütunu'nun
tepesinde yer
alan ve azizin
simgesi olan
aslan figürü
(altta sağda).

KAYNAKLAR

Gabrielle Brainard (ed.), *Perspecta 41: Grand Tour*, The Yale Architectural Journal, MIT Press, 01 / 2009.

Jean Serabelli, "The Grand Tour", *Heilbrunn Timeline of Art History*, New York: The

Metropolitan Museum of Art, 2000, http://www.metmuseum.org/toah/hd/grt/hd_grt.htm (October 2003)

"Mimarlar Gezer, Bazıları Gezmez, Kimileri Gezme de Görmez", *Aredammento Mimari*, Ocak 2008, s. 50-65.

Rosemary Sweet, *Cities and the Grand Tour: The British in Italy, C. 1690-1820*, UK: Cambridge University Press, 2012

Stephen Farthing (ed.), *Sanatın Tüm Öyküsü*, çev. Fırdes Candaş Çulcu, İstanbul: Hayalperesi Yayınevi, 2014.

DİPNOTLAR

1. İtalya'ya birden fazla kez seyahat eden Richard Lassels (1603-1668) kitabında, gezdiği yerlerde yaşayan insanların karakterlerinin yanı sıra iktidardaki güçler hakkında bilgi vermiştir. Kenileri klâsiker, manastırlar, mezarlar, kütüphaneler, saraylar, villalar ve bahçeleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatmış, gördüğü resim, heykel ve antik eserleri açıklamıştır.
2. Not ve çizimlerin haricinde topografik aketlerle çizim yaparlar, hatta profesyonel ölçümlerle gezelen de vardı. Ayrıca 17-19. yüzyıl boyunca İtalya'da gezelenler mimari çizim, gravür ve daha sonrasında fotoğraf olmak üzere görsel malzeme üreten bir meslek grubu oluşmuştu. ("Mimarlar Gezer, Bazıları Gezmez, Kimileri Gezme de Görmez", *Aredammento Mimari*, Ocak 2008, s. 50)
3. Nadire Kabinesi ya da Nadire Odası adı verilen bu mekânlar Ortaçağ'ın sonlarından itibaren soyulların çeşitli nesneleri bir araya getirme merakıyla ortaya çıktı. Merak Odaları anıları da taşıyan Wunderkammer, Cabinet of Wonder, Cabinet de Curiosité, Wunder-Raum, Kunstkabinett ya da Kunstkammer olarak adlandırılan Nadire;
4. Odaları içinde minerallerden doldurulmuş hayvanlara, kayalardan sikkelere dek ayırmı güzmekleştin farklı ve alımlımdık canlı cansız nesneler sergilenirdi. Bitki, hayvan ve nesnelerin yanı sıra bu odalarda sanat eserleri de biriktirildi; güdere resim, çizim ve heykel koleksiyonları bu odalardan ayrılmaya başlayarak sanat koleksiyonları ve nihayetinde müzeler oluştu.
5. Kimi sanatçılar turlara katılanların portrelerini ya da antik yerlerin gravürlerini yaparak da çok sayıda alıcı bulmuştur. Örneğin Pompeo Batoni (1708-1787) çok sayıda portre sipariş almıştır. Giovanni Battista Piranesi'nin de (1720-1778) çok sayıda hayali mimari çizimler içeren gravürleri çok ünlüydü.
6. İtalyancadan gelen terim, alımlımdık durumları betimleyen, zaman zaman eskiz niteliğinde, hayali ya da gerçek mimari öğeleri resim ya da çizimlerle ifade eder.
7. MO 1. yüzyılın başlarına tarihlenen yapı aslında İtalya'nın Tivoli kentindeydi.
8. Antik Roma döneminde imparatorluk sınırları içinde yer alan, Fransa'nın Nîmes kentinde bulunan tapınak aslında Roma'da olmamasına rağmen mühimelen Marcus Vipsanius

Agrippa'nın tarafından yaptırıldığı için Agrippa'nın inşa ettirdiği bir başka yapı olan Roma'daki Pantheon'un yanında gösterilmiştir.

8. Roma'da Michelangelo tarafından düzenlenen yapıları Capitoline Tepesi'ne yerleştirilen heykel antik Roma dönemindedir. Bugün söz konusu meydana bir kopyası bulunan heykelin orijinali Capitoline Müzesi'ne bağlı Palazzo dei Conservatori'de sergilenmektedir.
9. Sanatçı resimlerinin babasıninkilerle karıştırılmasını önlemek için Canaletto (kızık kanal) ismini kullanmayı tercih etmiştir.
10. Canaletto İngiliz soyulları vasıtasıyla Londra ve çevresinde uzun bir süre talep görmüştür. Avusturya Vasaı (1740-1748) bir süre için İngilizlerin İtalya seyahatlerini sekteye uğrattıktan Canaletto, İngiltere'ye güdere meskenlerinden bu kez Londra manzaraları yapması için sipariş aldı.
11. İçlerinde mozaik bezemelerin bulunduğu yuvuruk kemelerden ana kemeri üzerinde Latin İslası olarak da bilinen, 1204 yılında İstanbul'u uğradığı Haçlı ordusu yağması sırasında Hipodrom'dan getirilen dört at heykeli yer alır.

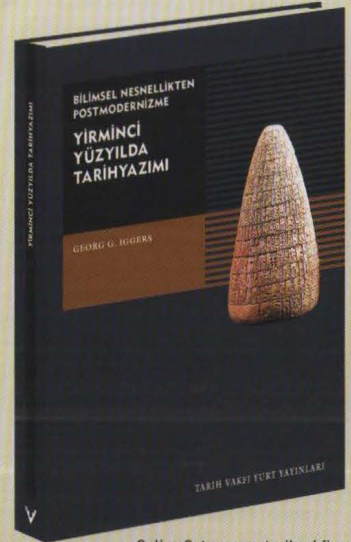
BİLİMSEL NESNELİKTEN POSTMODERNİZME

YİRMİNCİ YÜZYILDA

TARİHYAZIMI

Tarihin sonu geldi mi? Tarihle edebiyat arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Tarih anlatısının odak noktasında devlet ve siyaset mi, yoksa toplumsal ve ekonomik yaşam mı yer almalı?

Marksist tarih yaklaşımı günümüz dünyasında geçerliliğini koruyor mu? Dünya tarihi tek bir zaman çizgisi üzerinde, bütüncül bir süreç olarak hep ileriye doğru mu evriliyor, yoksa aynı yüzyılın tarihi içinde bile farklı zaman çizgileri mi söz konusu? Tarihyazımı, o tarihin içindeki gerçek bireylerin gündelik yaşamlarıyla ne derece örtüşüyor? Georg G. Iggers, tarihyazımında kilometre taşları olan Leopold von Ranke, Weber, Marx ve Marksist tarih yazımı, Annales okulu, yapısalcılık, Frankfurt okulu, Foucault, Derrida, Thompson, postmodernizm gibi akımları, içinde şekillendikleri koşullarla birlikte ele alırken ayrı bir disiplin olarak doğduğu 19. yüzyıldan günümüze dek tarihyazımının serüvenini ve ardında bıraktığı soruları anlatıyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Yakuf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

biz dağıtalım, SİZ İZLEYİN!

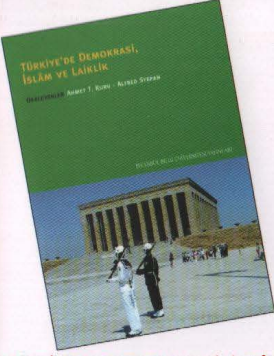
Tüm dağıtımlarımızı akıllı cihazlarla yapıyor ve
teslimat yapıldığı anda
Teslim Detayları, Resimleri ve GPS Bilgileriyle Google Maps üzerinde
Sunuyoruz...

AJANS PRESS KURYE DAĞITIM A.Ş.
Profilo AVM 5. Yıl Sok. No:1/ D Mecidiyeköy / İSTANBUL
+90 (212) 356 11 51 · info@ajanspresskurye.com.tr · www.ajanspresskurye.com.tr

Bir AJANS PRESS GROUP kuruluşudur.

Şimdi DEMOKRASİ zamanı.

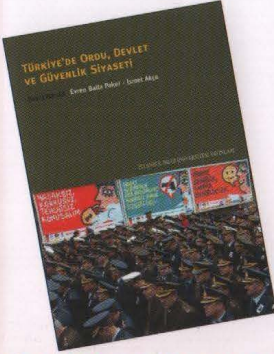
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, İSLÂM VE LAİKLİK DERLEYENLER: AHMET KURU, ALFRED STEPAN

220 sayfa, ISBN: 978-605-399-279-0
Osmanlı mirasının gündümüz Türkiye'sine yansımaları, Kemalist İdeolojinin tarihi kökenleri, Cumhuriyet sonrası kurulumaya çalışılan tektip devlet ve toplum modeli incelenmekte, bunun yanı sıra Müslüman bir çoğunluğa sahip başka ülkelerde görülen laiklik uygulamalarıyla karşılaştırmalar yapılmaktadır. TSK'nın siyaset üzerindeki vesayeti ve dönüşümü, AB'ye katılım sürecindeki politikaları, 2007'den beri süregelen anayasa tartışmaları, Arap Baharı sürecinde gündeme gelen Türk modeli, İslâm ve demokrasi ilişkisi farklı perspektiflerle incelemekte, Türkiye'nin sivil-asker ilişkileri ve anayasa krizi gibi günlük siyasal yaşamında belirleyici olan kırılma noktaları, demokratikleşme bağlamında değerlendirilmektedir.

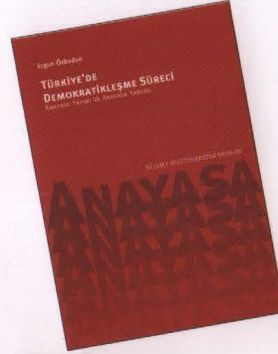
BORA KANRA TÜRKİYE'DE İSLÂM, DEMOKRASİ VE DİYALOG BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLARDA MÜZAKERE

216 sayfa, ISBN: 978-605-399-280-6
Bora Kanra bu eserde, müzakere kuramını, sosyal psikoloji alanındaki araştırmalarla destekleyerek yenilikçi bir eleştirel düşünce ve sentez ortaya koymaktadır. Müzakereci demokrasinin daha iyi sonuçlar verebilmesi için, karar alma sürecinin sosyal öğrenmeyi sağlayacak olan fırsatlar tarafından desteklenmesi ve bu anlamda müzakerenin, toplumsal öğrenme aşaması ile karar alma aşaması arasındaki farkların iyi belirlenmesi ile zorunludur. Türkiye gibi bölünmüş bir toplumda demokratik gelişme ile İslâmî ve laik söylemlerin etkileşimini tahlil eden bu kitap, toplumsal ve siyasal hayatımızda her gün ortaya çıkan dinamikleri yorumlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

TÜRKİYE'DE ORDU, DEVLET VE GÜVENLİK SİYASETİ DERLEYENLER: EVREN BALTA PAKER, İSMET AKÇA

513 sayfa, ISBN: 978-605-399-146-5
Modern devletin oluşumunu statik değil devam eden bir süreç olarak değerlendiren derlemede; devam eden bu süreçte devlet, uluslararası, ulusal ve yerel pek çok aktörün karşılıklı etkileşimi ve bu aktörlerin sosyal ve politik mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir kurumsal yapı ve pratikler bütünü olarak değerlendiriliyor. Kitapta ayrıca modern devlet oluşumuna ilişkin literatürün ulusal merkez odaklı yaklaşımıyla da hesaplaşıyor ve yerel pratiklerin merkezdeki pratiklerden nasıl farklı olabildiği, aynı ulusal birim içinde birbirine hiç benzemeyen farklı yönetim stratejilerinin varlığı ortaya sentiliyor.

ERGUN ÖZBUDUN TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ ANAYASA YAPIMI VE ANAYASA YARGISI

214 sayfa, ISBN: 978-605-399-336-0
Türkiye'de anayasa hukukunun önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Dr. Ergun Özbudun bu eserinde, demokratikleşme süreci ile bu sürecin iki önemli boyutunu oluşturan anayasa yapımı ve anayasa yargısı konularındaki çalışmalarını bir araya getirmektedir. Bugün Türkiye'de yaşanan süreç içinde demokratik pekişmenin hangi noktada bulunduğu ve genel gidişin demokratikleşmeye mi, yoksa her geçen gün kendini daha fazla gösteren otoriterleşmeye mi yöneldiğini anlamamıza yardım edecek ipuçlarını da sunmaktadır.